శ్రీరస్తు.

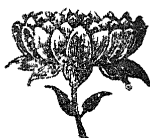
శ్రీవైఖానసగ్రంథమాలా

ద్వాదశకుసుమమ్.

శ్రీవైఖానస భగవచ్ఛాస్త్రే భగవన్మరీచి మహర్షి ప్రోక్తా

ఆనన్దసంహితా.

తృతీయసంచికా.

శ్రీమద్భిర్వై వ్యాకరణ పంచాననైః

రొంపిచర్ల. భట్టర్, పార్థసారథి కృష్ణమాచార్యైర్విరచితయా.

సంస్కృతవ్యాఖ్యయా సాంధ్రతాత్పర్యయా

సముపస్కృతా

శ్రీవైఖానస ముద్రాక్షరశాలాయాం

ముద్రితా సతీ,

విజయతేతరామ్.

1925

ఈగావారిపాలెమ్.

గ్రంథమాలాసంపాదకః.

శ్రీమాన్, బాలకవినిధి, డి. శేషాచార్యః

సర్వస్వామ్యసంకలితమ్.

మూల్యం. రూ. 1—0—0.

శ్రీరస్తు.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీమద్వైఖానస మహాగురవే నమః.

శ్రీవైఖానసగ్రంథమాల.

ఉద్ధారకులు.

శ్రీమాన్, తర్క వేదాంత మహా విద్వాన్, పండిత, వేదాంతం, జగన్నాథాచార్యులుగారు, — చందవోలు.

,, ఈ. చ. శ్రీనివాస భట్టాచార్యులుగారు, — కాకులపాడు.

,, రొంపిచర్ల భట్టర్, శ్రీనివాసాచార్యులయ్యవార్లంగారు వైఖానస విద్యానిలయము, — ఆకులమన్నాడు.

,, చతుశ్శాస్త్రివిద్వాన్, కృష్ణభట్టాచార్యులుగారు — నాచ్చియార్ కోవిల్.

,, పండిత రఘునాథ చక్రవర్తిభట్టాచార్యులుగారు — తిరుపతి.

,, దేవయజనం, వేంకటరామాచార్యులుగారు, — ఈపూరు.

పోషకులు.

శ్రీమాన్, వేదాంతం ఆనందాచార్యులుగారు, — తెన్నేరు.

,, అర్చకం, వెంకట రాఘవాచార్యులుగారు, — అనగొంది సమస్థానము.

,, బృందావనం, అప్పళాచార్యులుగారు, — బృందావనం అప్పికట్ల.

,, మాల్యవంతం, యోగానంద నరసింహభట్టాచార్యులుగారు, — మంగళగిరి.

,, నేటివ్ డాక్టరు, డి. హనుమాచార్యులుగారు, — ఈగావారిపాలెము.

శ్రీమాన్, తిరుమల, దేవస్థాన అర్చకం శేషాద్రిదీక్షితులుగారు, — తిరుపతి.

,, తిరుమల అర్చకం శేషాచలందీక్షితులుగారు పైడిపల్లి ఇనాందార్ తిరుపతి.

,, అర్చకం పరాంకుశం, శేషాచార్యులుగారు, — గాజులమండెము.

,, పి. కే. అనంతనారాయణయ్యంగార్, — పన్నిమడ.

,, దీవి, రాఘవాచార్యులుగారు, — నల్లూరు.

శ్రీమాన్, దీవి, నరసింహాచార్యులుగారు — నల్లూరు.
,, సుదర్శనం, గోపాలభట్టాచార్యులుగారు తంగళ్ళమూడి. మకాం మంగళగిరి.
,, చిక్కవోలు, రాఘవాచార్యులుగారు — చిక్కవోలు.
,, పెద్దింటి, జోగయాచార్యులుగారు — వెలిచేరు.
,, అగ్నిహోత్రం కృష్ణమాచార్యులుగారు — శ్రీకాకులము.
,, రొంపిచెర్ల, భట్టర్ నరసింహాచార్యులుగారు — నందివాడ.
,, ముత్తేవి, చలమాచార్యులుగారు — కురుమద్దాలి.
,, దీవి, వేంకటాచార్యులుగారు — వణుకూరు.
,, వినుకొండ నరసింహాచార్యులుగారు నేటివ్ డాక్టర్ — వేటపాలెము.
,, నారాయణం, వెంకటాచార్యులుగారు నేటివ్ డాక్టర్ — ఇంకొల్లు.
,, అర్చకం, రామాచార్యులుగారు — ముదిగిరి.
,, కరికృష్ణ భట్టాచార్యులుగారు — పొన్నేరి.
,, నారాయణం, శేషాచార్యులుగారు — ఉల్లిపాలెము.
,, గ్రంధిపురి కృష్ణమాచార్యులుగారు — కోష్టానగరము.
,, వినుకొండ నరసింహాచార్యులుగారు — మాన్యల్లూరు.
,, గ్రంధిపురి శేషాచార్యులుగారు — గొనసపూడి.
,, దీవి శేషభట్టాచార్యులుగారు — ఎడ్లపల్లి.
,, వేదాంతం కృష్ణమాచార్యులుగారు — పోరంకి.
,, గ్రంధిపురి పురుషోత్తమాచార్యులుగారు — గుమ్మడిపూడి.
,, దీవి. హనుమాచార్యులుగారు — స్వర్ణా.
,, వేదాంతం తిరుమలాచార్యులుగారు — పూనూరు.
,, దీవి. బుచ్చయాచార్యులుగారు — అనంతవరము.
,, వేదాంతం పార్థసారధి కృష్ణమాచార్యులుగారు — కంకటా.

సహాయకులు.

శ్రీమాన్ రొంపిచర్ల వేంకటకృష్ణమాచార్యులుగారు — యార్లగడ్డ.
,, వేదాంతం వేంకటరామాచార్యులుగారు — కపిలేశ్వరపురము.
,, శ్రీరామాచార్యులుగారు — తాడంకి.

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణే నమః.

శ్రీమద్వైఖనస మహాగురవే నమః

మరీచిప్రోక్తా ఆనన్దసంహితా.

అథ ద్వాదశోఽధ్యాయః.

సంస్కారచతుష్టయ నిరూపణమ్.

అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి శ్రుణుధ్వం పుణ్డ్రసంస్కృతిం
చతుర్థ్యాన్ భగవచ్ఛబ్దం వాసుదేవ పదం తథా. ౧

తయోః పూర్వం నమశ్శబ్దం తత్పూర్వం ప్రణవం వదన్
'త్వం వై ద్వాదశపుణ్డ్రాణి ద్వాదశాంగేషు ధారయ' ౨

ఇత్యేవం గురుణాజ్ఞప్తో నిదేశం శిరసా వహన్
శిష్యోఽహం తత్కరిష్యామీ త్యాచార్య మనుమానయేత్. 3

సంస్కార చతుష్టయం నిరూపయ త్యథేతి పూర్వాధ్యాయాభ్యా మేకేనాంత స్తాపః పరేణ బహిస్తాప ఇతి పంచసు సంస్కారేషు పారమైకాంత్యహేతు ష్వాద్యం తాపం సంస్కారం నిరూప్య శిష్టాన్పుండ్ర నామ మంత్ర యాగాన నేనోపదిశ తీతి భావః. 3, త్రయోదశ

ఆవల పుండ్రసంస్కారంబు వివరించెద. ఆచార్యుండు శిష్యునిఁబిలచి 'ఓం నమోభగవతే వాసుదేవాయ' యను ద్వాదశాక్షర మహామంత్రంబుచే లలాటాది ద్వాదశస్థానంబులందును ఊర్ధ్వపుండ్రంబుల ధరింపుమని యుపదేశింప వలయును. ఇట్లనుగ్రహింపఁబడిన శిష్యుండును ఆనియ మనమును శిరసావహించి యట్లుజేసెదనని

తదారభ్యోర్ధ్వపుణ్డ్రాణి ద్వాదశాంగేషు నిత్యశః
యజమానో ద్విజాతిశ్చేద్ ద్వాదశాక్షరమన్త్రతః. ౪

వ్యస్తాని మన్త్రవర్ణాని సకృదుచ్చార్య ధారయేత్
స్త్రియశ్చైవ తథా శూద్రా వాసుదేవపదం జపన్. ౫

లలాటే హృదయే కణ్ఠే ధారయేచ్చ భుజద్వయే
స్త్రీణాం నియతమేతత్తు శూద్రాణాం చ తథా భవేత్. ౬

అర్కసంఖ్యాపి శూద్రాణామథవా పుణ్డ్రపంచకం
హోమాగ్నిభస్మనా వాపి దేవధూపాగ్నిభస్మనా. ౭

కాలాగుర్వాదిభిర్గన్ధైర్ద్రవ్యైరన్యైరథాపి వా
కుమారాణాం కుమారీణామచ్ఛిద్రం పుణ్డ్రమాచరేత్. ౮

ద్వాదశ వా పూర్వోర్ధ్వపుణ్డ్రాణి ధారయే దితి సంహితాన్తరం. ౫౬. ఊర్ధ్వపుణ్డ్రద్రవ్యాణ్యాహ హోమేతి మృత్తికాద్యైర్ద్రవ్యైః కృతే సచ్ఛిద్రమన్యథేతి వివేకః, అత్ర భస్మధారణదూషణాని కానిచిత్సంహితాన్తరవచనాన్యగ్రాన్తర పరాశినేయాని విశేషస్తు విస్తరభియా న లిఖ్యతే. ౮. సచ్ఛిద్రోర్ధ్వపుణ్డ్రప్రకారాణ్యాహ వర్తిరి విశిష్టైః కుమారకుమారీవ్యతిరిక్తైః తత్ర మృద్గ్రహణతద్భోధకరోక్షణగ్రణాదిషు మన్త్రైస్సహ విశేషాభిమానార్చన కల్పోక్తా అనుసంధేయాః, శ్రీచూర్ణస్య శౌచాదిషు త్యాగమాహుః కాశ్చిత్ప్రాచర్యాత్రసంహితాః, తథా కేచిదస్మద్దేశీయా ఆచరంతి చ, వికల్పశ్చ

విజ్ఞాపనముజేసి నాటనుండియు తప్పక ప్రతిదివసంబును ద్వాదశోర్ధ్వ పుండ్రంబుల ధరింపనగు. 3. ఆతడు ద్విజాతియగుచో పైమంత్రముచే ప్రత్యేకంబుగగాని అందలి యొక్కొక ప్రత్యేకవర్ణము నుచ్చరించిగాని పుండ్రములను ధరించవలయును. ౪౫. స్త్రీలును శూద్రులును మాత్రము పైమంత్రముచే ద్వాదశపుండ్రంబుల గాక లలాటము, హృదయము, కంఠము, భుజద్వయమునను నీయైదు స్థానములయందును అయిదు పుండ్రములను మాత్ర మేధరించవలయును, ౫౬. అందును స్త్రీలు పంచపుండ్రంబుల

బహునా కిమిహోక్తేన న తేన సదృశః పుమాన్. ౨౨౪

÷ + ÷

తస్మాద్యూయం చ దేవాద్యాస్తేన సర్వేఽర్చయన్తు మాం.
సత్యం సత్యం పునస్సత్యం బ్రవీమి సురసత్తమాః. ఇతి. ౨౭
తచ్ఛ్రుత్వా దేవదేవస్య వాక్యం సత్యేన సంయుతం
భగవన్తం ప్రణమ్యాథ ధన్యాస్స్మ ఇతి వాదినః
అనుజ్ఞాప్య తథా జగ్ముస్స్వం లోకం చ సురాదయః. ౨౫
హరేరారాధనం చక్రుర్వైఖానస కులోద్భవాః. ౨౬

ర్థం త్రుటితం స్యాత్. ౨౨౪. అత్ర "భగవానపి మాహాత్మ్యముక్త్వైవం పునరాహ తా" నిత్యర్థకం శ్లోకార్థం త్రుటితంస్యాత్ భగవద్వచనమేవాహతస్మాదితి. తస్య తాదృశమహిమ వత్త్వాదిత్యర్థః. తేనతద్విఖనోముఖేన వైఖానసముఖేన వా. ౨౬౪. అత్ర "మయా ప్రోక్తంమునివరా మాహాత్మ్యం విఖనోమునే" రిత్యర్థకం శ్లోకార్థం త్రుటితంస్యాత్ ౨౭౪. అత్రోపన్యస్తాని ప్రమాణాన్యుపలక్షణ ప్రాయాణి యతోఽసంఖ్యాకానామేతాదృశాం ప్రమాణానామద్య పర్యన్తమాసేషు ఖిలేషు చ

గానము చేయుటచే (ప్రీతుడగువాడ) అని జెప్పబడినది. ౧౯. ఈతీరుగ ప్రమాణములు జెప్పబడుచున్నవి అనిచెప్పి అవల మరీచిమహర్షి యిట్లని తన యనుభవమును జెప్పమొదలిడెను. విఖసుమునిచే సృజియింపబడిన పుత్రులనేకులుగనున్నారు. అందు కాశ్యపుడు, అత్రి, భృగువు. వీరు బోధాయనుడు ముఖ్యులగు. ౨౦౪. శాస్త్రాన్తరావలంబనపడుటచే బోధాయనుడు గురుద్రోహి యయ్యెను, ౨౧. కావున బోధాయనసూత్రమందు శ్రౌతధర్మము జెప్పబడలేదు. ౨౧౪. (ఓ సురులారా? నాచే నింతవరకు జెప్పబడిన భగవద్విఖనసుని మాహాత్మ్యముగు వినియుంటిరిగదా.) ఇట్టికవనసుల నెన్నిటిని జెప్పిననేమిచెప్పినట్లగును. ఆతనితో తుల్యుడగు పురుషుడెవ్వడును లేడు. ఇట్లని వెనుకజెప్పిన తీరున భగవానుడును దేవతల నుద్దేశించి విఖనసునియందు తనకుగల యాదరమును జెప్పి 'కావున మీరందరును ఆవిఖనసునిద్వారముగ నన్నర్చింపుడు, ఓ దేవతలారా? నేనిప్పుడు జెప్పిన దంతయు ముమ్మాటికిని సత్యము' అని హెచ్చరించెను, ౨౭, ఈప్రకార

(అశ్వమేధికే);—వైఖానసో విష్ణుసుతస్సదా విష్ణ్వర్చనే రతః
తస్యా౽స్తి మహతీ శుద్ధిస్స్వర్ణస్యేవ హి సర్వదా ఇతి.
* "ఆత్మయోనిస్స్వయంజాతో వైఖానస్సామ గాయనః ఇతి."
పుత్రా విఖనసా సృష్టా వర్తన్తే బహవో౽ధునా
తేషాం విఖనసో ముఖ్యా మునేః పంచమహర్షయః, ౨౦
కాశ్యపో౽త్రిర్భృగుర్మరీచిః శిష్యా బోధాయనస్తథా
బోధాయనో గురుద్రోహీ శాస్త్రవ్యత్క్రమణాదభూత్. ౨౧
తస్మాద్బోధాయనే సూత్రే శ్రౌతధర్మో న విద్యతే. ౨౧౪

× × ×

"సదా సన్నిహితో౽ర్చక" ఇత్యాదిస్మరణాత్సదా హరి రిత్యుక్తం. ఏతావానాగమసార ఆశ్వమేధికే సంగృహీత ఇతి తన్నిగమనాయేతి శబ్దః. ౧౮౪. స్పష్టప్రతిపత్తయే ప్రకృతస్యాగమ ప్రమాణస్యాతివృత్తౌ పునర్విచ్ఛిన్నస్యాకరస్య గ్రహణమాశ్వమేధిక ఇతి. ఇతీత్యాశ్వమేధికసమాప్తిం ద్యోతయతి. ౧౯౪. అనుశాసనికవాక్యమపి ప్రసంగాదాహా౽త్మయోనిరితి. వైఖానసామ్నాగీయత ఇతి వైఖానస్సామగాయనః సహస్రనామాధ్యాయస్థమిదం భగవన్నామ. ఇతీత్యానుశాసనికసమాప్తిద్యోతినీ. ౧౯. మరీచిస్స్వసమ్మతమాహ పుత్రా ఇతి. ౨౧. బోధాయనే శ్రౌతధర్మో నాస్తీతి ప్రాయోవాదః. ౨౧౪. అత్ర "ఇతీహోక్తం శ్రుతం కచ్చిన్మాహాత్మ్యం విఖనోమునే" ఇత్యర్ధకంశ్లోకా

చక్రాంకణము జేసికొనునెడల నాతడు వైఖానసుడైనను భగవదారాధనజేయ ననర్హుడు. ౧౬౪. ఆచార్యుడను అలయము భగవద్బింబము బలిపీఠమునను నిత్యావి దేవునకు శరీరంబును అర్చకుడు సాక్షాత్తుగ దేవుడును అగుచున్నాడు. గావున నర్చకు డెక్కుడు మానాహుడు. ౧౭౪. వైఖానసుడు విష్ణువుయొక్క సుతుండును యెల్లప్పుడును విష్ణ్వర్చనమునందే సంగతుండును అగుచున్నాడు కావున వానికి స్వర్ణంబును వోలె గొప్పదగు శుద్ధిగల్గి యున్నది. ౧౮౪. అనుశాసనిక మందును భగవద్దివ్యనామ సహస్ర పరిగణనమందును వైఖానస్సామగాయనః (వైఖానసునిచే జెప్పబడిన నామమును

ఉపవిశ్యార్చనం సమ్యగ్దేవ్యా(?)త్వా సమాహితః
శిష్య స్తచ్ఛింబమాదాయ సాయంప్రాత స్సమర్చయేత్. ౨౪

విష్ణోర్నివేదితం శశ్వద్దీయమానం చ వైష్ణవైః
ధ్యాయన్నేవం సదావిష్ణుం భుంజ్యాన్న మవిశంకితః. ౨౫

ఇత్యాజ్ఞాప్యోఽపి శూద్రశ్చ వైష్ణవం యోగమభ్యసేత్
ఏకజాతే రయంధర్మో విష్ణుయోగ ఇతీరితః. ౨౬

దానాది నిషిద్ధప్రకారాంతరేణ యోగసిద్ధిమాహవిష్ణోరితి అభ్యాస ఆవృత్తిః ఏకాజాతి ర్జన్మ మాతాపిత్రోరేవ యస్య తథోక్త శ్శూద్రః. ౨౫. ౩౦. ప్రసంగాచ్ఛిష్యస్య సదాచారోపదేశ ఉచ్యతే, యదా సంహితాంతరే (యాజ్యాన్తా బ్రాహ్మణానాంతు రాజ్ఞాం దేవాంత మేవచ, తృతీయస్యతు పాలాంతందాసాంతం పాదజన్మనాం') ఇతిసంస్కృత్య సచ్ఛిష్య మాచార్య శ్శుద్ధమానసః, దేవస్యాగ్నే ర్యథాప్రాప్తమాచారం నియమాన్వదేత్, మంత్రఃపరస్య నాఖ్యేయోనాతంత్రం ప్రదర్శయేత్, ముద్రాం వా మంత్రసిద్ధిం వా నాన్యస్య కథయేత్క్వచిత్, ఆచార్యనామ న వదేత్తదుక్తం నైవ లంఘయేత్.

భగవద్దివ్య నామంబులకు కేశవాది నామంబులనే ధరించిన వాడవై యాచరింపుము. ౨౦. ఇట్టి యాత్మునికి మోక్షఫలప్రదంబులగు మహామంత్రంబులను ఋషిచ్ఛందోధిదైవతంబులతోడను కరాంగన్యాసాదులతోడను ఉపదేశింపవలయును. ౨౧. శిష్యుండును గురూపదిష్టమార్గంబున యథావిధిగ నామంత్రంబులను భక్తియుక్తుడై యనుష్ఠించవలయును. ౨౨. ఆవల వైఖానస విధానముచే ప్రతిష్ఠింపబడిన భగవద్దివ్య [illegible] శిష్యునకిచ్చి యావిష్ణు నారాధించు విధానము నాచార్యుం డాతని కుప ౨౩. శిష్యుండా బింబమును గ్రహించి ప్రతిదివసంబున సాయం భక్తిశ్రద్ధాన్వితుడై యారాధించు చుండవలయు నిదియయా ...ది ద్విజాతివిషయంబుగూడ నగుచున్నది. ౨౪. అంతట మందుగల వైలక్షణ్యంబు జెప్పంబడు 'భగవన్నివేదితంబై

వైఖానసార్చితం బింబం యత్ర తిష్ఠతి శార్ఙిణః
గ్రామే వా నగరే వాథ గృహే వా గృహమేధినః. ౨౩

సర్వే జనా స్తత్రగత్వా హరిం నత్వా ప్రపూజ్య చ
దత్తం వైఖానసై ర్భక్త్యా ప్రసాదమపి వా జలం. ౨౪

తత స్స్వగృహ మాగత్య విష్ణుయాగం సమాచరేత్
విష్ణుయాగేన లభతే వైష్ణవం పదమవ్యయం. ౨౫

గురోర్యత్రపరీవాద స్తిష్ఠేన్నాత్ర సదూషయేత్, నాచరేద్విప్రియం తస్య మనోవాక్కాయకర్మభిః, గురువద్గురుదారేషు వర్తితవ్యమసన్నిధౌ, ఆచార్య మచ్యుతం శాస్త్రం మానయేత్త్రితయం సదా. నాస్తికాన్ భిన్నమర్యాదాన్ దేవబ్రాహ్మణదూషకాన్, నస్పృశేన్నైవ తైస్సార్థం సంవిశేద్దుర్దశాస్వపి నైవ ప్రసాదయేత్పాదౌ గురుదేవాగ్నిసన్నిధౌ, వ్యాప్తం జగద్వేదితవ్యం సర్వం వైష్ణవతేజసా, అర్చయిత్వైవ దేవేశం భూత్వాత్మానం ప్రతర్పయేత్. ఉక్తకాల మతిక్రమ్య నిత్యకర్మ న చాచరేత్. పంచకాలపరోభూత్వా భగవంతం సమర్చయేత్, గురూనేకాంతినః ప్రాప్య ప్రణమే ద్దండవద్భువి, తేషాం మనఃప్రసాదైవ ధర్మం సంచిన్తయాచ్ఛనైః, ధనదారాదికంభారం సర్వంభగవతేర్పయేత్, అహింసాపరమోభూయా త్సర్వభూత హితే రతః, జిత్వా కామాద్యరీన్ సర్వాన్ ఇంద్రియాణి వశం నయేత్. స జాతీయై స్సదా

వైష్ణవుని హస్తముచే నీయబడు నన్నము నే సర్వకాలములయందు నాభగవంతునే స్మరియింపుచు భుజియింపుము' ౨౫. అని యాజ్ఞాపింపబడిన శూద్రుండును యాతీరుగ విష్ణుయాగము నాచరించ వలయు నిది శూద్రునకు యాగస్థానీయము. ౨౬. 'శూద్రైశ్చ కృతలక్షణైః అర్చనీయశ్చ సేవ్యశ్చ' అను మొదలగు విధానముల [illegible]
నీయశబ్దంబున కిది యే యర్థంబని మరీచి మహర్షి యొక్క మతమై.
ఒక గ్రామమందుగాని నగరమందుగాని యొకానొక గృహ
వైఖానసునిచే యర్చింపబడు భగవద్బింబ మెచ్చటనుండునొ
ను అచ్చటికేగి యాదేవుని నమస్కరించి పూజించి యర్చకుల

చక్రాంకణం చోర్ధ్వపుండ్రం శ్రీహరే ర్దాసనామచ
కృష్ణమంత్ర జపశ్చాపి మాధవారాధనం తథా. ౩౦
అమీతు పంచసంస్కారాః పారమైకాంత్య సిద్ధిదాః
పారమైకాంత్య యుక్తాహిగచ్ఛేయుర్వైష్ణవం పదం. ౩౧

ఇత్యార్షే శ్రీవైఖానసే మరీచిప్రోక్తాయాం మానన్ద
సంహితాయాం పారమైకాంత్య సంస్కార
చతుష్టయ విధానం నామ
ద్వాదశో౽ధ్యాయః.

భక్తై ర్భగవంతం విచింతయేత్, శ్రౌతం స్మార్తంతు యన్నిత్యంకార యేన్నతుహాపయేత్, అభిసంధాయతు ఫలం కామ్యంకర్మ న చాచరేత్, ఆసీనో వా శయానో వా గచ్ఛన్ స్థాస్యన్ స్వపన్ చ్ఛ్వసన్, భుంజన్వా జన్నపోష్యన్వా కీర్తయేత్పురుషోత్తమ మిత్యాది. అస్మిన్నధ్యాయే పుండ్రాదయస్సంస్కారా శ్చత్వారో నిరూపితాః ఏకత్రింశచ్ఛ్లోకాః, ఉపజాత్యాదీనాం సంకరః.

సంగబడిన తీర్థప్రసాదంబులఁ బరిగ్రహించి స్వగృహంబునకేగి విష్ణుయాగంబునుజేయవలయు. ౨౫. ఇట్టియాగంబుచే నిత్యనిరతిశయానంద మగు శాశ్వత శ్రీవైకుంఠ [illegible] లభించును. ౨౯, చక్రధారణము, ఊర్ధ్వపుండ్రము, భగవన్నామము, [illegible] భగవదారాధనమునను నీవైదు సంస్కారంబులును పరమైకాంత్య [illegible] దగినవి. ఇట్టిపారమైకాంత్య సంస్కారములచేగూడిన వారలు [illegible]. (ఆవల నాచారంబుల శిక్షింపందగు)

[illegible] శ్రీవైఖానసశాస్త్రమున మరీచిప్రోక్తమగు నానంద [illegible]త్య సంస్కార చతుష్టయ నిరూపణంబను ద్వాదశా

శ్రీరస్తు.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణే నమః.

శ్రీమద్వైఖనస మహాగురవే నమః.

మరీచిప్రోక్తా ఆనన్దసంహితా.

అథ త్రయోదశోఽధ్యాయః.

భగవచ్ఛాస్త్ర ద్వైవిధ్య నిరూపణమ్.

వైఖానసం పాంచరాత్రం వైదికం తాంత్రికం క్రమాత్
తయోర్వైఖానసం శ్రేష్ఠ మైహికాముష్మికప్రదం.
తాంత్రికం పాంచరాత్రం తు గౌణమాముష్మికప్రదం
వైఖానసేన సూత్రేణ దేవదేవస్య శార్ఙ్గిణః.
అర్చనం సర్వశాంత్యర్థం రాజరాష్ట్రాభివర్ధనం
వేదేష్వధీతినా న్యేవ కృతా పూజాపి నిష్ఫలా.

అథ ప్రపన్నస్య భగవద్యాగే ప్రస్తుతే తత్ప్రతిపాదకం

వైఖానసము. పంచరాత్రము అని భగవచ్ఛాస్త్రము రెండు తెర
న్నవి. మొదటిది వైదికము, రెండవది తాంత్రికము అనబడుచున్నది.
నసము శ్రేష్ఠంబును ఐహికాముష్మిక ప్రదంబునై యున్నది.
బును ఆముష్మిక ప్రదంబునగును. ౧౪. వైఖానససూత్రంబుచే
హావిష్ణువున కర్చనంబు సేయుట సర్వశాంతి ప్రదంబును రా
ష్వాధ్యాయ సంపన్నుండైనను అన్యునిచే జేయబడిన పూ
పూజనంబు రాజరాష్ట్రంబులకు వినాశకరంబు. వైదికః
తంత్రమార్గంబు చేతనయినను పూజసేయదగును. ౪.

తంత్రేణ పూజనం చైవ రాజరాష్ట్రవినాశనం
అసంభవే వైదికస్య తంత్రపూజాపి శస్యతే. ౪

వైఖానసకరాత్తీర్థం భాగీరథ్యవగాహనం
అన్యేనదత్తం యత్తీర్థం సురయైవహి తత్సమం. ౫

వైఖానసార్చితం విష్ణుం నమేన్నారాయణం సకృత్
సర్వపాప వినిర్ముక్తో విష్ణులోకం వ్రజేద్ధ్రువం. ౬

వైఖానస స్సదాపూజ్యో యథా విష్ణుస్సదైవసః
అంతరం యే ప్రకుర్వంతి తయోర్మధ్యే నరాధమాః. ౭

కుష్ఠవ్యాధి సమాయుక్తాః పుత్ర దార వివర్జితాః
తే యాంతి నిరయం సర్వే సదా దుఃఖపరాయణాః. ౮

యః పశ్యతి సదావిష్ణోర్మూర్తిం వైఖానసం తథా
సభక్తివిహీనోపి దర్శనీయో మయాధ్రువం. ౯

స్వయమాహ వైఖానసమితి. అత్రవక్తవ్యం నవమాధ్యాయేప్రోక్తం.

తీర్థము భాగీరథీస్నానముతో తుల్యమైనది, ఇతరునిచే నీయబడినతీర్థము మద్యము తో తుల్యమైనది. ౫. వైఖానసునిచే యర్చింపబడిన విష్ణుని కొకక్రమారైనను నమస్కరించిన యెడల నాతడు సర్వపాప వినిర్ముక్తుడై విష్ణులోకంబుజెందును. ౬. విష్ణు వెట్టివాడో వైఖానసు డట్టివాడు గావున పూజ్యుం డగుచున్నాడు, అయిరువుర మధ్యను భేదము దలంచువారలు నరాధములు. ౭, మరియు కుష్ఠవ్యాధి సమాయుక్తులును పుత్రదార వర్జితులును దుఃఖపరాయణులునయి నిరయముజెందుదురు. ౮. ఎవ్వడు విష్ణునిగాని వైఖానసునిగాని సేవించునో ఆతడు నాయందు భక్తిలేనివాడయినను నాప్రేమకు పాత్రుండగును. ౯. వైఖానసునిచే నీయబడిన పావనంబగు నాప్రసాదంబు నెవ్వడు భుజించునో వానికిముక్తి కరతలమం దున్నది, ౧౦. నాకునివేదితమగు ప్రసాదమును భుజించి వారల నెవ్వరు దూషించునో యాతడు సూర్యచంద్రు లుండునంతకాలము ఘోరనరకంబుల బడును. ౧౧. అశుచియైనను అనాచారుడయినను విద్యాహీనుడయినను విష్ణునివేదితంబగు ప్రసాదమును భుజించుటవలన నాప్రసాదంబున వానికి జన్మాదిగ గలిగిన పాపంబుల దూలిరాశి వహ్నిచేదగ్ధ

వైఖానసేన యద్దత్తం మత్ప్రసాదం సుపావనం
యస్య తేన సకృత్ప్రాప్తం తస్య ముక్తిః కరేస్థితా. ౧౦

మన్నివేదిత భోక్తారం యో దూషయతి మానవః
సయాతి నరకం ఘోరం యావచ్చంద్రదివాకరం. ౧౧

అశుచిర్వ్యాప్యనాచారో విద్యాహీనోఽపి వా భవేత్
హరేర్నివేదితాన్నానాం సర్వేషామపి భక్షణాత్. ౧౨

దహత్యాజన్మపాపౌఘం తూలరాశిమివానలః. ౧౩

విష్ణోర్దాతుం యదుద్దిష్టం మనసా వచసేరయన్
విష్ణోర్దత్తం మయేత్యద్య దద్యాద్విష్ణ్వర్చకాయ తత్. ౧౪

(విష్ణ్వర్చకస్తు విజ్ఞేయో వైఖానస కులోద్భవః
దేవానాం పరమో విష్ణుర్యథా చ పరికీర్తితః
విష్ణ్వర్చకానాం పరమస్తథా వైఖానసోద్భవః. ౧౫
శూద్రేణోచ్చారితో వేదో న శ్రోతవ్యో యథా ద్విజైః

---

౧ వైష్ణవాద్ద్వివిధా మిశ్రానిగమాగమదీక్షితాః, నిగమోవిఖనః ప్రోక్త

బున నశింపజేయును. ౧౩. విష్ణునకీయవలయునని దేనిని సంకల్పింతురో మనోవా
క్కాయములచే నద్దాని నర్పించుచు నాచేనియ్యబడి భగవానుని కర్పింప బడుచున్న
దని యాదేవుని యర్చకుని హస్తమం దీయవలయును.

శూద్రునిచే యుచ్చరింపబడిన వేదమంత్రంబులెట్లు ద్విజులకు శ్రావ్యంబులు
గావో అట్లే యనర్చకుని (దేవలకుని)చే యారాధింపబడిన విష్ణుడును చతుర్వర్ణము
లచే యారాధింపబడరాదు. అనర్చకుడైనయెడ నాతడు స్వయం వ్యక్తాది క్షేత్రంబు
లలో నెద్దానియందుండిగాని తీర్థప్రసాదంబుల దెచ్చిన నద్దానిం బరిగ్రహింపకూడదు.
ఇంక మనుష్యస్థలంబులను గురించి కైముతికన్యాయసిద్ధము. ౧౯. ఓ మునిపుంగవు
లారా! ముమ్మాటికిని సత్యముజేసి చెప్పుచున్నాను. వైఖానసునితో తుల్యమగు
పుణ్యపురుషుడులేడు. ౨౦. వైఖానసున కీయబడిన ద్రవ్యమణుమాత్రమైనను వట
బీజంబువలె లక్షగుణితముగ ఫలించును. ౨౧. తనయెదుట నుంచబడి మంత్రపూ

అనర్చకార్చితో విష్ణుర్నతు సేవ్యశ్చ వణిక్భిః. ౧౬

అనర్చకస్య హస్తాభ్యాం దివ్యదేశా దుపాగతం
అనర్చకస్య హస్తాభ్యాం స్వయంవ్యక్తస్థలాదపి. ౧౭

అనర్చకస్య హస్తాభ్యాం స్థలాదప్యృషిసేవితాత్
అనర్చకస్య హస్తాభ్యాం సైద్ధదేశా దుపాగతం. ౧౮

విష్ణోః ప్రసాదం తీర్థం వా యత్నేన పరివర్జయేత్
మనుష్యైః స్థాపితే స్థానే వర్జయే దితి కిం పునః. ౧౯

సత్యం సత్యం పునస్సత్యం శ్రుణుష్వం సంప్రవదామ్యహం
బహునా కిము వక్తవ్యం న తేన సదృశః పుమాన్. ౨౦

వైఖానసాయ యద్దత్తం మనుసూత్రం తు సాదర
దత్తం తు లఘుగుణితం వర్ధతే వటబీజవత్. ౨౧

అన్నాద్యం పురతో న్యస్తం పరిగృహ్య స్వచక్షుషా
భుంక్తే రసముపేక్షిత్య రసజ్ఞా మర్చకస్యతు. ౨౨

స్వాగమోపహారిబోధకతః (అ౦ శ్లో ౪, ౫, ౬, ౭,) ఇత్యాదౌ. ౧.

ర్వకముగ నివేదింపబడిన హవిస్సును చక్షువులచే బరిగ్రహించి యందలి సారభాగము నర్చకుని జిహ్వాయం దధిష్ఠించి తా నారగించును. ౨౨. వేదంబులకు ప్రణవమాది యగునట్లు వైఖానసులు వైష్ణవులలో మొదటివారు. వీరలియువురును పరమపావను లని చెప్పబడినది. ౨౩. యెవ్వడు పరమాత్ముడగు నారాయణుని బ్రహ్మరుద్రాది దేవతలతో దుల్యముగ జూచునో యాతడు పాషండు డనబడును. ఇట్లే వైఖానస సూత్రు నన్యసూత్ర ద్విజులతో తుల్యముగ జూచువాడును పాషండు డగుచున్నాడు ౨౫. విష్ణుపాదాంబుజంబుల నాశ్రయించువాడు దేవతాంతరంబును భజియింప గూడదు. పూజింపరాదు, స్మరియింపరాదు. ౨౬. హృత్పుండరీక సమాసీనుండగు నారాయణుని విడచి యెవ్వ డితరదైవంబుల నుత్తములుగ భావించునో ఆతడు పాపి యగును. ౨౭. తులసీదళమిశ్రితంబును విష్ణుపాదాబ్జములయం దర్పింప బడినదియు శ్రీవైఖానసహస్తంబుచే నీయబడినదియు నగు జలము తీర్థమనబడుచున్నది. ౨౮. ఇట్టి తీర్థము సర్వసంపత్కారంబును ఆయురారోగ్య వృద్ధికరంబును పరమ పావనం

వైఖానసో వైష్ణవాదిర్వేదాదిః ప్రణవో యథా
ద్వావేతౌ విష్ణురూపౌ తు సంప్రోక్తావతిపావనౌ. ౨౩
యస్తు నారాయణం దేవం బ్రహ్మరుద్రాది దైవతైః
సమత్వేనైవ వీక్షేత స పాషండో భవేద్ధ్రువం. ౨౪
యస్తు వైఖానసం విప్రం బ్రాహ్మణైరన్యసూత్రిభిః
సమత్వేనైవ వీక్షేత స పాషండో భవేద్ధ్రువం, ౨౫
నాన్యం దేవం నమస్కుర్యాన్నాన్యం దేవం ప్రపూజయేత్
నాన్యం దేవం స్మరేన్నిత్యం విష్ణుపాదాంబుజాశ్రయః. ౨౬
నారాయణం పరిత్యజ్య హృత్స్థం పతిమీశ్వరం
యోఽన్యం నమస్యతి ప్రీత్యా పరం దేవం స పాపభాక్. ౨౭
విష్ణుపాదాబ్జపానీయం తులసీదళమిశ్రితం
వైఖానసకరాద్దత్తం తీర్థమిత్యుచ్యతే బుధైః. ౨౮
సర్వసంపత్కరం తీర్థమాయురారోగ్యవృద్ధిదం
వైఖానసకరాత్తీర్థం పావనం పరమం భవేత్. ౨౯
అవైఖానసవిప్రస్య కరాత్తీర్థాదికం యది

ఆరాధనం ద్విధా విష్ణో రిత్యాది పూర్వముక్తం (౩. అ ౨౫. శ్లో.)

బున్నై యున్నది. ౨౯. అవైఖానసుని హస్తమునుండి గ్రహించిన తీర్థాదులపవిత్రంబులు. తీర్థము మద్యముతోడను ప్రసాదము మాంసముతోడను చందనము రక్తముతోడను తుల్యములుగావున నట్టివానిని విసర్జించవలయును. ౩౦. ఈ యారాధనము స్వార్థమనియు పరార్థమనియు రెండుతెరంగులగుచున్నది. గృహార్చనము స్వార్థము, ఆలయార్చనము పరార్థము. ౩౨. సమస్తసూత్రంబులయందును స్వార్థార్చన విధానము జెప్పబడినది. వైఖానససూత్రంబున స్వార్థంబుతోడ బరార్థంబును జెప్పబడినది. ౩౩. తనక్షేమమునకయి స్వగృహమందు స్వార్థార్చనమును దేవాలయమందు రాజరాష్ట్రములకయి పరార్థార్చనమును వైఖానసులు చేయుదురు. ౩౪. తదతిరిక్తముగ నర్చకులాలయార్చనము జేయ దేవలకులగుదురు. ఆవైఖానసులు హరిపూజనమునకై సృష్టింపబడిన యధికారులుగావున వారల కాలయార్చనమువలన దేవలకత్వములేదు. ౩౬. ఆచార్యుడు అర్చకుడు, పాచకుడు పరిచారకుడు నను నలువురును వైఖానససూత్రముచే నిషేకాదిసంస్కారములఁ బొందినవారలుగనే యుం

యో నిందతి మహాత్మానం విష్ణుం వైఖానసం పరం
వేదవేదాంత వేద్యస్య భవంతి మమనిందకాః. ౬౦

ఇత్యుక్తం హరిణా పూర్వం విఖనో మునయే బుధాః
భృగ్వాదీనాం తథాస్మాకం గురుణైవ ప్రబోధితం. ౬౧

వైఖానసాశ్రితాస్సర్వే పాంచరాత్రాశ్రితా అపి
భవేయు ర్వైష్ణవానిత్యం విష్ణుసాయుజ్య కాంక్షిణః. ౬౨

వైఖానస కులేజాతః ప్రత్యక్ష పరమేశ్వరః

ఏవం యః కురుతే భక్త్యాదేహాంతే కృపయా ప్రభో' ఇత్యర్థకం కించి త్రుటితం స్యాత్ తత శ్చతు ర్భుజ ఇతి. ౫౪. ౫౫. సద్య స్తస్మిన్నేవ జన్మని. ౫౬. శ్రీశాస్త్రస్య విశేషోత్పాదే యత్వం ప్రశంసితుం వ ర్ణోత్పత్తిమాహ ముఖేతి. ౫౭. ౫౮. విష్ణులోక ఇత్యపిపాఠః. విష్ణు లోకస్స్వర్గః 'శుచీనాం శ్రీమతాం దేహే యోగభ్రష్టోభి జాయతే, అథవా యోగినామేవ కులే భవతి ధీమతా మితి 'నహి కల్యాణకృ త్కశ్చి ద్దుర్గతిం తాత గచ్ఛతీతి భగవ దుక్తత్వాత్. ౫౯. ౬౧. వైఖానసాశ్రితా ఇతి. 'వైఖానసా ద్యాగమోక్త దీక్షాం ప్రాప్తోహి

దేవతలేయగుదురు, ౫౮. మరియు నిట్టి వైఖానసుల నాశ్రయించునట్టి భక్తులను దేవతలేయనుటయు నిర్వివాదము. ౫౯. ఎవ్వరు వైఖానసులను నిందింతురో వార లు వేదవేదాంత వేద్యుడగు నన్ను నిందించిన వారలగుచున్నారు. ౬౦. ఈ విధము గ భగవానునిచే ఆచార్యులవారికి చెప్పబడినది. దానినే ఆచార్యులవారు మాబోటి శిష్యకోటి కుపదేశించిరి. ('సబ్రహ్మ విద్యాం సర్వ విద్యాప్రతిష్ఠామథర్వాయ జ్యేష్ఠ పుత్రాయ ప్రాహ' యని యుపనిషత్తు చెప్పుచున్నది. అథర్వయనగా భృగువు.) ౬౧. వైఖానస పంచరాత్ర శాస్త్రముల రెంటిలోనే యొక్కటిని గాని యాశ్ర యించి విష్ణు సాయుజ్యకాంక్షులగు భక్తులు వైష్ణవులగుచున్నారు. ౬౨. వైఖాన

అత్రేయేరం స్తత స్తంతు (సర్వే) నారాయణా శ్రితం. ౬౩

ఇత్యార్షే శ్రీవైఖానసే మరీచిప్రోక్తాయా మానన్ద
సంహితాయాం భగవద్విగ్రహ స్థలపంచక
వైదిక తాంత్రికార్చనక్రమ నిర్ణయో
నామ చతుర్దశోఽధ్యాయః.

వైష్ణవ' ఇత్యాది, ౬౨. [illegible] ధ్యాయే ఽర్చనద్వైవిధ్యం భగవద్విగ్రహ భేదః స్థాన [illegible] వివరణం వైదికార్చన మహాత్త్వ మిత్యంశాః ప్రతిపాదితాః అహాత్య శ్లోకానాం త్రిషష్టిః త్రుటితపాదా గధితౌ కుండలీకృతం సార్థ శ్లోకద్వయం నగ్రథితం.

నవంశమం దుదయించిన మాత్రమున నాతడు ప్రత్యక్ష పరమేశ్వరు డగుచున్నాడు, కావున భగవద్భక్తులందరును వైఖానసు నాశ్రయించి మోక్షము నందుదురు.

ఇది యార్షమగు శ్రీవైఖానస శాస్త్రమున మరీచిప్రోక్తమగు నానందసంహిత యందుస్వార్థ పరార్థార్చనము, పరవ్యూహాది భగవద్విగ్రహ భేదము స్థలపంచక వివరణము వైదిక తాంత్రికార్చనా తారతమ్యము, వైదికార్చన శ్రైష్ఠ్యము నను నంశములుగల చతుర్దశాధ్యాయము.

సంపూర్ణము,

శ్రీ గ స్తు.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణే నమః.

శ్రీమద్విఖనస మహాగురవే నమః.

మరీచిప్రోక్తా ఆనన్దసంహితా.

అథ పంచదశోఽధ్యాయః.

విఖనసోత్పత్తిః.

పునర్వస్సంప్రవక్ష్యామి సంభవం విఖనోమునేః
శ్రూయతాం సర్వపాపఘ్నం సాక్షాన్మోక్షప్రదం శుభం. ౧
సర్వాభీష్టప్రదాం పుణ్యాం శ్రుణుధ్వం సువ్రతాదయః. ౧౪
ప్రళయానంతరం సాక్షాత్పురుషః ప్రకృతేః పరః
కారణాబ్ధిజలే విష్ణుర్యోగ నిద్రావశంగతః
ద్విలక్షార్ధప్రమాణేన శయానః ప్రభురవ్యయః. 3

అథ ప్రసంగాదీదృశే మహామహిమచ్ఛ్రీ శాస్త్ర ప్రణేతుర్భగవతో మహార్షే ర్జన్మ విస్తరం వక్తు ముపక్రమతే పునరితి. పూర్వం చతుర్థాధ్యాయే శ్రీశుకనారద సంవాద పరత్వేన, అథ నస్మాకేంత్యాది నాఽధ్యాయాంతేన విఖనసోత్పత్తి రుక్తే త్యత ఆదరాతిశయా

పూర్వమందు నాలవయధ్యాయములో విఖనసుని యుత్పత్తి ప్రకారం బుపదేశింపబడియు నాదరాతిశయంబున నీయధ్యాయము మొదలు తిరిగి యావిఖనసుని యుత్పత్తియు చరిత్రంబును సవిస్తరంబుగ జెప్పబడుచున్నవి.

ద్ధ్యాయః కథయామీత్యాహ పునరితీత్యర్థః. యద్వా భగవతోఽవతా
రస్య బహ్వీభ్య శ్శ్రుతిభ్యో బహుధా ప్రతిపాదనాత్ తేషాం కల్పాన్త
రత్వేన విషయ వైవిధ్య దర్శనాయాహ పునరితీత్యాద్యాహుః, విస్త
రస్తూత్తరత్ర వక్ష్యతే. భగవత్కథానాం మోక్షప్రదత్వం ప్రసిద్ధం.
౧౫. ప్రలయానన్తరమితి. ఏకదా ప్రలయకాలే భుజంగపతిభోగపర్యం
కశయితస్య నారాయణస్య నాభికమలే బ్రహ్మోద్భవః భగవదంశ
భూతశ్చతుర్ముఖో జగత్సర్వం సృజతీతి విజ్ఞాయతే' ఇతి విమానార్చన
కల్పే మరీచిః (81 పటలం.) తథా ,అనిరుద్ధాంశజశ్శ్రీమాన్ పద్మనాభః
పురాతనః సంహృత్యలోకాన్ పురుషో నాగపర్యంక మేయివాన్ తత్ర
ప్రసుప్తస్య నాగపర్యంకభూషితే హిరణ్మయం పద్మగర్భం నా
భేరండమజాయతేతి. పాద్మే (3 అ.) తథా ,నారాయణోఽసృజత్తో
యం తత్రైవాసీన్మహార్ణవః శయానస్య తథా పద్మమభూన్నాభ్యాం
పురందర హృషీకేశస్య భగవాన్ పద్మయా సహవిద్యయా అప్సుసం
శయనం చక్రే యోగనిద్రావశంగతం, యా సా ప్రోక్తా మహాకాళీ సా
న్నిద్రాత్మా సమభూత్' ఇతి చాత్రైవ ప్రకృతేరితి. ఇదముక్తం
భవతి. అత్రాశేష చిదచిత్ప్రకారకం బ్రహ్మ ప్రమేయం, తదన్తర్గతం

ఓ సువ్రతాదులగు మహనీయులారా! తిరిగి మరియొక తీరున శ్రీ విఖనోమునీం
ద్రుని యుత్పత్తి నెరిగించుచున్నాను. ఇయ్యది వినువారలకు సర్వపాపంబులను బో
నడచునదియు సాక్షాత్తుగ మోక్షము నిచ్చునట్టిదియు శుభంబును సర్వాభీష్టప్రదంబు
ను పుణ్యంబునగు గావున మీరలు దీనిని మిక్కిలి యవధానంబు గలిగి వినుడు. ౧౫.
ఒకానొక ప్రళయమున కనంతరము ప్రకృతికంటె పరుండగు సాక్షాత్పరమపురుషు
డగు విష్ణుండు కారణంబులగు నబ్ధిజలంబులందు యోగనిద్రావశంగతుడై ద్వ్యలక్షార్ధ
ప్రమాణంబున శయనించి యుండెను.

ఇందలి సంగ్రహం బీతీరుగ జెప్పనగును. అశేషంబులగు చేతనాచేతనంబుల
ను ప్రకారంబుగ గలిగిన పరబ్రహ్మము ప్రమేయముగ నున్నది. అంతర్గతంబై యు
న్న సమస్తంబును ద్రవ్యము అద్రవ్యము అని రెండుగా విభజింప దగియున్నది. ఉపా

ప్రసాద మాంస తుల్యాస్స్యా త్తీర్థంచ సురయా సమం. ౩౦
చందనం రుధిరం తద్వ త్తస్మాత్త త్పరివర్జయేత్
తస్మా ద్వైఖానసై రేవ దత్తమశ్నీయు రాదరాత్. ౩౧

ఆరాధనం ద్విధా విష్ణో స్స్వార్థం చాపి పరార్థకం
స్వార్థం గృహార్చనం ప్రోక్తం పరార్థం త్వాలయార్చనం. ౩౨

సర్వేష్వపి చ సూత్రేషు స్వార్థమేవ ప్రకీర్తితం
అస్మిన్వైఖానసే సూత్రే పరార్థమపి కథ్యతే. ౩౩

ఆత్మార్థం చ పరార్థం చ స్వగృహే హరిసన్నిధి
అర్చయే ద్దేవదేవేశం విష్ణుం వైఖానసో ద్విజః. ౩౪

ఆలయేఽనర్చకావిప్రా యే విష్ణుం పూజయంతి వై
తే వై దేవలకా జ్ఞేయా సర్వకర్మ బహిష్కృతాః. ౩౫

వైఖానసాస్తు యే విప్రా హరిపూజన తత్పరాః
న తే దేవలకా జ్ఞేయా హరిపాదాబ్జసంశ్రయాత్. ౩౬

ఆచార్యా శ్చార్చకాశ్చైవ పాచకాః పరిచారకాః
వైఖానసేన సూత్రేణ నిషేకాది క్రియాన్వితాః. ౩౭

శిష్యేణ యజమానేన విష్ణుయాగఫలార్థినా
విప్రా వేదవిదశ్శుద్ధా వరణీయాః ప్రకీర్తితాః. ౩౮

అస్మిన్నధ్యాయే భగవచ్ఛాస్త్రద్వైవిధ్యం వైఖానసశాస్త్ర

డులాగున శిష్యుడగు యజమానుడు వరింపవలెను. వీరలు వేదవేత్తలుగను శుద్ధులుగ నుండవలయును. ఇట్టివారలను వరించుటచేతనే తనచే జేయబడు విష్ణుయాగము ఫలవంతమగును. ౩౮. ఇట్టి చతుర్విధ కైంకర్యపరులలో నందరును పైజెప్పబడిన తీరున వైఖానససూత్ర సంస్కృతులుగ సంభవించనపుడు వైఖానసమార్గణముచే శంఖ చక్రాంకితులయి దీక్షంబొందినట్టి సూత్రాంతర నిష్ఠులగు బ్రాహ్మణులను పైతము పాచకులు పరిచారకులుగ నుండగలందులకయి నియమించికొన గూడును. ౩౯వ. ఓ మహర్షులారా! సూత్రాంతరులగు ద్విజులను పాచక పరిచారకులుగ దేవాలయ

వైఖానసానాం సర్వేషా మభావేఽన్యాన్ ద్విజానపి
తప్త చక్రాంకిత భుజాన్ దీక్షితా న్నిగమాధ్వనా. ౩౯
పాచకాన్ పరిచారాంశ్చ గృహీయాదన్యథా త్రిణః. ౩౯౺
అన్యేషామేవ విప్రాణాం స్వీకారార్థం మహర్షయః
దీక్షామయోదితా జ్ఞేయా శ్రీవిష్ణో ర్దాస్యకర్మణి. ౪౦౺
వైఖానసానాం విప్రాణాం న దీక్షాపరికీర్తితాః. ౪౧
సాలగ్రామ శిలాయాంతు కృత్వా చక్రాదిలాంఛనం
సర్వరూపీ యథా తత్ర భగవాన్ ప్రవిలీయతే. ౪౨
తథా వైఖానసే గర్భేకృత్వా చక్రాదిలాంఛనం
విశ్వరూపీ మహాత్మాఽసౌ భగవాం స్తత్ర వర్తతే. ౪౩

ఇత్యార్షే శ్రీవైఖానసే మరీచిప్రోక్తాయా మానన్ద
సంహితాయాం భగవచ్ఛాస్త్ర ద్వైవిధ్యనిరూ
పణం నామ త్రయోదశోఽధ్యాయః.

ప్రాశస్త్యం చ ప్రతిపాదితం శ్లోకానాం త్రి చత్వారింశత్.

ములందు పరిగ్రహింప నవకాశము నిచ్చుటకయియీరీతిని దీక్షావిధానంబు జెప్పితిని. వైఖానసవిప్రుల కీదీక్షలేదు. ౪౧. సాలగ్రామ గర్భమందు చక్రాదిచిహ్నములజేసి భగవానుడెట్లు సాలగ్రామంబున లీనమై యుండునో అట్లే వైఖానస గర్భమునందు చక్రాదిలాంఛనంబు జేసి విశ్వరూపియగు నమ్మహాత్ముఁడట సన్నిహితుడగుచున్నాడు.

ఇది యార్షమగు శ్రీవైఖానస శాస్త్రమున మరీచిప్రోక్తమగు నానందసంహితయందు భగవచ్ఛాస్త్ర ద్వైవిధ్యంబును వైఖానస శాస్త్ర ప్రాశస్త్య కథనంబునుగల త్రయోదశాధ్యాయము.

సంపూర్ణము.

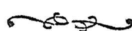
శ్రీ ర స్తు.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణే నమః.

శ్రీమద్వైఖనస మహాగురవేనమః.

మరీచిప్రోక్తా ఆనన్దసంహితా.

అథ చతుర్థోఽధ్యాయః.

అర్చావతారవిచారః.

ఆరాధనానాం సర్వేషాం విష్ణో రారాధనంపరం
యేనకేన ప్రకారేణ విష్ణోరర్చన ముత్తమం. ౧

ఆత్మార్థం వా పరార్థం వా గృహే దేవాలయేఽపివా
అర్చనం వాసుదేవస్య లక్షకోటి గుణం భవేత్. ౨

అస్య పూర్వాధ్యాయ శేషత్వం యుక్తం ఆరాధనప్రకారాశ్చ స్థండిలే పద్మకం కృత్వా ' , మానసీ, హోమామపూజాచ బేరపూజే త్యాదయః. ౧. ఆత్మార్థమితి స్వార్థం నిరుక్తం. ౨. పరఉత్కృష్టః ఉత్కృష్టో మోక్షః, పరార్థమిత్యస్య మోక్షార్థమిత్యర్థః. ఆత్మార్థమి త్యభ్యుదయాయ, పరార్థమితి మోక్షాయేత్యేకేషాం మతమిత్యర్థః. యద్వా పరార్థ=మిత్యావర్త్యతే ఏకస్య ముముక్షుభ్య ఇత్యన్యస్య మోక్షాయేత్ దార్ష్ఠాన్త్ర దృష్టాంతమాహ పరార్థమితి. ౩౪. పరమా త్మనః పరవ్యూహాది భేదమాహాథాత ఇతి, అద్వితీయ సమాభ్యధిక దరిద్రత్వ శ్రవణాదసాలేకస్యవప్రబ్రహ్మ, స్వవసదసదవ్యాకృత బ్రహ్మ

అన్ని యారాధనంబులలోను విష్ణువు నారాధించుట శ్రేష్ఠమైనది, యేప్రకా

ఉత్కృష్టః పరశబ్దోఽయం తదర్థో మోక్ష ఉచ్యతే
ముముక్షూణాం మోక్షదానాత్పరార్థమితి కథ్యతే. 3

(స్వార్థం గృహార్చనం ప్రోక్తం పరార్థం త్వాలయార్చనం)
పరార్థం స్యాజ్జగచ్ఛాన్త్యై స్వార్థం స్యాద్గృహదీపికా. 34

(స్వార్థమేవహి సర్వేషాం సూత్రిణామర్చనం స్మృతం
స్వార్థం చాపి పరార్థం చ శ్రీవైఖానససూత్రిణాం.)

త్మాకాశ ప్రాణ శివ నారాయణాది శబ్దైః కారణప్రకరణగతైః స్సా
మాన్యతో విశేషతశ్చ వ్యపదిశ్యత ఇతి తస్య దేవదేవత్వం పరత్వం ప
రమాత్మత్వం భోక్తృత్వం తస్యైవ విగ్రహభేదానాహ స్వరూపమితి, అత్ర
విమానార్చనకల్పే మరీచిః. తత్ర పరమాత్మైవ పంచధా భవతి. సవా
ఏష పురుషః పంచధా పంచాత్మా ఇతి శ్రుతిః ఇత్యారభ్య ప్రాణాది
పంచవాయుభేదైః పంచమూర్తిభేదైః భిద్యత ఇతి, పోపూయమానః
పంచభిస్స్వగుణైః, ప్రసన్నస్సర్వానిమాన్ ధారయిష్యసీతి శ్రుతిః,
తస్మాద్విష్ణు పురుష సత్యాచ్యుతానిరుద్ధా ఇతీత్యారభ్య చతుర్మూ
ర్తయో భవంతి, విష్ణోరంశః పురుషః మహావిష్ణోరంశస్సత్యస్సదా
విష్ణోరంశోఽచ్యుతస్సర్వవ్యాపినోఽంశోఽనిరుద్ధ ఇతి బ్రాహ్మాది
గుణైశ్చతుర్ధాభిధీయతే పురుషః పురుషాత్మకః పరమపురుషో ధర్మమ
య ఇతి సత్యస్సత్యాత్మకో జ్ఞానస్సర్వతేజోమయ ఇతి. అచ్యుతోఽపరి
మిత ఐశ్వర్యశ్రీపతిరిత్యనిరుద్ధో మహానైశ్వర్యస్సంహారక ఇతిఽఽఽ
ఏవం పంచమూర్తినామభేదైః గురూపదేశే నాష్టాంగయోగమార్గే
ణ ధ్యాత్వావాస్యార్చయేదిత్యాహ మరీచిరితి (89 పుటలే. అత్రార్థే
ఆనందసంహితా 18 పుటేపి కించిద్విచారితం) తథా శ్రీశాస్త్రే వాసా
ధికారే భృగుః. వక్ష్యామి పంచమూర్తీనాం భేదం మునివరాః పృథక్,
వ్యష్టిరూపేణ సంపన్నా మూర్తయః పురుషాదయః, ఏషాం సమష్టిరూ

రంబున నైనను విష్ణు నారాధించుట యుత్తమము. ౧. ఆత్మార్థముగ స్వగృహము

గృహార్చా చేద్గృహస్థానాం గ్రామార్చా గ్రామవాసినాం
స్వయంవ్యక్తార్చనం యత్తత్సర్వలోక శుభావహం. ౮౪
అథాతో దేవదేవస్య పరస్య పరమాత్మనః
స్వరూపం పంచధా వక్ష్యే శృణుధ్వం మునిసత్తమాః. ౯౪

పోఽయం భగవానితి చోచ్యతే, సర్వవ్యాపకశీలత్వాద్విష్ణురిత్యభిధీయతే ఉచితాపూరణేనేతి పురుషః పరికీర్తితః, సకారో జీవనిర్దేశస్తకారః పరవాచకః. తయోస్సంసర్గశక్తిర్యస్తస్మాత్సత్యఉదాహృతః, అకారః పరవాచీతు చ్యకారో జీవవాచకః, ఉకారః ప్రకృతిర్జ్ఞేయస్తకారః కాలఉచ్యతే, తస్మాదచ్యుతఇత్యుక్తః ప్రవక్ష్యామి తథాపరం, అత్రయకారార్థస్సంసర్గశక్తిరితి పూర్వముక్తత్వాన్న పునస్తదర్థఉక్తః అచ్యుతశబ్దేన పరమాత్మ ప్రకృతి పురుషాః తేషాం సంబంధః కాలశ్చాభిహితాః) సర్వాధారో నిరుద్ధస్స్యాన్మూర్తిమయః పంచకీర్తితాః, అవసచ్చ జగత్సర్వం యోవావసతి వైవసేత్. పురుషస్యత్తు పర్యాయో వాసుదేవ ఇతి స్మృతః. ఇతి వ్యూహాః ప్రపంచితః, (సచ) విష్ణుంచ పురుషం సత్యమచ్యుతం చ యుధిష్ఠిర, అనిరుద్ధం చ మాం ప్రాహుర్వైఖానస విదోజనా ఇత్యుక్తరీత్యా విష్ణు పురుష సత్యాచ్యుతానిరుద్ధరూపః, తత్రాద్యో వైకుంఠేతు పరేలోకే శ్రియాసార్థం జగత్పతిః. (ఆస్తే విష్ణురచింత్యాత్మా భక్తైర్భాగవతైస్సహ) ఇతి (విష్ణుస్త్వేషా మధుపతిః) రిత్యాదిభిరుక్తో విష్ణుపరః, చత్వారః పరేవ్యూహాః పరస్య చాతుర్వ్యూహత్వమిత్థం సిద్ధ్యతీత్యాచార్యాః. ఐశ్వర్యస్య సమగ్రస్య వీర్యస్య యశసశ్శ్రియః. జ్ఞాన వైరాగ్యయోశ్చైవ షణ్ణాం భగ ఇతీరణా, ఇత్యుక్తషాడ్గుణ్య పరిపూర్ణత్వాత్పరస్య భగవచ్ఛబ్దవాచ్యత్వం ముఖ్యమాహ (శ్రీశాస్త్రే) తర్కకాండే భగవాన్ కాశ్యపః, తథాహి (ఆ భూతసంప్లవస్థానం స్వరూపం చిద్ఘనం పరం, విష్ణోరకుంఠ వీర్యస్య

దుగాని పరార్థముగ నాలయమందుగాని వాసుదేవుని కించ (ప్రణవస్య గాయత్ర్యా)

పరోవ్యూహశ్చ విభవ శ్చాంతర్యామీ తథైవచ,
అర్చాచేతి హరే రూపం పంచధా విస్తృతం ప్రభోః. ౬
పరస్స్యాదఖిలాండానాం సృష్టిమాత్ర ప్రయోజకః. ౭
వ్యూహస్తు దేహచలన హేతూనాం మునిపుంగవాః
చతుర్ణాం మానసాదీనా మధిదైవత మేవహి. ౮

నానావ్యూహైక హేతుకం, తత్షడ్గుణ సంపూర్ణం లక్షలక్షణసంయు
తం సత్యంజ్ఞానమనంతాఖ్యం భగవచ్ఛబ్ద శబ్దితం, ఇతి తథాజ్ఞా నశక్తి
బలైశ్వర్య వీర్యతేజాంస్య శేషతః, భగవ చ్ఛబ్ద వాచ్యాని వినాహే
యై ర్గుణాదిభిరితి. తథాపి పరత్వేవ షాడ్గుణ్యవత్వం నతు వ్యూహేష్వి
తి నశంక్యమిత్యాద్యుక్తం మోక్షోపాయప్రదీపికాయాః రఘుపతి భట్టా
చార్యైః, తథావ్యూహ స్యాదిభూతో విష్ణురేవ పర ఇతి విమానార్చన
కల్పే మరీచి రపి, అథాతః పరమాత్మన స్సకాశాద్ధిరణ్మయ మండప
భవ త్తదంతర్భూతానాం సర్వేషా మండానాముపరి సనాతనం నిత్య
మచింత్యం దేవై రప్యనభిలక్ష్యం నిత్యముక్త శుద్ధస్వభావపురుషై రను
భూయమానం వైష్ణవాండం తత్ర విష్ణులోకాచత్వారః ఆమోదః ప్ర
మోద స్సమ్మోదో వైకుంఠమిత్యేకైకస్యోపరి యథాక్రమేణ భవంతి.
తస్మిన్ హేమమయ ప్రాకార చతుర్ద్వార గోపుర తోరణ శతసహస్రైః
కనకకమలకుసుమాదిభి రప్యలంకృతామృత జల పరిపూర్ణై శ్శతస
హస్రై స్సరిద్భిః ప్రభాసమానే దివ్యలోకే సహస్రాదిత్య సంకాశం
హేమమయ ద్వాదశతవైర్యుతం విమానం నిత్యజ్ఞానక్రియైశ్వర్య బ్ర
హ్మాది దేవర్షిభి ర్దివ్యపతిజనైర్యుతం మందిరం తస్మిన్ వ్యోమనిలయే
పరమాత్మా స్వసంకల్పేన దేవీభూషణాయుధై స్సహా మోదే విష్ణుః
ప్రమోదే మహావిష్ణుస్సమ్మోదే సదావిష్ణుర్వైకుంఠే సర్వవ్యాపీ నా

శ్చ భగవత్పరత్వా చ్ఛ్రీశాస్త్రే౽ష్టాక్షరకల్పమివ ప్రణవకల్పం గాయత్రీ కల్పంచ
ప్రతిపాద్యత ఇతి. చోక్తం. యర్చనము లక్షకోటి గణితంబై యొప్పును. ౨. పర

విభవా మత్స్య కూర్మాద్యా గుప్తానాం నిధనాయచ. ౯౪
అంతర్యామీతి జగతా మాధారార్థం స్థితో హరిః. ౯
పురాణపురుష శ్చైవ జగదానంద కారకః. ౯౪
తథైవ సర్వజీవానాం దుఃఖ నాశన హేతవే

రాయణ ఆసీనోభవేత్ (ఏవం పరమాత్మాన ఆసీనాభవేయుః) ,తమీశ్వరాణాం పరమం మహేశ్వరం తం దైవతానాం పరమం చ దైవతం' మితి శ్రుతిః. యదాయదా ప్రజాస్సృజేయేతి సో௨కామయత తదా స్వాభిమతాను రూపగుణస్వశక్త్యా స్వలీలయా ఇమం ప్రపంచం కార్య కారణభావేన యథాపూర్వం ససర్జేతి. వదతిశ్రుతిః. (81 పటలే)తథా మహర్ష్యం భాష్యకారచరణాః. ,యోగయాజ్ఞవల్క్యశ్చ వైఖానసో క్త భగవన్మూర్తిః ప్రతిపాదయతి గాయత్ర్యర్థనిరూపణే . ఈశ్వరం పురుషాఖ్యం చ సత్యధర్మాణ మచ్యుతం' భర్గాఖ్యం విష్ణుసంజ్ఞంచ జ్ఞాత్వామృత ముపాశ్నుత ఇతి. శ్రీశాస్త్రేహి పంచమూర్తయః ప్రతిపాద్యన్తే, విష్ణుః పురుష స్సత్యో௨చ్యుతో௨నిరుద్ధ ఇతి. భారతే ,విష్ణుంచ ௨௨జనో' ఇతి తత్రేశ్వరశబ్దేనానిరుద్ధ ఉక్త ఇత్యవగమ్యతే. విష్ణు పురుష సత్యాచ్యుతై స్సహ గృహీతత్వాత్. గాయత్ర్యాం భర్గాఖ్యయా గృహీతం విష్ణుం పురుషం సత్య మచ్యుత మనిరుద్ధం చ ధ్యాత్వా మోక్షం ప్రాప్నోతీత్యర్థః. భర్గశబ్దస్యాంతి స్తేజః పర్యాయః సవితృమండలే య స్తేజోమయః పురుషో నారాయణ స్తంధీమహి ధ్యాయామ ఇత్యర్థః, నారాయణస్య సవితృ మండలమధ్యస్థితి ,ర్యఏషో௨ంతరాదిత్యే ఇత్యాది శ్రుతిభి రభిహితో' ఇతి తథా ఉక్తనానాధికారవచనై రీశ్వరశబ్దవాచ్యత్వ మనిరుద్ధస్యోక్తం సంగచ్ఛతే ఈశ్వరోహి సైవ్వరచార ఇతి. ఏవంచ గాయత్రీ ప్రతిపాద్యా మూర్తయ శ్శ్రీవైఖానసే గృహీతా

శబ్దమునకు మోక్షమర్థము. ముముక్షువులకు మోక్షమొసంగుట గావున పరార్థమని యాలయార్చనంబునకు పేరైయున్నది. 3, సూర్యుడు పరార్థముగను గృహమందలి

సులభా న్మోక్షసిద్ధ్యైచ భవత్యర్చాస్వరూపధృత్. ౧౦౪
పరవ్యూహాదయశ్చేమే క్లేశాదేవ హి మోక్షదాః
అష్టాఙ్గయోగై ర్ధ్యానాద్యై స్తపోభి ర్దుఃఖసాధనైః
చిరాత్కుర్వతి జీవానాం మోక్షమన్యై స్సుదుర్లభం. ౧౨
అర్చారూపస్తు సులభా ద్దదాతి పరమంపదం

ఇతి విజ్ఞాయత ఇతి. పంచరాత్రేపి చాతుర్వ్యూహం పఠ్యతే' వాసుదేవం చ రాజేంద్ర సంకర్షణ మథాపివా, ప్రద్యుమ్నం చానిరుద్ధంచ చతుర్మూర్తిం ప్రచక్షత' ఇతి. అత్ర వైఖానస పంచరాత్ర వ్యూహయో ర్భేదమాచార్య చరణై స్స్వయమేవదర్శితః. 'భగవతో వ్యూహస్య ద్వివిధం దైవికం మానుషంచేతి దైవికో విష్ణ్వాది ర్మానుషో వాసుదేవాదిః ఉభయోరప్యనిరుద్ధ ఏకసంజ్ఞం క ఏవ పురుషోవాసుదేవ' ఇత్యాదినా పంచైతే వ్యూహమూర్తయో విష్ణ్వాదయ శ్శ్రుత్యనుగృహీతాః, యథా, 'తద్విష్ణోః పరమంపద' మితి విష్ణుః, 'వేదాహమేతం పురుష' మితి పురుషః తత్సత్యమిత్యాచక్షత ఇతి సత్యః, 'శాశ్వతం శివ మచ్యుత' మిత్యచ్యుతః, 'త్రిపాదిత్యనయా ప్రోక్త మనిరుద్ధస్య వైభవ' మిత్యనిరుద్ధశ్చ ఇతి తథా శ్రీపంచరాత్రే లక్ష్మీతంత్రే శక్రం ప్రతి లక్ష్మీః. 'వికారానవికారస్య విష్ణోర్గుణమయోదితా. అప్రాకృతాననౌపమ్యా నచింత్యా మహిమోజ్జ్వలాన్. స్వాం శక్తిం మామథాస్థాయ ప్రకృతిం పరిమాద్భుతాం, త్రైరూప్యేణ జగన్నాథ స్సముదేతి జగద్ధితే. ఆద్యేన పరరూపేణ వ్యూహరూపేణచాప్యథ, తథా విభవరూపేణ నానాభావముపేయుషా వ్యాపకో భగవాన్ దేవో భక్తానుగ్రహకామ్యయా అనౌపమ్య మనిర్దేశ్యంపునస్స భజతే పరం, విశ్వాప్యాయనకం కాంత్యా పూర్ణేంద్వయుత తుల్యయా, వరదాభయహస్తం చ ద్విభుజం పద్మలోచనం రేఖామయే

దీపము స్వార్థమునకు నల్లీకెంటిని యించునది. 3౪. గృహార్చనము చేయునెడల నాయాగృహస్థులకు మాత్ర ముపకరించును. ఇట్లే గ్రామార్చనము గ్రామమును కా

శీఘ్రమేవ నమస్కార పూజా మాత్రేణ చాదరాత్.	౧౩

అర్చారూపస్య సౌలభ్యం వక్తుం న మనశక్యతే.	౧౩౫

నిత్య ముక్తోపభోగ్యత్వా త్పరవ్యూహా త్మనోహరేః

తత్కాలసన్నికృష్టైక లక్ష్యత్వా ద్విభవాత్మనః

విశుద్ధై ర్యోగసంసిద్ధై శ్చింత్యత్వా దంతరాత్మనః

అర్చాత్మ న్యేవసర్వేషా మధికారో నిరంకుశః.	౧౬౫

నచక్రేణ శంఖేన చ కరద్వయే, అంకితం నిర్వికారాం ఘ్రిస్థితం పరమశోభనం, అన్యూనానతిరిక్తై స్స్వస్వస్థానై వ్యవస్థితై రలంకృతం సమం సమవిభక్తాంగం సర్వావయవసుందరం, పూర్ణనూపురహారైశ్చ స్నిగ్ధై స్సుధాకల్లోల సంకులైః, రశ్మిభూతై రమూర్తై స్స్వైరచ్యుతాద్యై రవిచ్యుతం, ఏకా మూర్తిరియం దివ్యా పరాఖ్యా వైష్ణవీపరా, యోగసిద్ధా భజంత్యేనాం హృది తుర్యపదాశ్రితాం, అథ వ్యూహస్వరూపం తే ద్వితీయం వర్ణయామ్యహం, వ్యూహాత్మానం చతుర్ధాస్థం దేవాః ప్రాగాది భేదినః, ఇత్యారభ్య జ్ఞానక్రియాదిభి ర్విష్ణోః లోకాననుసిసృక్షతః. వ్యూహసంజ్ఞ మిదంరూపం ద్వితీయం కథితంమయే త్యుక్త్వా (10 అ.) తృతీయంవిభవాఖ్యంతురూపమన్యన్నిశామయ, సుర్యాదిజాగ్రదంతం యత్ప్రోక్తం పద చతుష్టయం, వాసుదేవాదివాప్రోక్త మనిరుద్ధాంతమేవతు. తత్ర తత్ర పదేచైవ చాతురాత్మ్యం తథా తథా. అవ్యక్త వ్యక్తరూపై స్స్వైరుదితం తే యథోదితం. వ్యూహాద్వ్యూహ సముత్పత్తి పదాద్యావత్పదాంతరం, అంతరం సకలందేశం సంపూరయతి తేజసా. పూజిత స్తేజసాంరాశి రవ్యక్తోమూర్తివర్జితః విశాఖయూప ఇత్యుక్త స్తత్తదాజ్ఞనాదీ బృంహితః, తస్మిం స్తస్మిన్పదే తస్మా న్మూర్తిశాఖా చతుష్టయం వా

పొడుగు స్వయంవ్యక్తస్థలమునందలి యర్చనము సమస్తలోకంబులకు సుభావహము.

౧౫, ఆవల పరమాత్మునకు శ్రీమన్నారాయణునియొక్క యాశ్చర్య కీర్తి స్థైగు ప్రకా

అర్చావతారవిషయే గురుణోద్దిశ్య యంపురా
ఉక్తాగుణా న శక్యన్తే వక్తుం వర్షశతైరపి. ౧౬౪
విష్ణ్వర్చారహితే గ్రామే విష్ణ్వర్చారహితే గృహే
తీర్థపానం సురాపానమన్నం గోమాంసభక్షణం. ౧౭౪

సుదేవాదికం శక్ర ప్రాదుర్భవతి వైక్రమాత్ ఏవం స్వప్నపదాజ్జాగ్ర
త్పదవ్యూహ విభావనే, స్వప్నపదాజాగ్రదంతే తైస్ససంపూజ్య తేహ
రిః విశాఖయూపో భగవాంత్స దేవ స్తైజసాంనిధిః, తుర్యాద్యే స్వప్నప
ర్యాంతే చాతురాత్మ్యదికేహితత్. తత్రవైశ్వర్యసంపన్నే షాడ్గుణ్యం
సువ్యవస్థితం. తదాదాయాఖిలం దివ్యం శుద్ధసంవిత్పరస్పరం, విభజ
న్నాత్మనాత్మానం వాసుదేవాదిరూపకం. పునస్విభవవేలాయాం వినా
మూర్తి చతుష్టయం, విశాఖయూపమైనైవవిభవాన్ భావయత్యత
తదేవ వభవాత్మానః పద్మనాభాదయోమతాః, పద్మనాభోద్భవోనంత
ఇత్యాది(11 అ.)తత్రైవ వ్యూహప్రయోజనం చోక్తం శక్రః సింధుకన్యే
సముస్తుభ్యం నమస్తే సరసీరుహే, పరవ్యూహాది భేదేన కిం ప్రయోజన
మీశితుః. శ్రీః అనుగ్రహాయదేవానాం భక్తానామనుకంపయా పర
వ్యూహాది భేదేన దేవదేవ ప్రవృత్తయః. శక్రః దేవదేవప్రియే దేవి నమ
స్తే కమలోద్భవే, అనుగ్రహాయ దేవానామైకైవాస్తు విధాహరేః,
జీవానాం వివిధాశ్శక్ర సంచితాః పుణ్యసంచయాః, సంచిన్వంతి న తే
జీవాస్తుల్యకాలం కథంచన. కశ్చిద్ధి సుకృతోన్మేషాత్కదాచిత్పురుషో
న్నృషు శ్రీమతా కమలాక్షేణ జాయమానో నిరీక్ష్యతే అన్యథా పురుషో
న్యశ్చేత్యేవం భిన్నాశ్శుభాశయాః, భేదాధికారిణాం పుణ్యం తారత
మ్యేనజాయతే. వివేకకస్యచిన్మందో భగవత్తత్త్వవేదనే మధ్యమస్తు
పరస్యార్థో తతోన్యస్యతు జాయతే ఈశానుగ్రహ వైషమ్యా దేవం
భేదేవ్యవస్థితే, తత్తత్కార్యానురోధేన పరవ్యూహాదిభావనా, క్రియతే

రంబులగు నా తెరంగెరింగించెద. ౫౪. పరము, వ్యూహము, విభవము, అంతర్యామి
అర్చయను నామంబుల భగవానునిస్వరూపం బైదువిధంబులై యున్నది. ౬౪. పర

యద్వా స్వాంగాలయే విష్ణోరర్చనం వైదికం భవేత్
సభ్యం తదగ్నిహోత్రం స్యాద్ద్విజానాం తత్ర వాసినాం.
వేదవేదీ విహీనానాం విష్ణోస్యాద్ద్వైదికార్చనం
సభ్యస్సోఽగ్నిశ్చ వేదశ్చేత్యాహ వై విఖనా మునిః. ౧౯౪
గ్రామార్చారహితే గ్రామే గృహేదేవోఽప్యముక్తిదః
మూలనాశే తు వృక్షస్య సేచనే కిం ఫలం భవేత్. ౨౦౪

దేవదేవేన శక్తిం మామనతిష్ఠతా, సుసిద్ధయోగతత్త్వానామధికారః పరాత్మని. వ్యామిశ్రయోగయుక్తానాం మధ్యానాం వ్యూహభావనే, వైభవీయాది భావేషు వివేకవిధురాత్మనాం అహంతామమతాత్తానాం భక్తానాం పరమేశ్వరే, అధికారస్య వైషమ్యాద్భక్తానాం మనుదృశ్య సః, భజతే వివిధంభావం పరవ్యూహాది శబ్దితం ఇత్యాది(అ 11)తథామమ ప్రకారాః పంచేతి ప్రాహుర్వేదాంతపారగాః, పరో వ్యూహశ్చ విభవో నియన్తా సర్వదేహినాం, అర్చావతారశ్చ తథేతి శ్రీవిష్వక్సేనాసంహితాదావుచ్యతే ప్రకారపంచకమపి అలమిత్యుక్తా. ౬౪. పరస్త్వఖిలాండానాం సృష్టిమాత్రప్రయోజకః, వ్యూహస్థితిప్రయోజనకః మానసాదీనామధిదైవతంచభవతి. ౮. ౧౯౪. అయమత్ర సంగ్రహః. ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్, తేహనాకం, క్షయన్తమస్య రజసః పరాకే యేఽస్యాధ్య

స్వరూపంబనిన నఖిలాండంబులను సృష్టిమాత్రమందు ప్రయోజకంబగును. ౭౪. వ్యూహంబనిన మానసాదుల కధిదైవతంబై దేహాదిచలనంబులకు ప్రయోజకంబగును. విష్ణుపురుష సత్యాచ్యుతానిరుద్ధులను పేర నిత్యాది పంచవిధంబై యున్నది. ౮. విభవంబులన రాక్షససంహారమాదియగు దుష్టశిక్షణంబున కుద్భవంబగు మత్స్యకూర్మాదులు. ౮౪. అంతర్యామియన జగత్తున కాధారభూతమై ప్రతి ప్రాణియం దిమిడియుండు స్వరూపము ౯౪. ఈవిధంబుననే సమస్తమగు జీవకోట్లయొక్క దుఃఖంబును శాంతింపజేయుటకు సులభమార్గంబున మోక్షమును ప్రసాదించుటకును ఆతడర్చారూపి యగుచున్నాడు. ౧౦౪. ఈవిధంబున పరవ్యూహంబు లుపాసింప శక్యములుగావు

అథాతస్సం ప్రవక్ష్యామి స్థానపంచక లక్షణం
శ్రుణుధ్వం వాసుదేవస్య యతవాంక్షాయమానసాః. ౨౧౪
దైవం చాపి తథైవార్షం పౌరాణం మానుషం తథా
స్వయంవ్యక్తం చ పంచైతే స్థానాని పృథివీతలే. ౨౨౪

ఉక్తః, పరమే వ్యోమన్, తదక్షరే పరమే వ్యోమన్, సహస్రస్థూణే విమితే దృఢ ఉగ్రే యత్ర దేవానా మధిదేవత ఆస్తే, సర్వేషామండానా ముపరి సనాతనం నిత్యమచింత్యం దేవైరప్యనభిలక్ష్యం నిత్యముక్తశుద్ధస్వభావ పురుషైరనుభూయమానం వైష్ణవాండం, ఇత్యాదిభి ర్వచనై స్సైషా విద్యానివృత్తి దేశవిజాతీయా స్యాన్నతీ త్రిపాద్విభూతిస్సిద్ధ్యతి. సాచ తద్విష్ణోః పరమంపదగ్ం సదాపశ్యంతి సూరయః ఇత్యాదినా చ సదాప శ్యదనేకబ్రహ్మవిశిష్టస్థాన విశేష ఇత్యపి జ్ఞాయతే, సాచ విభూతిః కేన చిత్పరిదేశేనానన్తా కేనచిత్త్వవచ్ఛిన్నా అనన్త్యోతమః పరత్వశ్రుత్యో రపర్జనీయత్వాత్. ఆనన్త్యమాత్రసామీప్య నన్త్రిగుణాదపీ యమధి కతరా న్యూనాధిక భావవచనాత్. అనన్తత్వేపి మిథస్తారతమ్యస్య సిద్ధత్వాత్. దేశేపి నిదర్శనం. ఆదిత్యాదూర్ధ్వమపి గగనదేశోఽనన్తః, భూమండలాదనన్తతరః, పాతాళాదనన్తతమ ఇతి. సాక త్రిపాద వ్యప దేశశ్చ తదవిషయోపి తద్దేశ తారతమ్య స్యానగ్రాహకో భవతి. అయం చ విభాగో న సమచతుర్భాగవిభాగాభిప్రాయః, బుధ్నోర్ధ్వః పాదవత్,

---

మనః కాయక్లేశ కరంబులగు నష్టాంగ యోగంబులచే బహుకాలంబున కీ పరవ్యూహా రాధన మితరులకవాపంబగు మోక్షంబు నొసంగును. ౧౨. అర్చావతారమట్లుగాక మిక్కిలి సులభముగనే పరమ పదంబు నొసంగుచున్నది. భక్తిశ్రద్ధలచే జేయబడిన పత్రపుష్పాదులచే నైన పూజయు నొక్క నమస్కారంబులు అర్చారూపియగు భగ వానునియందు ఫలవంతములై పూర్వోక్తమగు దుర్లభంబగు మోక్షమును సంపాదింప జాలియున్నవి, ౧౩. కావున సర్వావతారములయొక్క సౌలభ్యము చెప్పనలవికాని దై యున్నది. ౧౪. పరవ్యూహంబులు నిత్యులు ముక్తులునగు వారలకు మాత్ర ము పాసింప సాధ్యంబులగుచున్నవి. విభవస్వరూపము కాలమందుండినట్టి జనులకు మా

దేవైః ప్రతిష్ఠితం దైవ మార్షం చాప్యృషిభిః కృతం
పురాణసిద్ధం పౌరాణం మనుష్యైర్మానుషం స్థలం. ౨౩॥

భక్తానుకంపయా దేవో యస్మిన్ సన్నిహితః స్వయం
తత్స్వయంవ్యక్తముద్దిష్టం సర్వలోక సమృద్ధిదం. ౨౪॥

దివ్యక్షేత్రం తదుద్దిష్టం మహాక్షేత్రం తథైవచ
సర్వక్షేత్రోత్తమం క్షేత్రం స్వయంవ్యక్త స్థలం స్మృతం. ౨౫॥

ఇత్యుక్తత్వాత్. (బుద్ధ్యర్థః ఉపాసనార్థ ఇత్యర్థః) యథా "వాక్పాదః ప్రాణఃపాదః" ఇత్యాదౌ బ్రహ్మణో వాగాది వ్యపదేశః అచేతనా స్వయం ప్రకాశాచేను, తథా పంచోపనిషత్ప్రతిపాద్య పంచభూతేంద్రియ మయీ సర్వ్యాను క్త్వైరాణా మిచ్ఛానురూప శరీరేంద్రియవిషయ ప్రాణ రూపేణావతిష్ఠతే. ప్రాగుణపరిణామమపి చతుర్వింశతి తత్త్వాత్మకే త్రికే చిత్. తథాపి న తత్త్వానాం ప్రకృతి వికృతి భావః, దివ్యమంగళవిగ్రహాదేర్నిత్యత్వ శ్రవణాత్. అప్రాకృతానామపి శబ్దాదీనాం సద్భావ ఆకాశాదివత్. నహ్యకాశాద్యపాత్తా స్పర్శ వాయ్వాదయః. తత్ర చ శరీరాదీనాం సంస్థానాని ప్రాయశః ప్రాకృత తుల్యాని, శరీరాణాం శుభాశ్రయాదీనాం పాణ్యాదిమత్త్వశ్రవణాత్ తత్తేంద్రియసద్భావసిద్ధిః. చక్షురాదిశబ్దానాంచ ప్రయుక్తానాం గోళకాదావముఖ్యత్వాత్ (మన

త్రము నేత్రగోచరంబు కావమ్పుటచే నదియు సర్వసులభంబు గానేరదు. అంతర్యామిస్వరూపమనునది విశుద్ధులగు యోగిపుంగవులకు మాత్రము యోగదృష్టికి గోచరమగుచున్నది. కావున నధికారిభేదంబు లేక యఖిలజీవకోటికిని అర్చాస్వరూపము నారాధించుటయందు స్వాతంత్ర్యము గలిగియున్నది. గాన నిదియె సులభము, ౧౫॥ అర్చావతారంబునుగూర్చి ఆచార్యులవారిచే నానుపదేశింపబడిన రహస్యంబుల నెరింగించుటకు నాజీవితమంతయు చాలియుండదని తెలంపెదను. ౧౬॥ విష్ణుని యర్చాబింబములేని గ్రామమందు గాని గృహమందు గాని తీర్థము త్రావిన నది మద్యంబును అన్నము భుజించిన మాంసంబును అగుచున్నది. ౧౭॥ ఏ గ్రామమందలి యాలయ

మానుషం యోజనాదర్వాగ్దైవతం దశయోజనం
పంచయోజన మార్షంచ పౌరాణం యోజనత్రయం. ౨౬౫
స్వాయంవ్యక్తస్థలే దేవ స్సర్వలోక శుభప్రదః. ౨౭౫
యత్ర యత్ర హరిర్దేవో హ్యర్చారూపేణ తిష్ఠతి
తత్రవైఖానసై ర్విప్రై రారాధ్యః ప్రభురవ్యయః. ౨౮౫

స్వద్భావమపి కైశ్చిద్భి రాచార్యైర్య రంగీకృతం) విషయశ్చాత్ర భూష
ణాయుధాసన పరివారాయతనోద్యాన వాపీక్రీడాపర్వతాదయోఽతి విచి
త్రానిత్యాః కేచిత్తు కృతకా అనిత్యాశ్చ సంతిహి తత్రాపి తరుషు పల్ల
వకుసుమాదయః పరిణామాః, నదీషు ఫేన బుద్బుద తరంగాదయః.
విగ్రహేచ వ్యూహవిభవాదయః కాలకృత కర్మాధీనపరిణామమాత్రం
హి తేషు నిషేద్ధవ్యం, నతుభగవత్సంకల్ప మాత్రకృతమపి తదేవం శరీ
రాణ్యపి కానిచిన్నిత్యాదీనా మీశ్వరస్యచనిత్యేచ్ఛా పరిగ్రహాన్నిత్యా
ని, కాని చిదనిత్యేచ్ఛాపరిగ్రహాదనిత్యాని, ముక్తానాం తు కృతకా
న్యేవానిత్యాన్యపి తేహి కదాచిదశరీరాః కదాచి త్సశరీరాఇతి భాష్యా
దిషు ప్రదర్శితం, ఇంద్రియాణి తు తత్రత్యాని సర్వాణ్యపి నిత్యాని. త
త్రవ్యోమాదివ దేవోపాదాన నిరపేక్షత్వాత్. తత్ర కానిచిన్నిత్యైరీశ్వ
రేణచ నిత్యపరిగృహీతాని, ముక్తైస్తు తత్పరిగ్రహ శ్శరీరవత్కాదాచి
త్కఏవ, నిత్యముక్తానాం శరీరాది పరిగ్రహేణ భగవదభిమత తత్త

మందు వైదిక విధానముగ యర్చనము జరుగుచున్నదో ఆగ్రామమున నివసించునట్టి
ద్విజులవెల్లరకును నది సభ్యాగ్నిహోత్రము వంటి ఫలమునిచ్చుచున్నది. మరియు నిట్టి
వైదికార్చనము వేదముగాని వేది (యాగము) గాని విచ్ఛిన్నమగు సంతానములవారికి
సభ్యాగ్నియు వేదాధ్యయనంబును సిద్ధింపజేయునట్టి మహిమను గలిగియున్నది.
౧౯౫. గ్రామార్చనములేని గ్రామమందు గృహార్చనము సైతము ఫలవంతము కా
జాలదు. వృక్షముయొక్క వ్రేళ్లు తెగిపోయిన వెనుక దాని మొదటికిగాని శాఖలకు
గాని చేసిన యుదకసేచన ముపయోగ మెట్లు కాజాలదో గ్రామమున నే శక్తినశించి
నపుడు తదేకదేశంబగు గృహంబున కే యలంకారము జేసినను ప్రయోజనకారి కా

ఆరాధ్య స్తాంత్రికైర్వాపి వైదికానా మసంభవే. ౨౯

వైదికా విఖనః ప్రోక్త సూత్రసంస్కార సంస్కృతాః

పంచకాలపరానిత్యం భగవంతం సమాశ్రితాః. ౩౦

కాత్యాయన మునిప్రోక్త సూత్రోక్త సకలక్రియాః

పంచరాత్రేణ శాస్త్రేణ దీక్షితా స్తాంత్రికాస్స్మృతాః. ౩౧

స్త్రైంకర్యరూపభోగాయ భగవతోఽపి స్వభోగాయ స్వశేషభూత నిత్య ముక్తానందాయ ముముక్షూణాంస్వాశ్వాసిద్ధయే దుష్కృద్వినాశాయచ సచ భగవతస్స్వ సంకల్పాదేవ ముక్తనిత్యానాంతు కదాచి త్పరమ పురుష మాత్ర సంకల్పాత్. కదాచి త్పరమపురుష సంకల్పాను విధా యి స్వసంకల్పాచ్చ, తథా సూత్రంచ, తస్వభావే సంధ్యవమపపత్తే భావే జాగ్రద్వదితి, అస్యార్థః స్వేనైవస్మష్టితను ప్రభృత్యుపకరణా భావే పరమపురుషస్సృష్టైరుపకరణై ర్భోగోపపత్తే స్సత్యసంకల్పోఽపి స్వయంసృజతి యథాస్వప్నే అథరథా రథ యోగాన్ పథస్సృజతే ఇత్యారభ్య, అథ వేశంతాన్ పుష్కరిణ్య స్స్రవంత్యస్సృజతే. సహికర్తేతి యఏషసుప్తేషు జాగర్తి కామంకామం పురుషోనిర్మిమాణః తదేవ శుక్రం తద్బ్రహ్మ తదేవామృతముచ్యతే, తస్మిన్ లోకాస్సర్వే తదు నాత్యేతికశ్చన ఇతిచేశ్వరసృష్టై రథాద్యుపకరణై ర్జీవోభుంక్తే తథా లీలా ప్రవృత్తేనేశ్వరేణ సృష్టైః పితృలోకాదిభి ర్లీలారసంభుంక్తే భావే జాగ్రద్వత్. స్వసంకల్పా దేవసృష్ట తనుప్రభృతి పితృలోకాద్యుపకరణా

జాలదు. ౨౦౫ ఓమహర్షులారా! అర్చావతారముగ భగవాను డవతరించెడి స్థాన విశేషంబుల నైదింటిని వివరించెద సావధానులరై యాలకింపుడు. ౨౧౫. దైవము, ఆర్షము, పౌరాణము, మానుషము, స్వయంవ్యక్తమని యీభూలోకమునం దర్చావ తారము యొక్క స్థానభేదంబులై యున్నవి. ౨౨౫. దేవత (అనగా బ్రహ్మాందాది) లచేత ప్రతిష్ఠింపబడినవి దైవములును (మరీచ్యాది) మహర్షులచే ప్రతిష్ఠింపబడి నవి యార్షము లనియు, నిట్లుగాక లక్ష్యాజన్మంబులై పురాణకాలము నాటనుం

వైఖానసేన సూత్రేణ తథా కాత్యాయనేన వా।
వినాన్యైస్సంస్కృతాస్సూత్రైస్సాత్వతైర్యే ద్విజాతయః।
న వైదికాస్తే సంప్రోక్తాస్తాంత్రికా వాపి నస్మృతః
అనర్హా బ్రాహ్మణాః ప్రోక్తా భగవచ్ఛాస్త్ర వర్జితాః॥ 33
విఖనో మునయే పూర్వం సూత్రం భగవతోదితం

భావే జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యో లీలారసం భుంక్తే పరమపురుషోపి లీలార్థం దశరథ వసుదేవాది పితృలోక మాతృత్వేన స్వవష్ట్వా తైర్మనుష్యధర్మ లీలారసం యథా భుంక్తే తథా ముక్తానామపి స్వలీలయైవ పితృలోకాదికం స్వయమేవ సృజతి. కదాచిచ్చ ముక్తస్స్వ సంకల్పత్వాత్పరమపురుషలీలాంతర్గత స్వ పితృలోకాదికం సృజతీతి. ఈశ్వరశరీరే చ సూక్ష్మవ్యూహవిభవాది భేదాః సూక్ష్మం కేవల షాడ్గుణ్య విగ్రహం విష్ణ్వాఖ్యం యత్ర దేవానాం పతిః ప్రోక్తం విష్ణుపురుష సత్యాచ్యుతానిరుద్ధ రూపా వ్యూహాః, ఉత్తరోత్తరః పూర్వకారణకః అత్ర విష్ణోర్జ్ఞానాది గుణాష్షడ వ్యావిర్భూతాః, పురుషాదిషు చతుర్షు శాస్త్రప్రవర్తన సంహారాద్యాపాదక తత్తదనురూప గుణోన్మేషేణ శిష్టమానా

డి ప్రాశస్త్యమునందు వచ్చుచుండునవి పౌరాణంబులనియు, భక్తిశ్రద్ధాళువులగు మనుష్యమాత్రులచే ప్రతిష్ఠింప బడినవి మానుషంబులనియు పిలువబడుచున్నవి. ౨౩౪. భక్తుల ననుగ్రహింప నిచ్ఛగలిగి నిర్వ్యాజమగు కరుణా విశేషంబున భగవాను డేయే పుణ్యప్రదేశములందు స్వసంకల్పముచే యావిర్భవించునో ఆపుణ్యప్రదేశము స్వయం వ్యక్తమనంబడు నట్టి స్వయంవ్యక్తార్చా రూపము సర్వలోక సమృద్ధిదము. ౨౪౪. దీనినే దివ్యక్షేత్రంబనియు మహాక్షేత్రంబనియు గూడ పిలుచుచున్నారు ఇయ్యది స్వయంవ్యక్తం బగుటంజేసియే సర్వక్షేత్రంబులలో నుత్తమమైనది. ౨౫౪. మానుషస్థలము యోజనదూరంబును దైవతము దశయోజనంబును, ఆర్షమైదు యోజనంబులను పౌరాణము యోజన త్రయంబును తానుండు ప్రదేశము నావరించి పవిత్రము జేయును. ౨౬౪. ౨౭. స్వయంవ్యక్త స్థలమందలి దేవుడు సర్వలోక శుభప్రదుండని చెప్పబడినది. ౨౮౪. భగవానుడెచ్చట నర్చారూపియై యుండునో ఆయా యిండ్ల నెల్ల

తస్మాద్భగవతస్సూత్రం లోకే వైఖానసం స్మృతం.　　３౪
శ్రౌతస్మార్తాదికం కర్మ నిఖిలం యేన సూత్రితం
తస్మై సమస్తవేదార్థ విదేవిఖనసే నమః.　　３౫
సూత్రాణా మన్యశ్శాస్త్రానాం నేత్రం యచ్చస్థిరీకృతం
వందే విఖనసస్సూత్రం భగవత్కర్మ సూచితం.　　３౬

విఖ్యాతం సర్వేష్వపి సర్వత్రసన్త్యేవ ఏషాం చ ప్రత్యేక మవతారాన్తరా అనన్తాః యథా కేశవ నారాయణ మాధవాదయః. స్వయంవ్యక్తాదయ స్స్వర్చావతార భేదాః, దైవాదిష్వపి విశిష్ట ప్రతిష్ఠాన్తరం ప్రసాదో న్ముఖేశ్వర సంకల్పాధీనం మప్రాకృతత్వే మనుసంధేయం ప్రాకృతాప్రా కృత సంసర్గో౽హిం నానుపపన్నం అన్యథా ప్రాకృతలోకేషు భగవదవ తారాః, పరమపదే ర్చిరాదిమార్గేణ సూక్ష్మ శరీరస్య వైదిక పుత్రా దేర్వాగమనం నఘటతే హృత్పద్మ కర్ణికా మధ్యగత స్యాంతర్యామి ణః పరస్య విశేషత స్సూక్ష్మాంతర్యా మ్యవతారః విచిత్రా భగవత ఇవ విగ్రహస్యాపి వ్యాప్త్యాది శక్తిః, తయైవ ధర్మిగ్రాహకసిద్ధయా నిరస్త తర్కాణాం దేహత్వే పరిచ్ఛిన్న త్వే వినాశిత్వాది ప్రసంగ ఇత్యాదీనాం ప్రతిక్షేపః ఏకస్థం జగత్కృత్స్నం ప్రవిభక్తమనేకధా

ను వైఖానసులచేతనే యారాధనము చేయబడదగినది. ఇట్టివారు సంభవించనపుడు తాంత్రికారాధనమైనను చేయవలయును. (ఆరాధనము యేరీతినయినను చేసిరేని తీరవల యునని ప్రథమశ్లోకమందు చెప్పబడినది.) ౨౮. విఖనసునిచే జెప్పబడిన సూత్రము నందలి సంస్కారములచే సంస్కరింపబడిన వారలు వైదికు లనబడుదురు. వీరలు పం చకాలపరులును సర్వకాల సర్వావస్థలయందును భగవంతుని నాశ్రయించిన వారలు ను అగుచున్నారు. ３౦. కాత్యాయన మహర్షిచే ప్రణీతంబగు సూత్రమునందలి సంస్కారములచే సంస్కరింపబడి పంచరాత్ర శాస్త్రముచే దీక్షను బొందినవారలు తాంత్రికు లనబడుదురు. ３౧. వైఖానస కాత్యాయన సూత్రములచే గాక తక్కిన సూత్రములచే సంస్కరింపబడినవారలు వైదికులుగాని తాంత్రికులుగాని కాజాలరు. ఈ యిరువురును వైఖానస పంచరాత్ర భగవచ్ఛాస్త్రింబుల నధికరించు ముఖ్యాధి

నారాయణః పితా యస్య మాతా యస్య చ తత్ప్రియా
భృగ్వాదిమునయశ్శిష్యా స్తస్మై విఖనసే నమః. ౩౭
ఇత్యుక్త్వా బ్రహ్మునిం లోకే తథా సూత్రం చ తత్కృతం
అఖిలేష్వపి కార్యేషు ప్రణమేయుః ఫలార్థినః. ౩౮
సూత్రేణానేన శాస్త్రేణ సంస్కృతా దీక్షితాశ్చ యే
వైకుంఠేతు మహాలోకే విహరంతి న సంశయః. ౩౯
వైష్ణవం శాస్త్రమేతద్ధి పురా విష్ణుముఖోద్గతం. ౩౯½

అపశ్యద్దేవ దేవస్య శరీరే పాండవ స్తదా. ఇతి సమస్తాశ్శక్తయశ్చైత్రా నృపయుక్త్రిప్రతిష్ఠితాః తద్విశ్వరూప వైరూప్యం మాపమున్యత్ర దేహ్యాత్; సమస్త శక్తిరూపాణి తత్ర రోతిమహేశ్వర, దేవవిర్యజ్ఞమహాభూ చేష్టా వంతిస్వలీలయే త్యాదిభగవతా పరాశ రేణచోక్తం, ఏషున ర్యేషు భగవతో విగ్రహేషు సాంసారిక ఫలప్రదాన ఏవమాత్రయా తారతమ్యం నిశ్చి యసంతు వ్యాప కానుసంధాయినాం సర్వత్ర హస్తాపచేయం అలమి యతాతస్య శ్రియా సహదాంపత్యంచ నిత్యం తత్తద్వ్యూహాద్యనురూ పాశ్చ లక్ష్మ్యాది వ్యూహాదయ శ్శాస్త్రేషు ప్రతిపాదితాః వ్యూహాదిషు మిథోఽంగాంగి భావాదికం స్వసంకల్ప మాత్రాయత్తం ఈశ్వరస్య స ర్వతంత్రికత్వాత్ యత్తు యంత్ర విశేషాదిషు లక్ష్మీ సుదర్శనాదీన్ ప్రతి వాసుదేవాదేరంగత్వం క్వచిత్క్వచి త్ప్రతిపాద్యతే తత్ర యథా వశిష్ఠ బ్రహ్మాత్మకత్వానుసంధానేన స్వాత్మానం ప్రత్యేవ స్వస్యై చ్ఛయాంగ

కారులు కానందున వీరల నహణాబ్రాహ్మణు లనబడుచున్నారు. (అధికరించినచో ననిభావము) ౩౩. శ్రీవిఖనోమహర్షిని కాదియందు భగవానునిచే శ్రీసూత్రముపదేశింప బడినదిగావున భగవానునిచే యుపదేశింప బడుటచే నియ్యది వైఖానససూత్ర మనబడుచున్నది. ౩౪. 2 అ 81 శ్లో పే 41 చూడుము) ౩౫ ఇతరములగు బోధాయనాది సూత్రములకన్నిటికిని నేత్రభూతమైనట్టియు అట్లే వేదవేదాంగములచే ప్రకటింప చేయబడిన ప్రామాణ్య విశేషంబు గలిట్టియు భగవత్కర్మ ప్రతిపాద

విఖనోమునయే పూర్వం శాస్త్రం భగవతేరితం
తస్మాత్తద్భగవచ్ఛాస్త్రం లోకే వైఖానసంస్మృతం. ౪౦౫
తథా భగవతైవోక్తం పంచరాత్రం పృథక్ పృథక్
తంత్రవేదప్రసిద్ధత్వా దవైదిక మితీరితం. ౪౧౫
బౌద్ధమార్హతకం చైవ శైవం పాశుపతం తథా
కాపాలం పంచరాత్రంచ షడేతే సమయాస్స్మృతాః. ౪౨౫

త్వమితి నవిరోధః, బ్రహ్మాశ్సృష్ట్యానుసంధానేతు తత్తత్ఫలవిశేషార్థంతదం గకత్వేనప్రాధాన్యస్సృష్టిరితి త్రయ్యాంతోదితదృష్టివిధ్యంతరేష్వివనతత్త్వ వ్యవస్థాభంగః. ఇత్యాదిద్రష్టవ్యం. శ్రీమద్దేశికాదీనాం శ్రీసూక్తిషు. ఆనం దసంహితాయా మస్యాంచ ప్రథమాధ్యాయే దశమశ్లోకమారభ్య పర స్వరూపముక్తం ద్రష్టవ్యంతమే వార్చావతారం ప్రస్తౌత్యర్చేతి. ౧౬, ౧౭౫. వాస్తుగ్రామః తదంగఆలయే. ౧౮౫. వేద స్స్వాధ్యాయః, వేదీయాగః. (వేదిరిత్యుచితం) యస్య వేదశ్చ వేదీచ విచ్ఛిద్యేతే త్రిపూరుష మితి తద్విహీనస్య వ్రాత్యత్వస్మరణాత్, తదర్చనం యజ్ఞేషు విహీనం తత్సం పూర్ణం భవతీ తివత్సభ్యాగ్ని ర్వేదశ్చ భవతీత్యర్థః. ౧౯౫. వృక్షస్యేతి స్కంధస్య శాఖానాం చేత్యర్థః. ౨౦. స్థానపంచక మిత్యర్చావతా రాభివ్యక్తిస్థాన పంచక మిత్యర్థః. ౨౧. ౨౩౫. భక్తానుకంపయేతి

నామాంబగునట్టియు శ్రీవైఖానససూత్రంబునకు నమస్కరించు చున్నాను. ౩౬. యేమహానుభావునకు శ్రీమన్నారాయణుండే తండ్రియు శ్రీమహాలక్ష్మి జననియు భృ గ్వాది మహర్షులు శిష్యులును అగుచున్నారో అట్టివిఖనోమునిని నమస్కరించుచున్నా ను. ౩౭. ఇట్లనియందరును సమస్తకార్యములకు నాదియందు విఖనోమునిని తత్ప్రణీ తంబగు శ్రీసూత్రమును నమస్కరించి యాకర్మలనాచంంచి తదుక్తఫలంబులనందు చు న్నారు, ౩౮. ఈవిధంబగుటచే నీ సూత్రము చేతగాని శాస్త్రిముచేతగాని సంస్క రింపబడినవారలుగాని దీక్షితులుగాని శ్రీవైకుంఠలోకంబు జెందుచున్నారనుటకు సంద

సమయే నార్చనం యత్ర జన్మాంతర ఫలప్రదం
వైదికేనార్చనం యత్ర తజ్జన్మన్యేవ ముక్తిదం. ౪౩౪

చతుర్భుజధరో భూత్వా శంఖచక్రధరస్తథా
గగనే గరుడారూఢో విష్ణోః పార్షదతాంవ్రజేత్. ౪౫

తస్మాద్వైఖానసార్చాయాం బద్ధాంజలి పుటా నరాః
భక్తియుక్తాః ప్రవర్తేరన్ తన్నిర్యో ముక్తిఫలార్థినః. ౪౬

.అంభస్యపారే భువనస్య మధ్యే నాకస్య పృష్ఠే మహతో మహీయాన్
ఇతి శ్రుత్యుక్తవత్ అస్యార్థః, అపారే అంభసి మహార్ణవే, భువనస్య
మధ్యే శ్రీవేంకటాద్రౌ నాకస్య పృష్ఠే పరమపదే చ మహతో మహీ
యాన్ పరమపురుషో వర్తత ఇత్యర్థః. తథోచ్యతే వారాహేచ .అం
భస్యపారే భువనస్య మధ్యే నాకస్య పృష్ఠే భువివేంకటాద్రా, వితీ
త్యాది భాష్యకారై రుక్తం. ౨౪౪. ౨౬౪. స్వయంవ్యక్తే త్యతఃపూ
ర్వం .పునాతి దేశమఖిల ముక్తం స్థలచతుష్టయ మిత్యర్థకం వాక్యం
త్రుటితంస్యాత్. ౨౭౪. వైఖానసార్చనం ప్రస్తౌతి యత్ర యత్రేతి,
యథా శైలే సుప్రగే సహస్ర భూసురాదూర్ధ్వే గ్రామే బ్రహ్మాంకణేషు
చ వైఖానసేన సూత్రేణ నిషేకాది సుసంస్కృతైః భార్గవాది మహా
తంత్ర మంత్ర భేద విచక్షణైః, అనుగృహీతై ర్మంత్రగణై ర్వేద వేదాంత

యములేదు, ౩౯, ఆదియందు శ్రీమహావిష్ణునిచే యీశాస్త్రము విఖనోముని కుపదేశిం
పబడినది. కావున నిది భగవచ్ఛాస్త్రమనియు వైఖానసశాస్త్రమనియు చెప్పబడు
చున్నది. ౪౦౪. ఇట్లే పంచరాత్ర శాస్త్రముగూడ భగవానునిచే వేరుగ జెప్పబడి
నది. ఇది యుద్ధృతమంత్రంబులచే జేరుటచే తాంత్రికమనియు అవైదికమనియు నన
బడును, ౪౨౪. బౌద్ధము, శైవము, ఆర్హతము, పాశుపతము, కాపాలము, పంచ
రాత్రము ననునివి యారును సమయము లనబడుచున్నవి. ౪౨౪. సమయ శాస్త్రం
బులచే యర్చించుట జన్మాంతరమందు ముక్తిని గల్పించును. వైదికార్చన మాజన్మ

సమయాచార్చన కృద్భూభవా తనుమన్యాః సమాశ్రితః
వైదికేనార్చనం కృత్వా దేహాంతే మోక్షమాప్నుయాత్.

ముఖ బాహూరు పజ్జాతా వర్ణాశ్చత్వార ఈరితాః
బ్రాహ్మణా ముఖజాః ప్రోక్తా బాహుజాః క్షత్రియాస్స్మృతాః.

ఊరుజాః కథితా వైశ్యాః పజ్జాశ్శూద్రాస్స్మృతా బుధైః
బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యా స్త్రయో వర్ణాద్విజాతయః.

విప్రాఖ్యయా తథైవోక్తా వేద సంస్కారసంస్కృతాః
భూసురో హ్యగ్రజన్మేతి బ్రాహ్మణః పరికీర్తితః. ౫౦

పారగైః, క్రమాధ్యయన సంపన్నై స్సాంగో పాంగై స్సుసంస్కృతైః, పంచమూర్తిప్రకారేణ ప్రతిష్ఠా ప్యార్చయే ద్ధరిం వైదికం తదితి ప్రోక్తం రాజరా ష్ట్రాభివర్ధన మితి కారణే బ్రహ్మాంశంతు చతుర్భాగంకృత్వా వాయవ్య భాగతః పంచమూర్తి క్రమేణైవ విష్ణుం సంస్థాప్యపూజయేత్ ఇతి భీమసంహితాయాం, శైవ మేవమయాఖ్యాతం వైష్ణవంత్వథునోచ్యతే వైష్ణవంచ త్రిధా ప్రోక్తం తథా సమయభేదవత్ పాంచరాత్రం భాగవతం తథా వైఖానసం మతం శుద్ధం మిశ్రం తథా సామ్యా యథాసంఖ్యం క్రమేణ తు, వైదికాచార బాహ్యం యత్తద్రౌద్ర మితి కీర్తితం, వైదికాచార సంబంధా దిదం శ్రేష్ఠ ముదాహృతం, గ్రామాదీనాం సమీపేతు మిశ్రోక్తం స్థాపయేద్బుధః అబ్ధి నద్యాది తీరేషు శుద్ధోక్తం

మందే ముక్తినిచ్చును. ౪౭. ఇట్టివారలు దేహావసానమందు చతుర్భుజములను ధరించి శంఖచక్రధారులై గగనమార్గంబున గరుడవాహనము నెక్కి విష్ణుసాయుజ్యంబును బొందుచున్నారలు. ౪౮. కావున వైఖానసార్చనమందు బద్ధాంజలులయిన వారలు ముక్తిబొందుచున్నారు. ౪౯. సమయాంబులచేనయిన యర్చనముజేసి దేహాంతరమును స్వీకరించి యాదేహమందు వైదికార్చనము జేసి యంతట మోక్షాహులగు

శూద్రోఽప్యవరవర్ణశ్చ వేదసంస్కార వర్జితః. ॥౦౫
సాంకర్యేణ సముత్పన్నా స్సంకరాః పరికీర్తితాః. ॥౧
సవర్ణేన సవర్ణాయా ముత్పన్నో బ్రాహ్మణస్స్మృతః
క్షత్రియశ్చ తథావైశ్య శ్శూద్రశ్చ పరికీర్తితః. ॥౨
తాదృగ్విధి మతిక్రమ్య జాతా స్సంకరజా స్స్మృతాః. ॥౨౫
ఉత్పత్తి స్సంకరాణాం చ వృత్తి రాఖ్యా తథైవచ
సూత్రేపి గురుణాప్రోక్తా తథైవ భృగుణోదితా. ॥౩౫

స్థాపయే త్తథా, విప్రవాసేషు సర్వేషు సౌమ్యేక్తేనైవ కారయేత్, ఇతి జ్యోతిషే. హయగ్రీవ సంహితాయాం శ్రీశాస్త్రేణైవ కర్తవ్యం గ్రామ మధ్యాలయార్చనం పాంచరాత్ర విధానేన నాచరేదితి శాసనం. ఇతి కాలనిర్ణయేచ పంచమూర్తి విధానోక్తై ర్విష్ణుం సంస్థాప్యచార్చయే దితి హారీతస్మృతౌ. శ్రౌతం మహర్షిభిః ప్రోక్తం వసిష్ఠాద్యైః పురాతనైః, వైఖానసైశ్చ భృగ్వాద్యై స్సనకాద్యైశ్చ యోగిభి రిత్యారభ్య. శ్రౌతేనైవ హరిం దేవ మర్చయంతి మనీషిణః మంజర్యాం ఇతి, ౨౫. తాంత్రికై రితి ఉద్ధారపూర్వకో మంత్రో యస్య తాంత్రికఉచ్యతే, వినియోగ ప్రధానస్తు యోమంత్రో వైదికస్స్మృతః ఇత్యుక్తతంత్ర శరణాః

దురు, ౪౭. భగవానుని ముఖబాహూరు పాదములనెడి నాలుగు స్థానములనుండి క్రమముగ జననమందినట్టి బ్రహ్మ క్షత్రియ వైశ్య శూద్రులు నలువురును నాలుగు వర్ణముల వారలనబడుదురు. ౪౮. ఇందు బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్యులు మువ్వురును ద్విజులన బడుదురు. ౪౯. వేదవిహితంబులగు సకల సంస్కారంబులచే కూడిన వారలు భూసురులు. అగ్రజన్ములు, బ్రాహ్మణులని పిలువబడుదురు. ౫౦. శూద్రుడపర వర్ణుండని వేదసంస్కార వర్జితుడనియు ననబడును. ౫౦౫. సాంకర్యము వలన గలిగిన వారలు సంకరు లనబడుచున్నారు. ౫౧. ఆయావర్ణముల పురుషులచే

సర్వే సంకరజాశ్చైవ శూద్రాశ్చాపి ద్విజాః స్త్రియః
కృతే త్రేతాయుగే వాపి ద్వాపరేపి కలౌ యుగే

ఇహజన్మని దేహాంతే విష్ణుసాయుజ్యకాంక్షిణః
గ్రామే విష్ణుం ప్రతిష్ఠాప్య వైఖానసవిధానతః

విప్రై ర్వైఖానసై ర్విష్ణోః కారయిత్వార్చనం నరాః
వర్ణాశ్రమఫలం లబ్ధ్వా యాంతి విష్ణోః పరంపదం. ౫౬౪

తంత్రశబ్ద వ్యపదేశా న్న తాంత్రికత్వం పరంతు యత్రోద్ధృత మాత్రైః ప్రయోగోఽస్తి తస్య తాంత్రికత్వం యత్ర వేద మంత్రైః ప్రయోగ స్తస్య వైదికత్వం శ్రీవైఖానస శాస్త్రే వేదవాదాంత మంత్రై రేవ ప్రయోగవిధానాత్తు ద్వైదిక మేవ నతు తాంత్రిక మితి పురాతంత్ర మిత్యాదౌ తంత్రశబ్ద వ్యపదేశః శ్రీవిఖనసస్సూత్ర సూచిత భగవదారాధనస్య తంత్రకృత్యై ప్రతిపాదనాత్ ఇత్యాది, నానాధికారోక్తాం పంచకాల పరాయణత్వం వ్యాచ ఖ్యామంజర్యాం భాష్యకార ఇతివిస్తర స్తతోఽవసేయః. ౩౦, ౩౧. అసహాః ఇత్యత్రాశుద్ధా ఇతిపాఠః. ౩౩. ౩౪ శ్రౌతేత్య స్య శ్లోకస్య తృతీయా అవృత్తిః. ౩౫. అన్యై ర్బోధాయనా

నాస్త్రీలయందు శాస్త్రీయసంస్కారంబులచే జనించినట్టి సంతాన మాయావర్ణము ల పేరిట పిలువబడుచున్నారు. ౫౧, అట్లుశాస్త్రీయమగు దాంపత్యసంబంధము లేక కామచారంబు వలన జనించినవారలు సంకరజాతులనబడు చున్నారు. ౫౨౪. సంకరోత్పత్తియు వారలకు నియమింపబడిన వృత్తియు నామభేదంబును శ్రీసూత్ర మందాచార్యుల వారిచేతను ఇట్లే భృగ్వాది మహర్షులచేతగూడ విస్తరించి చెప్ప బడినందున నాయంశమచట గనందగును. ౫౩౪. ఇట్లు బహుప్రకారంబులగు సంకరజాతులును, శూద్రులును ద్విజులందరును, స్త్రీలును గూడ ఈజన్మమందే (దేహావసానకాలమున) విష్ణుసాయుజ్యమును బొంద నిశ్చయింతురేని వారలు నివసించి

తస్మాత్తే భగవత్తుల్యా భగవంతం సమాశ్రితాః. ౫౭

(సర్వేషామపి వర్ణానాం బ్రాహ్మణో గురురుచ్యతే

బ్రాహ్మణానాంచ సర్వేషాం గురుర్వైఖానసస్స్మృతః)

యేర్చయంతి సదావిష్ణుం న తే ప్రాకృతమానుషాః

విష్ణులోకాత్పరిభ్రష్టాస్తే దేవా నాత్ర సంశయః. ౫౮

ఆశ్రయంతి సదానిత్యం యే వైఖానససూత్రిణాం

విష్ణులోకాదిహాయాత్పన్నాస్తేదేవా నాత్ర సంశయః, ౫౯

దిభిః క్లప్తానాం ప్రణీతానాం సూత్రాణాం నేత్రం నేత్రభూతం యచ్చ తథా స్థిరీకృతం వేదవేదాంగవేదాంతైర్భూయః, ప్రకాశితస్వప్రామాణ్యాం స్థిరశబ్దస్య ప్రకాశోఽర్థః, అన్యథా అభూతతద్భావార్థకచ్వినావిరోధాత్. ౩౬. పితేతి 'వైఖానసో విఖనసో విఖనాశ్చ విరించనః' ఇతికోశః తథా, 'విఖనసాఽర్థితో విశ్వగుప్తయే' ఇతి శ్రీభాగవతం. ౩౭ ఫలార్థినః కర్తారః పుత్రేభ్యో భృగుముఖ్యేభ్యో యథాహ భగవానజ ఇత్యాది, ౩౮. ౩౯. 'వైఖానస ఋషేః పూర్వం విష్ణోర్వాణీ సముద్భవేత్' 'యో బ్రహ్మణా' మిత్యాదయ స్తత్ర ప్రమాణం. ౪౦. ౪౧

యుండు గ్రామమున వైఖానస విధానంబుగ విష్ణుని ప్రతిష్ఠజేయించి వైఖానసుల చేత నావిష్ణునారాధింపజేసినచో తమతమ వర్ణాశ్రమ ఫలంబులనన్నిటిని పొందుట యేగాక దేహావసానమందు శ్రీమహా విష్ణుని పరమపదంబు నలంకరింతురు. కృతత్రేతాది చతుర్యుగంబులలో గూడ నిట్టి యర్చావిధానమే మోక్షసాధనమై యున్నది. ౫౬. ఇట్టి మహత్త్వ మర్చన మందుండుటచేత నాభగవంతు నాశ్రయించిన వారలు భగవత్తుల్యులగుచున్నారు. ౫౭. సర్వకాల సర్వావస్థలయందును, శ్రౌతస్మార్తాది కర్మలయందును విష్ణునే యెల్లపు డారాధించు వారలు సామాన్యమనుష్య భావంబున చూడదగిన వారలుకారు. స్వర్గలోకమునుండి క్షీణపుణ్యులై యవతరించిన

చ సర్వం ద్రవ్యాద్రవ్యాత్మనా విభజ్యతే ఉపాదానం ద్రవ్యమితరథాభి
తమద్రవ్యమితి చ తల్లక్షణం. అవస్థాశ్రయ ఉపాదానం సంయోగరహి
తమద్రవ్యం ద్రవ్యం చ బహుధా విభక్తం. (ద్వేధా జడాజడతయా
ప్రత్యక్తదితరతయాపి వా ద్రవ్యం షోఢా త్రిగుణానేహోజీవేశ్వర
భోగభూతి మతిభేదాత్. త్రికాలభోగభూతీరపి వక్ష్యత్యా గుణాదిరూప
త్వాత్, దేహాత్మ శభేదార్థం త్రేధా తత్త్వం వివించతే కేచిత్' ఇ
త్యాదినా ప్రకారాన్తరా దృశ్యన్తే యథా జడమజడం చేతి ప్రత్యక్ప
రాక్చేతి త్రిగుణకాల జీవేశ్వర శుద్ధసత్త్వధర్మభూత జ్ఞానానీతి ద్రవ్య
స్యైవం షడ్విధత్వే చిదచిదీశ్వరభేదేన త్రేధా విభాగః. కేషాం చిత్
స్పష్టప్రతిపత్త్యర్థమితి సమాధత్తే ధకాలేతి చిదచిదీశ్వర ఇతి తత్త్వత్రయ
నిరూపణస్యైవ దేహాత్మభ్రమస్వతంత్రాత్మభ్రమ నివర్తకతయా.
త్యంతా విశ్యకత్వాద్ధర్మ భూతజ్ఞానస్య జ్ఞానాశ్రయరూప చేతనతయా
నిత్యవిభూతేర్విగ్రహాదిరూపేణేశ్వర విశేషణతయా కాలస్య తత్త్వత్రి
య విశేషణతయా ప్రతీయమానత్వా ద్దేహాత్మ భ్రమస్వతంత్రాత్మ

గావంబగు దానిని ద్రవ్యమనియు తద్భిన్నమగు దాని నద్రవ్యమనియు చెప్పవచ్చును.
ఉపాదానమనిన నవస్థాశ్రయంబని భావము. అద్రవ్యము సంయోగరహితమైనది.
అందు మొదటిదగు ద్రవ్యము బహువిధములుగ విభజింపఁబడినది. జడము, అజడము
అనియు, ప్రత్యక్కు, పరాక్కు అనియు, త్రిగుణము, కాలము, జీవుడు, ఈశ్వరు
డు, శుద్ధసత్త్వము, ధర్మభూతజ్ఞానము అనియు సంగ్రహముగ నిందలి విభాగవిశే
షంబుల జెప్పవచ్చును. అందు త్రిగుణాదిభేదంబున నారుగా విభజింపబడిన ద్రవ్య
మునందు ధర్మభూతజ్ఞానంబును శుద్ధసత్త్వంబును, కాలంబును త్యజించి కొందరు చిద
చిదీశ్వరులను తత్త్వత్రయంబునే చెప్పుచున్నారు. ధర్మభూతజ్ఞానము జ్ఞానాశ్రయం
బగుటచే చేతనమందును నిత్యవిభూతియు విగ్రహాదిరూపంబున నీశ్వరునందును కాల
ము తత్త్వత్రయంబునకు విశేషణంబుగను ఉపసర్జనంబులగుటచే దేహాత్మభ్రమ స్వ
తంత్రాత్మ భ్రమలకు నివర్తకములు గాఁజాలకుండుటం జేసియు తత్త్వత్రయమాత్ర
విభాగంబున నట్టి భ్రమనివృత్తికలుగుటచేతను యీవిభాగమే న్యాయ్యమైనదని వార
ల మతమైయున్నది. ఆద్రవ్యంబును సత్త్వము, రజస్సు, తమస్సు, శబ్దము, స్పర్శ

భ్రమనివృత్త్యనుపయోగిత్వాచ్చ తత్త్వత్రయనిరూపణమేవ కేషాం
చిత్సమ్మతమితి భావః. అద్రవ్యం పునస్సత్త్వరజస్తమాంసి శబ్దాదయః
పంచ సంయోగశ్శక్తిరితి దశధా విభజ్యతే. తదేవ త్రిగుణం ప్రకృతిః.
రజోగుణకం తమోగుణకం మహదాద్యాశ్రయత్వ మితివాతల్లక్షణం.
తచ్చ విచిత్రసృష్ట్యుపకరణత్వాన్మాయా ప్రోచ్యతే. వికారానస్యాః ప్ర
కరోతీత్యపాదానే క్తిన్ ప్రత్యయాన్తత్వేన వ్యుత్పాద్యతే ప్రకృతిరితి.
విద్యావిరోధాదిభిరవిద్యాదిశ్శోచ్యతే. తచ్చ సమవిషమ వికారసంతా
నాంశ్చ కాలభాగ భేదాభ్యామారభతే. ఇదం చ పరిస్పందాదియో
గ్యభూతేంద్రియ పరిణామదశాయామపి నిశ్ఛిద్రమేవ తత ఏవ హి స్వ
కార్యవ్యాపకత్వం ద్వయోరన్యతరస్య వా స్పర్శశూన్యత్వేన న సప్ర
తిఘత్వవిరోధః వాయ్వాదిభూతచతుష్టయం హి స్పర్శవదస్పర్శేనాకా
శేన వ్యాప్తం, ఇదమేవ త్రిగుణం పూర్వావస్థాప మర్దకావస్థాభేదా
చ్చతుర్వింశతి తత్త్వాని మూలప్రకృతిర్మహానహంకార ఇంద్రియాణ్యే

ము, రూపము, రసము, గంధము, సంయోగము, శక్తి యని పదివిధంబులుగ విభజిం
పబడుచున్నది. (ద్రవ్యవిభాగమందాదియగు) త్రిగుణమే ప్రకృతి యనబడును రజో
గుణకము, తమోగుణకము మహదాద్యాశ్రయత్వము ననునివి త్రిగుణలక్షణము. శుద్ధ
సత్త్వమం దతి వ్యాప్తమగుటచే సత్త్వగుణకంబని మాత్రము చెప్పజనదు. ఇయ్యది
విచిత్రములగు సృష్టికార్యంబుల కుపకరణ మగుటంజేసి మాయయనియు, వికారంబు
లను గలుగ జేయునది గావున (నవయవార్థంబుచే) ప్రకృతియనియు విద్యా (బ్రహ్మ
విద్య) విరోధియగుటచే యవిద్యయనియు నిట్టే యచిదచేతన ప్రధానాదిశబ్దంబులచే
వ్యవహరింప బడుచున్నది. ఇయ్యది సృష్టిసంహారాది కాలభేదంబునను గుణవైషమ్య
యుక్త తద్రహితంబులగు దేశభేదంబునను నామరూపవిభాగ నిర్దేశానర్హ
త్వరూప సమవికార సంతానంబులను తన్నిర్దేశార్హత్వరూప విషమ వికార
సంతానంబులను ఆరంభించు చున్నవి. అనగా సతత వికారశీలంబగు ప్ర
కృతి గుణవైషమ్య యుక్తప్రదేశ విశేషంబున మహదాది విషమ వికారంబులను
ప్రదేశాంతరంబున సమవికారంబులనుగూడ గల్పించుచున్నదని భావము. విషమ వి
కారరాహిత్యంబునే ప్రళయమనుటచే యపుడు సమవికారంబులు గలిగినను ప్రళయ
ఽ వ్యాఘాతములేదు. ఇయ్యది పరిస్పందాది యోగ్యంబులగు భూతేంద్రియ పరిణా

కాదశ పంచ తన్మాత్రాణి పంచభూతాని చేతి. నన్వేకస్య బహుధావ స్థిత విశ్వాత్మనా పరిణామః ఏకస్యైవ మృత్పిండస్య ఘటశరావాది రూపేణేవేతిచేన్న. నిరవయవే తథానుపపత్తేః [illegible] స్వే వా బహూ నామేవ బహుధా [illegible] పాదాన నా [illegible] రపి మాత్ర [illegible] త్రిగుణ త్రిమోరూపావస్థా చతు [illegible] మహాదహంకారత్వావస్థాఽన్యవహిత పూర్వావస్థావ త్రిగుణా మహాన్ స త్రిధా, సాత్త్వికో రాజసస్తామస శ్చేతి. తత్ర తత్తద్గుణోద్రేకవశా దంశభేదాత్తత్తద్వ్యపదేశః ఇంద్రి యత్వావస్థాఽన్యవహిత పూర్వావస్థావిశిష్టం త్రిగుణ మహంకారః. సోపి పూర్వవత్త్రివిధః. తత్ర సాత్త్వికాదింద్రియాణి తామసాచ్ఛబ్ద తన్మాత్రం రాజస ఉభయానుగ్రాహకః ప్రాణాద్యన్యత్వే సతి హృత్కం ఠ చక్షురాదిశరీరప్రదేశ విశేషావచ్ఛిన్న వ్యాపారతయా తత్తత్కా ర్యవిశేష శక్త మింద్రియం, తచ్చ ద్విధా ప్రాకృతమప్రాకృతమితి శు ద్ధాశుద్ధయోగాదేస్తుద్భేదః (అవ్యక్తమహదహంకారేష్వపి ప్రాకృతా

మదశయందు సైతము (సచ్ఛిద్రముగాక) నిశ్ఛిద్రమే యైయున్నది. దానవే స్వకా ర్యవ్యాపకత్వంబును సిద్ధించుచున్నది. ఆకాశపర్యంతంబులగు వికారములయందు ప్ర కృతివికృతుల రెంటియందును స్పర్శములేదుగావున భూతేంద్రియాది వికారప్రదేశ ములందును సహావస్థానంబుగను నిశ్ఛిద్రంబుగను ప్రకృతి పదార్థము వ్యాపించియుం డుట కెట్టి ప్రతిఘాతంబును లేదు. ఉద్దిష్టపదార్థంబుల రెంటిలో నన్యతరంబు స్పర్శ శూన్యంబయినను అప్రతిఘత్వ దోషంబు గలిగిన దనుటకు స్పర్శవంతంబగు వాయ్వా దిభూత చతుష్టము స్పర్శవంతమగు నాకాశంబుచే వ్యాప్తమైయుండుటను దృష్టాం తంబుగ దీసికొనదగును. ఈవిధమగు త్రిగుణమే పూర్వావస్థా ధ్వంసాత్మకమగు ను త్తరావస్థా భేదంబువలన నిరువదినాలుగు తత్త్వంబులగుచున్నది.

మూలప్రకృతి, మహత్తు, అహంకారము, ఏకాదశేంద్రియములు (మనస్సు. వాక్కు, పాణి, పాదము, పాయు, ఉపస్థము, త్వక్కు, చక్షుస్సు, శ్రోత్రము,

ప్రాకృతా విభాగోఽస్తీతి కేచిదాచార్యాః) శబ్దతన్మాత్ర సహాభవత్వా
త్సాత్త్వికాహంకారాత్ ప్రధానద్రవ్యత్వాద్వా ప్రాకృతేంద్రియలక్షణం పున
శ్చేంద్రియం ద్వివిధం జ్ఞానేంద్రియం కర్మేంద్రియమితి. జ్ఞానప్రసరణ
శక్తమింద్రియం జ్ఞానేంద్రియం తత్ షోఢా మనశ్శ్రోత్రాదిభేదాత్.
అశుద్ధసత్త్వే సతి పంచవిషయ సాధారణేంద్రియత్వం స్మృతికరణేంద్రి
యత్వమిత్యాది ప్రాకృతమనోలక్షణం తచ్చాహృత్ప్రదేశమాత్రాధిష్ఠా
నం ఇంద్రియాంతరాణామపి హృత్ప్రదేశ ఏవ కందస్థానం స్థానాన్తరే
ష్వపి యథాసంభవం వృత్తిశ్చ అస్మిన్నపి అత్ర భూయసా వృత్తిః. మన
ఏవాంతః కరణం సంకల్పాధ్యవసాయాదయ స్తద్వ్యాపారభేదాః దేవ
జాయ స్తు ఇతి నాంతఃకరణ వైవిధ్యం (శబ్దాదిపంచకం) శబ్దమాత్రగ్ర
హణశక్తమింద్రియం ప్రాకృతశ్రోత్రం తస్మనుష్యాదీనాం కర్ణశష్కు
ల్యవచ్ఛిన్నవృత్తి. ద్విజసర్పాణాం నయనవృత్తి త్వగాదీనామపీంద్రియా

జిహ్వా, ఘ్రాణములు) పంచ తన్మాత్రములు, (ఆకాశ, వాయు, తేజో, జల, పృథివీ తన్మాత్రములు) పంచభూతములు, (పృథివి, అప్పు, తేజను, వాయువు ఆకాశము) (1, 1, 1, 11, 5, 5, = 24).

ఇట్లు ఒక్కటియగు త్రిగుణంబునకు నానాకారంబగు ప్రపంచరూపంబున పరిణామంబును ఏకమగు మృత్పిండము ఘటశరావాది రూపముగ బరిణమించుట వంటిదిగాదు, అట్టి పరిణామము సావయవమగు మృత్పిండమునందువలె నిరవయవమగు ప్రకృతియందు సంభవింపఁజాలదు. అవయవాతిరిక్తమైన యవయవిగను త్రిగుణద్రవ్యము అంగీకరింప బడదు గావున నానావయవంబులు (పరిణామవాదమునను) నానాకారంబులుగ బరిణమించుటయు తటస్థముగావచ్చును. కావున నేకోపాదానవాదము సమంజసమైనది కాదు. మరియు- నిది సమత్రైగుణ్యమై యొప్పుచున్నది. అందును స్వల్పముగ భేదము నవలంబించి యావ్యక్తము, అక్షరము విభక్తతమము. అవిభక్తతమము అను పేర ప్రకృతి నాలుగు విధంబులుగ వ్యవహరింపబడుచున్నది. మూలప్రకృతి యనునది బీజస్థానీయము మహత్తత్త్వ మంకురస్థానీయము, అందు విభక్తతమంబనునది భూతలనిహిత బీజతుల్యము. విభక్తతమంబు మృత్తునుండి బయలువెడలిన బీజతుల్యము. అక్షరము సలిలసంసృష్టమగుటచే నార్ద్రమై కిసలావయవంబులు గలిగిన బీజతుల్య

ణాం పూర్వోక్తశ్రోత్రలక్షణే శబ్దమాత్రపదస్థానే క్రమాత్స్పర్శమా
త్ర పరిన్యాసేన లక్షణమూహ్యం. తత్ర త్వగాశ్రయః కృత్స్నం వపుః.
ప్రదేశభేదేన స్పర్శోపలంభతారతమ్యం నఖదంతకేశాగ్రేషు స్పర్శాను
పలంభశ్చ ప్రాణమాంద్యతారతమ్యాదుపపద్యతే యథాయోగ్యం వా
య్వాది చతుష్టయం సంయోగేన తేనా గృహ్యతే స్పర్శాదయస్తు
సంయుక్తనిష్ఠతయా చక్షురాదినా మాత్రయా నయనగోళకతాలు
నాసాః. తత్ర గజానాం నాసా హస్త ఇతి పాణిఘ్రాణయోరేకమేవా
ధిష్ఠానముచ్యతే. జంగమశక్తిరేష్వేవ ప్రాయేణోఽయమింద్రియ ప్రదేశ
నియమః. చక్షుషా వాయువ్యతిరిక్తభూతచతుష్టయం తత్రైవ గృహ్య
తే. రూపాకారోఽపి స్పర్శాదివత్. జిహ్వాఘ్రాణాభ్యాం తు రసగం
ధౌ క్రమాత్సంయుక్తనిష్ఠతయా గృహ్యేతే. తదేవం మనస్స్పర్శన
లోచనాని ద్రవ్యాద్రవ్యగ్రాహకాణి శ్రోత్రజిహ్వాఘ్రాణాన్యద్రవ్యగ్రా
హకాణి సర్వేషామపీంద్రియాణాం తత్తత్కాలాది విశిష్ట వస్తుగ్రాహ

ము. అవ్యక్తము నుబ్బిన (మొండిన) బీజములవలెను. ఇట్లనుటవలన గుణత్రయ వైషమ్య మున కనంతర పూర్వావస్థయగు గుణసామ్యమే యవ్యక్తము (ఆయవస్థయందు గుణ సామ్యంబును అస్ఫుటంబయి యొప్పును) అనియు, ఈయవ్యక్తమే చేతన గర్భసమష్టి రూపమై యక్షరశబ్దవాచ్యంబగు, ననియు అక్షరాద్యవస్థా ప్రాప్త్యౌన్ముఖ్య విశిష్టం బగు తమంబ విభక్తతమంబనియు తదౌన్ముఖ్య రహితంబగు తమంబ విభక్తతమంబని యు తెలియుచున్నది. (తమంబనిన చిదర్థంబును తెలియరాని సూక్ష్మద్రవ్యమునకు పేరని వ్యవహారము.) ఇత్యాది సలిల విలీన లవణంబును చంద్రకాంతమందలి శలిలం బును సూర్యకాంతమందలి వహ్నియునుంబోలె సర్వజ్ఞుఁడగు పరమాత్మ చేతనే తెలి యఁదగియున్నది. కావున 'అవ్యక్తమక్షరే లీయతే అక్షరం తమసి లీయతే, తమసః పరేదేవ ఏకీభవతి' అను మొదలగు శ్రుతులచే సలిల విలీన లవణన్యాయంబుగ నవి భక్తతమంబు ప్రకృతి కాదిమరూపము. అందుండి విభక్తతమము, దానినుండియక్షర ము, అక్షరమునుండి యవ్యక్తము ఆయవ్యక్తమునుండి మహత్తత్వంబును గలుగు చు న్నదని తాత్పర్యము.

అహంకారతత్వావస్థను అవ్యవహిత పూర్వావస్థా విశిష్టమగు ద్రవ్యము త్రిగుణ

కత్వాద్ద్వివ్యాప్యద్రవ్యగ్రాహకత్వమేవ వా. తతః కర్మేంద్రియం, ఉచ్చారణాదిష్వస్య జనుక్రియా హేతుత్వం తల్లక్షణం. తత్పంచధా. వాగాదిభేదాత్. వర్ణోచ్చారణకరణమింద్రియం వాక్, తచ్చ హృత్కంఠజిహ్వామూలతాలుదంతోష్ఠనాసామూర్ధరూప స్థానాష్టకవృత్తి (అష్టౌ స్థానాని వర్ణానామురః కంఠశ్శిరస్తథా, జిహ్వామూలం చ దంతాశ్చ నాసికోష్ఠౌ చ తాలు చ శిక్షా ౹౩ శ్లో.) శుకాదివ్యతిరిక్తవిహంగాదీనాం తత్తత్కృష్టస్థానాదిసహకారివిరహాద్వర్ణోచ్చారణాశక్తిః. శుకాదీనామపి కించిత్తద్వైషమ్యాదుచ్చారణవైషమ్యం. శిల్పకరణమింద్రియం పాణిః. స చ మనుష్యాదీనామంగుళ్యాది వృత్తిః. వారణాదీనాం నాసావృత్తిః. నను తాలుపాదాభిరప్యభ్యాసపాటవాన్మౌక్తికగ్రథన లిపి కరణాది శిల్పదర్శనాత్తత్రాపి తద్వృత్తిరాస్థేయా. సత్యం మాత్రయా వృత్తిరస్త్యేవ విరోధాభావాద్దేశభేదేన ఇంద్రియాంతర

ద్రవ్యము మహత్తు (మహాన్) అనబడుచున్నది. ఈమహత్తు సాత్త్వికరాజసతామస భేదంబులచే మూడువిధంబులగుచున్నది, ఒక్కయహంకారమందును గుణత్రయమే నిబిడమైయున్నను ఆయాగుణగతంబగు నుద్భవశక్తి విశేషంబువలనను ఆయాగుణములయొక్క ప్రచురాంశ భేదంబువలనను సాత్త్వికాది వ్యపదేశ ముపపన్నమగుచున్నది. ఇంద్రియత్వావస్థక వ్యవహిత పూర్వావస్థావిశిష్ట త్రిగుణద్రవ్యము అహంకారమనబడును. ఇదియుమహత్తువలెనే సాత్త్వికాది భేదంబులచే త్రివిధంబగును. అందు సాత్త్వికాహంకారంబునుండి యింద్రియములును, తామసాహంకారంబునుండి తన్మాత్రలును గలుగుచున్నవి. రాజసాహంకారము భయంబున కనుగ్రాహకంబగును. ప్రాణాగులలో నన్యతమమై హృత్కంఠచక్షురాది ప్రదేశవిశేషావచ్ఛిన్న వ్యాపారముచే తత్తత్కార్యవిశేషమునందు సమర్థమైన ద్రవ్యమును యింద్రియమని యనదగును. ప్రాకృతేంద్రియమనియు నప్రాకృతేంద్రియమనియు నింద్రియము ద్వివిధము శుద్ధసత్త్వాశుద్ధసత్త్వయోగంబుచే నీవిభాగము చేయబడినది. (అవ్యక్త మహదహంకారాదులందును యిట్టి విభాగము కలదని [illegible] మతము గలదు.) శబ్దతన్మాత్ర సహభవత్వము, సాత్త్వికాహంకారోపాదాన ద్రవ్యత్వమనునిది ప్రాకృతేంద్రియలక్షణము. మరియు ప్రకారాంతరముచే నీయింద్రియమును జ్ఞా

వ్యాప్తేదేశేఽవస్థానాద్దేశాన్తు స్పర్శనాదా దర్శనాదితి. సంచారకారణమింద్రియం పాదః స చ మనుష్యాదీనాం చరణాది వృత్తిః. భుజగపతగాదీనాం తూరః పక్షాదివృత్తిః. 'పాదాత్మకర్మేంద్రియా' దిత్యవయవ విశేషలక్షణా సర్వేషామపి జన్తూనామేకాదశేంద్రియవత్త్వేన సాక్షాదింద్రియ నిషేధాయోగాత్. తస్య చ తత్ర తత్సంస్థానాది సహకారేణ స్థలజలగగనాది సంచారహేతుతా. విహగాది పరకాయప్రవేశేఽన్వయ వ్యతిరేకదర్శనాత్ :—

మలాదిత్యాగకరణ మింద్రియం పాయుః. స చ తత్తదవయవ వృత్తిః విహంగ విశేషాణాం తు ముఖాదివృత్తిః. యథా న్యాయతత్త్వే. 'యథా వానరాంధాళాదీనామాస్యేన విణ్మూత్రోత్సర్గ' ఇతి. ఆనందవిశేషకరణ మింద్రియముపస్థః. స చ మేహనాది వృత్తిః. సిద్ధమిత్థ 'మింద్రియాణి దశైకం చ పంచ చేంద్రియగోచరాః' ఇత్యాది ప్రమాణై రింద్రియాణామేకాదశ సంఖ్యావత్త్వం వ్యవచ్ఛిద్యతే చాధికసంఖ్యా ఏవమేషామేవైతావతామేవైవం స్వభావానామేవాగమే

నేంద్రియము, కర్మేంద్రియము నని రెండు తెరంగులుగ విభజించుచున్నారు. జ్ఞానప్రసరణశక్తమగునది జ్ఞానేంద్రియము, ఇది మనస్సు, శ్రోత్రము, త్వచము, చక్షుస్సు, రసనము, ఘ్రాణము అని యారువిధంబులయి యున్నది. (మనసునకు జ్ఞానద్వారంబుననే సర్వహేతుత్వము సిద్ధించు గావున సర్వప్రవృత్తులును మనఃపూర్వకంబులు గావున మనసును కర్మేంద్రియంబను సాంఖ్యుల వాదము సరియైనది కాదు. అశుద్ధ సత్త్వమయి పంచవిషయ సాధారణేంద్రియత్వము స్మృతి కరణేంద్రియత్వమునను నిది ప్రాకృత మనోలక్షణము. ఇయ్యది హృత్ప్రదేశమాత్రాధిష్ఠానమై యున్నది, ఇంద్రియాంతరంబులకును నీహృదయప్రదేశమే కందస్థానమై యొప్పుచున్నను ఆయా స్థానాంతరముల యందును యథాసంభవముగ నవస్థానముగలిగి యున్నది. ఆత్మకుగూడ నాప్రదేశమందే విశేషవృత్తిగలిగియున్నది. ఇట్టి మనంబే యంతఃకరణం బనంబడును. సంకల్పము, అధ్యవసాయము, మొదలగునవియు నామనసునందే వ్యాపారభేదంబుచే గల్గుచున్నందువలన నాయంతఃకరణము

నైవ సిద్ధత్వాత్సౌగత వైశేషిక చార్వాక ప్రభృతీనాం త్రీంద్రియ పురుషేంద్రియాదికల్పనం కర్మేంద్రియ పరిత్యాగః, ఏకేంద్రియవాదః తత్రాపి త్వగింద్రియైకస్వీకారః, శరీరస్యైవేంద్రియత్వం కర్మేంద్రియాణాం శరీరోత్పత్తి వినాశయోరుత్పత్తి వినాశౌ, మనోవిభుత్వ నిత్యత్వ తైజసత్వ నిర్మనస్కత్వాదీని రాజసాహంకారజన్యత్వ భౌతికత్వాదీన్యన్యాన్యపి ప్రలపితాన్యనాదరణీయాని యుక్తి బాధాదయశ్చ యథా సంభవ మున్నేయా ఇతి.

అథ తన్మాత్రాది సృష్టిః. భూతానామవ్యవహిత సూక్ష్మావస్థా విశిష్టం ద్రవ్యం తన్మాత్రం, దధిరూపేణ పరిణమమానస్య పయసో మధ్యమావస్థావ ద్భూతరూపేణ పరిణమమానస్య ద్రవ్యస్య తతః పూర్వా కాచిదవస్థా తన్మాత్రా తద్విశిష్టమపి ద్రవ్యం తన్మాత్రం తదేవ భూతోపాదానమితి న శబ్దాదిగుణమాత్రాద్భూతసృష్టిః. విశిష్ట శబ్దాది విషయాధికరణం భూతం. అత్రాపి ప్రాకృతాప్రాకృతవివేకః పూర్వవత్. తన్మాత్రాణి చ భూతాని చ ప్రత్యేకం పంచధా. శబ్దతన్మాత్రా

విభిన్నమైనదనుట సరియైనది కాదు. శబ్దమాత్ర గ్రహణశక్తమగు నింద్రియము ప్రాకృత శ్రోత్రం బనంబడు నియ్యది మనుష్యాదులకు కర్ణకుహరావచ్ఛిన్నవృత్తియు ద్విరసనం బులకు నయనవృత్తియునై యున్నది త్వగాదీంద్రియ చతుష్కంబునకును పూర్వోక్త శ్రోత్రలక్షణమందు 'శబ్దమాత్ర' యనుపదమునకు క్రమంబుగ 'స్పర్శమాత్ర' యనుపదంబు ననువుపరచి లక్షణము యెఱుంగదగినది. అందును శరీరమంతయు త్వగింద్రియాశ్రయం బగుచున్నది. ప్రదేశభేదంబుచే నయన గోళకాదులయందును పాదతలమందును స్పర్శోపలంభ తారతమ్యంబును నఖదంత కేశాదులయందు స్పర్శానుపలంభంబును ప్రాణవాప్త్యల్పత్వ భూయస్త్వ కృతంబగు తారతమ్యంబువలన సిద్ధించుచున్నది. యథాయోగ్యంబుగ వాయ్వాది చతుష్టయంబు సంయోగ సంబంధము చేతను స్పర్శాదులు సంయుక్తనిష్ఠంబుగను నా త్వగింద్రియమువలన గ్రహింపబడుచున్నది. చక్షురాదీంద్రియ త్రితయంబునకు క్రమంబుగ నయన గోళకంబును తాలువునను నాసికంబు నను స్థానంబులు వారణంబులకు నాసికంబు కరం (తొండము) బగుటచే షాశీఘ్రాణం

కాశాదిభేదాత్. తత్ర తామసాహంకారాకాశయో ర్మధ్యమావస్థా
విశిష్టం ద్రవ్యం శబ్దతన్మాత్రం ఏవము త్తరో త్తరతన్మాత్రేష్వపి తత్త
ద్భూతయో ర్మధ్యమావస్థా విశిష్టత్వం అవిశిష్టత త్త ద్గుణాశ్రయత్వం
త త్తద్భూతోపాదానత్వం చ లక్షణమూహ్యం. అస్పర్శత్వేసతి విశిష్ట
శబ్దాధారత్వం శ్రోత్రాప్యాయకత్వం చాకాశలక్షణం. అయం చావకా
శదానాదినోపకరోతీతి శాస్త్రసిద్ధత్వా దభ్యుపేత్యం ప్రత్యక్షశ్చాయ
మాకాశః యదోస్మీలనం చక్షుష స్తదైవాకాశోఽయమితి ప్రతీతేః.
ఆగమవశాదేవాకాశే శబ్దమభ్యుపయంతి వృద్ధాః. ఆకాశాత్స్పర్శత
న్మాత్రం తతో వాయుః. విశిష్టస్పర్శవత్త్వే సతి రూపశూన్యత్వం అ
స్మదాది స్పర్శనైకేంద్రియగ్రాహ్యద్రవ్యత్వమనుష్ణాశీత స్పర్శవిశిష్టత్వే
సతి గంధశూన్యత్వ మిత్యాది తల్లక్షణం. తస్య చ వాయో స్స్వభావా
ద్వా అదృష్టాత్మకేశ్వరసంకల్పాద్వా స్వారసికం తిర్యక్ప్రసారణం, పా
ర్శ్వాది ద్రవ్యేణ వాయ్వంతరేణవాఽభిఘాతవశాద్వా మధ్యోర్ధ్వగ
మనాదయః. తే చ దూరస్థేన తృణరజ్జు ప్రభృతీనాం భ్రమణోర్ధ్వగ

బుల కెంటికిని శరంబే యధిష్ఠానమై యున్నది. ప్రాయికంబుగ నీవిధంబుగ నింద్రి
యప్రదేశ నియమము జంగమ శరీరములయందే గాన వచ్చుచున్నది. వాయు వ్యతి
రిక్త స్పర్శశూన్య ద్రవ్యంబులు ఇట్టే సంయోగ సంబంధముచే తెలియబడుచున్నవి.
రూపాదులును స్పర్శాదులంబోలె సంయుక్తనిష్ఠంబులుగ గ్రహింప బడుచున్నవి.
ఇట్లే జిహ్వా ఘ్రాణంబులచే రసగంధంబులును సంయుక్త నిష్ఠంబులుగనే గ్ర
హింపబడు చున్నవి. ఈతీరుగ మనస్స్పర్శన లోచనంబులు ద్రవ్యద్రవ్యోభయ
గ్రాహకంబులును, శ్రోత్రజిహ్వా ఘ్రాణంబులు ద్రవ్యమాత్ర గ్రాహకంబులు
ను అగుచున్నవి. సర్వేంద్రియంబులకును తత్తత్కాలాది విశిష్ట వస్తుగ్రాహకం బగు
నది సర్వవిధ ప్రత్యక్ష విషయంబగుటంజేసి ద్రవ్యద్రవ్యోభయ గ్రాహకత్వంబు నె
ప్పినను చెప్పవచ్చును. ఈవిధంబుగ జ్ఞానేంద్రియ స్వరూపము వివరింపబడినది.

కర్మేంద్రియంబనిన:—ఉచ్చారణాది రూపము లన్యతమక్రియా హేతుత్వము

మనాదిభిరనుమేయాః. తత్రత్యైవ స్పర్శన గ్రాహ్యాః. ఏతేన వాయో
ర్జ్ఞానాత్వమపి సిద్ధ్యతి. అస్య చ స్వతః పాదఃవాప్యోపరోధే సతి
స్తంభః. భస్త్రికాంతర్గత వాయ్వాదౌ హి తథా దృశ్యతే. తస్య చ సలి
లాతపకుసుమాదియోగాచ్ఛీతోష్ణ సౌరభాద్యారోపః. తథా చాస్యావయవ్యతి
రేకౌ సలిలాదిసంసర్గే సతి వాయౌ శీతస్పర్శాది ప్రత్యయః, తదభావే నే
త్యనుభవాత్. (దుర్గాహం వస్తుశక్తిమవలంబ్యైవ స్వభావః ప్రభావ
శ్చ భవద్భిరాయుర్వేదాచార్యైరేవ క్వచిత్క్వచి ద్ద్వంద్వభిస్వాదా
వుపవర్ణ్యమానత్వా 'ద్వంద్వస్వమానై స్స్వేషాం విపరీతైస్స్వపర్య
య' ఇతి న్యాయాద్వాయుశ్శీత ఇతి వాదోపినిరస్యతే) స చ త్వగింద్రి
యాప్యాయనేన ప్రాణశరీర విషయాత్మనా చోపకరోతి. తత్ర శరీరంధా
రణాది హేతుర్వాయువిశేష ఏవ ప్రాణ సంజ్ఞః. స ఏవ వ్యాపారభేదా
త్పంచధా దశధా చోచ్యతే. తథా 'న వాయుక్రియే పృథగుపదేశాత్',
'పంచవృత్తిర్మనోవద్వ్యపదిశ్యతే' ఇతి సూత్రకార ఆహ (అయమా

కర్మేంద్రియలక్షణము. ఇత్యాది వాక్యాణి పాయూపస్థలను పేరట నైదువిధంబు
లయియున్నది. వర్ణోచ్చారణ కరణంబగు నింద్రియము వాగింద్రియము. ఇత్యాది
హృదయము, కంఠము, జిహ్వామూలము, తాలువులు, దంతములు, ఓష్ఠములు, నాసిక
మూర్ధము నను నెనిమిది స్థానముల యందుండును. శుకాది వ్యక్తులగు విహంగ
ములకు తత్తదదృష్ట సంస్థానాదికమగు సహకారి విరహంబువలన కర్ణోచ్చారణమం
దు శక్తి జనియింప జాలకున్నది. శుకాదులకును ఆ యదృష్టమందు స్వల్పమగు వైష
మ్యము వలన నుచ్చారణ వైషమ్యము సహజమైయున్నది. శిల్పకరణమగు నింద్రియ
ము పాణీంద్రియము. ఇత్యాది మనుష్యాదులకు అంగుళ్యాది వృత్తియు వారణాదులకు
నాసికావృత్తియు నగుచున్నది. తాలు పాదాదులచే యభ్యాసపాటవంబు వలన
మౌక్తిక గ్రథన లిపికరణాది శిల్పంబులు చేయ జాలుటచే అయాస్థలముల యందును
పాణీంద్రియము యొక్క ప్రసరణము నంగీకరించుటచే తదింద్రియ వృత్తియు ముఖ్య
ముగ నంగీకరింప బడుచున్నది. అధిష్ఠాన భేదము ప్రతినియతమై యుండుటంజేసి పా
దేంద్రియాద్యధిష్ఠాన మందు పాణీంద్రియ ప్రసరణము ప్రదేశ భేదముచే యంగీకరింప
బడుటను సంశయముంప జాలదు. నయనగోళక రసనాదులయందు త్వగింద్రియ స

ర్థః. యః ప్రాణస్స వాయుః స ఏష వాయుః పంచవిధః ఇతి శ్రుతి బలాద్వాయుః ప్రాణ ఇతి న సంభవతి. ఉచ్ఛ్వాసనిశ్శ్వాసాదిషు ప్రాణప్రసిద్ధేః. వాయుక్రియా ప్రాణ ఇత్యపి న సంభవతి. పృథగుపదేశాత్. ఏతస్మాజ్జాయతే ప్రాణో మనస్సర్వేంద్రియాణి చ ఖం వాయురితి వాయ్వపేక్షయా ప్రాణస్య పృథగుపదేశాత్. ఇత్యాద్యర్థస్య. కామస్సంకల్పో విచికిత్సా శ్రద్ధాఽశ్రద్ధా ధృతిరధృతి ర్హీర్ధీర్భీరిత్యేతత్సర్వం మన ఏవేతి యథా కామాది వృత్తిభేదేపి న కామాదయో మనసస్తత్త్వాంతరం తథా ప్రాణో వ్యానోఽపాన ఉదానస్సమాన ఇత్యేతత్సర్వం ప్రాణ ఏవేతి వచనాదపానాదయోపి ప్రాణస్యైవ వృత్తివిశేషా ఇత్యర్థస్య చ ద్రష్టవ్యః.) స చ ప్రాణాపానవ్యానోదానసమానభేదాత్పంచధా. నాగకూర్మకృకరదేవదత్తధనంజయాఖ్యైర్భేదైః పునర్దశధా. ప్రాణశబ్దస్తు (కథామాత్రేసాధారణ) ప్రాణశబ్దవత్ సామాన్యతో విశేషతశ్చ నిష్పన్నో జ్ఞేయః. అస్య శరీరేంద్రియధారకత్వం శ్రుతిసిద్ధం. తథా ఛందోగవాజసనేయకశ్రుతిః (యస్మిన్నుత్క్రాంతే) తి

ద్భావము కనుబడుచుంటచే వాస్తవదృష్టిచే నింద్రియాంతరముచే వ్యాప్తమగు దేశంబున నింద్రియాంతరసద్భావంబును అవిరుద్ధమే యగుచున్నది.

సంచారణకారణంబగు నింద్రియము పాదేంద్రియము. ఇయ్యది మనుష్యాదులకు చరణాది వృత్తియు భుజగపతగాదులకు ఉరఃపక్షాదివృత్తియు అగుచున్నది. అట్టి పాదేంద్రియమున కాకాశసంస్థానాది సహకారంబువలన స్థలజలగగనాది సంచారహేతుత్వము సిద్ధించుచున్నది. మనుష్యశరీరమందలి పాదేంద్రియంబున కాకాశసంచరణమందు సామర్థ్యము లేకుండుటయు విహగాది పరకాయప్రవేశంబు జేసినపు డాయాత్మకే తన పాదేంద్రియమున కట్టి యాకాశసంచరణసామర్థ్యము గలుగుటయును నన్వయవ్యతిరేక దృష్టాంతములచే నీయర్థము స్థిరపరుప బడుచున్నది. మలాదిత్యాగకరణమగు నింద్రియము పాయువు. ఇయ్యది అధోభాగయవ వృత్తియగును. వామాంధాళము? ( ) మొదలగు పక్షుల కిది ముఖప్రదేశవృత్తియై యున్నది. ఆనందవిశేషకరణమగు నింద్రియము ఉపస్థ మనంబడును. ఇయ్యది మేహ

ఇదగ్ం శరీరం పార్థివమిత్యుక్తిః ఇత్యాది ఏవం జంగమశరీరేష్విప స్థావరశరీరేష్వపి పార్థివత్వం మూలాదిషు కఠినదోహాత్ పార్థివత్వం తథా తత్త్వానాముపాదానాత్. నఖదంతరోమకేశాదీనామపి మన్త్రప్రాణాశ్రయత్వమస్తి. అస్మిన్ రేచకపూరక కుంభకరూపం నియమన మష్టాంగయోగే చతుర్థమంగం, ప్రాణాపానవ్యానోదానసమానాఖ్య ఏవ శరీరోపాదానభూతో వాయుః. తేన పాదానత్వేన నాడ్యంత్రచురేషు మారుతాదిశరీరేషు వ్యక్తం. విషయత్వేన చండవాత శాఖ్యవృంతే పవనాదిషు. ౧. తత్స్వాత్మా స్వయమా రూపవాన్ వక్తి. తత తేజః. ఉష్ణస్పర్శవత్త్వే భాస్వరరూపవత్త్వాదికం చ తేజోలక్షణం. తచ్చ పాకవహ్నిరావ్యాయుకం దివా గ్రీష్మాదిస్వరిరి క్రమేణ చనారాం అంజనవిశేషాది శూన్యానాం తిమిరాగ్రతిరిక్త విషయప్రత్యయోత్పాదనే ప్రభూతరూపనూపాయకాతిరిక్తం తదవశ్యాపేక్షితం. నైర్మల్యపరాధ్యాత్మనా చ తదుపకారః. నైర్మల్యనో నామ శరీరాంతర్వర్తి పాకాది సంయోగాంశితపీతపాకాది హేతుస్తేజోవిశేషః. శరీరత్వాద తేజసస్తత్ప్రచురేషు దహనతపనాది శరీరే

షా నివృత్తినిచ్చుచున్నది. ఇట్లు జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియములను స్థిరపరచుటచే స్త్రీంద్రియ పురుషేంద్రియ కల్పనంబును ఇవియే యను నవధారణంబుచే కర్మేంద్రియ పరిత్యాగంబును యోగ్యభావంబు గలవనుటచే శరీరసముదాయప్రాప్తి నిరాకరిత్వాగుణమును నిరసింపబడు చున్నవి. ఇట్లే క్రమంబుచే ఏకేంద్రియవాదము, త్వగింద్రియస్వీకారము, శరీరేంద్రియవాదము, మనోవిభుత్వ నిత్యత్వ తైజసత్వ నిర్వచనాద్యాది వాదంబులును, రాజసాహంకార జన్యత్వ భౌతికత్వాది వాదంబులును నిరస్తంబులు. యుక్తి బాధానర్హాంశంబులు యథాసంభవముగ నూహించుకొనదగినవి. ఇట్లు ఇంద్రియంబులకు ఏకాదశసంఖ్యావత్త్వంబును, అధికసంఖ్యా నిషేధంబును చేయబడినది.

ఇటుల తన్మాత్రసృష్టి యున:—భూతంబుల కవ్యవహిత పూర్వావస్థా విశిష్టద్రవ్యము తన్మాత్రమనబడును. దధిరూపముగ బరిణతి నొందు క్షీరమునకు మధ్యమావస్థయందలి భూతరూపంబుగ బరిణమింప నున్న ద్రవ్యమునకు (అంతకు) పూర్వపుదశనొందినట్టి యవస్థయే తన్మాత్రం బనంబడు. అట్టి యవస్థావిశిష్టమగు ద్రవ్యంబును

షు వ్యక్తం. విషయత్వం చన్ద్రికాశతహ్రదాహుతవహాదిషు తత్ర
హుతవహస్య జ్వాలాత్మకస్య దాహ్యనాశే నాశదర్శనాత్ పృథుల
కారణక్రమోపనిపాతాత్ దీపాదేరనేకదీపాదర్శనాచ్చ సన్తానానాం స్థైర్యేపి ప్రత్యే
కం క్షణికత్వం సిద్ధం. తత్ర చ భౌమదివ్యాదిభేదః భౌమాని ప్రసిద్ధాని,
ని, దివ్యాన్యాదిత్యాదిజ్యోతీంషి ఔదర్యాగ్నిశ్చ. తత్ర తత్ర సామ
గ్రీకార్యాణి క్షణికత్వ స్థిరత్వాదీని యథాయోగ మున్నేయాని.
తేజః పునస్సామాన్యతో ద్వివిధం. ప్రభా ప్రభావాంశ్చేతి. ఆవరణసద
సద్భావాభావేన సంకోచవికాసౌ యథావేగశక్త్యనుసారదేశాధికదేశ ప్ర
సారి తేజోవిశేషః ప్రభా. సా చ ప్రభావద్భిస్సహోత్పద్యతే సహ
చ వినశ్యతి. న చైషా స్వతన్త్రా దీపాద్యధిష్ఠానైవ ప్రతీతేః. త
ద్విశిష్టం తేజః ప్రభావత్. తచ్చ మణిద్యుమణిదీపాది బహుప్రకారం
సామగ్రీవిశేషాత్. స్వభావభేదాజ్జనకత్వం హర్షణశోషణవృద్ధిపాక
ప్రకాశాది జనకత్వ తారతమ్యం. తస్య లోహితభాస్వరైక స్వభావ
స్యాపి సలిలాది సంసర్గభేదాద్వర్ణవైచిత్ర్యోపలంభః. తస్మాత్తేజసో

తన్మాత్రమే యనబడుచున్నది. ఇట్టిదే భూతోపాదానమగుటచే శబ్దాది గుణమాత్రం
బుచే భూతసృష్టి గలుగునని చెప్పగూడదు. విశిష్టశబ్దాది విషయాధికరణంబగునది
భూతమనబడును. అట్టిభూతంబులందును పూర్వమునందువలె ప్రాకృతాప్రాకృత
విభాగ మెఱుంగదగినది. తన్మాత్రములును భూతములును గూడ ప్రత్యేక మైదువిధం
బులగుచున్నవి. శబ్దస్పర్శరూపరసతన్మాత్రంబులనియు ఆకాశవాయ్వగ్నిజలభూ
ములనియు వీని నామంబులు అందు తామసాహంకారాకాశంబులకు మధ్యమావస్థా
విశిష్టద్రవ్యము శబ్దతన్మాత్రము ఇట్లే ఉత్తరోత్తర తన్మాత్రములందును ఆయాభూత
ద్వయ మధ్యమావస్థా విశిష్టద్రవ్యత్వము అవిశిష్ట తత్తద్గుణాశ్రయత్వము తత్తద్భూ
తోపాదానత్వము ననునివి ఆయాతన్మాత్రల లక్షణంబుగ నెఱుంగ దగినది.

స్పర్శశూన్యమై విశిష్ట శబ్దాధారమును శ్రోత్రగ్రాహ్యమును నయినది యాకా
శము అవకాశ దానాదులచే నిది యుపకరించును. చక్షువులదెఱచి చూచినంతట నే
ఇది యాకాశంబను ప్రతీతి గలుగుచుండుటచే నీయాకాశము ప్రత్యక్షసిద్ధము. కా

రస తన్మాత్రం తస్మాదాపః. శీతస్పర్శవత్త్వే నిర్గంధత్వే సతి విశిష్టరస
వత్త్వమిత్యాది తల్లక్షణం. తాసాం శుక్లమధుర శీతత్వైకస్వభావానా
మాశ్రయాది సంసర్గభేదాద్రూపరసస్పర్శ ద్వైవిధ్యాదిర్భేదః. స్వాభావిక
మాసాం ద్రవత్వం ఆప్యేష్వపి కరకాదిషూపష్టంభక శక్త్యా ఘనత్వం
ప్రాగ్రసనాద్యా దినాదినోపకర్ష్యతే. శరీరస్వేదనాసాయ ప్లీహ రేషు
వరుణాలోక శక్తిరేషు స్పష్టం విషయత్వం నదీసముద్రాదిషు.

తామసోఽహంకారాత్ గంధతన్మాత్రం. తతః పృథివీ విశిష్ట గంధవ
త్త్వం రసవత్త్వే సతి విశిష్ట స్పర్శవత్త్వమిత్యాది తల్లక్షణం సా ప్రథ
మ సురభి మధుర కృష్ణానుష్ణా శీతస్పర్శా జాతా తస్యా అనుష్ణాశీతత్వం
సర్వదానువృత్తం తేజస్సలిల స్పర్శోపాధ్యన్వయవ్యతిరేకాత్తైను

శ్రుతి ప్రమాణంబుచే నాకాశమంగు శబ్దమంగీకరించ బడుచున్నది. ఆకాశమునుండి
స్పర్శతన్మాత్రమును దానినుండి వాయువును కలుగుచున్నవి. విశిష్ట స్పర్శయుతమై
రూపశూన్యంబును అస్మదాది స్పర్శనబుకేంద్రియ గ్రాహ్య ద్రవ్యంబును అనుష్ణాశీత
స్పర్శవిశిష్టమై గంధశూన్యంబును అనునిది వాయులక్షణము. ఆవాయువునకు స్వభా
వంబువలన నేమి యదృష్టాత్మకంబగు నీశ్వరసంకల్పంబు వలన నేమి తిర్యక్ప్రిసాని
ణము స్వారసికమై యున్నది. పార్థివాది ద్రవ్యంబులచేగాని వాయ్వంతరంబుచేగాని
గలిగెడి యభిఘాతంబువలన భ్రమణము ఊర్ధ్వగమనము మొదలగునవి తటస్థమగు
చున్నవి. అయ్యవి తృణరజ్జు ప్రభృతి పదార్థములయొక్క భ్రమణోర్ధ్వ గమనం
బులచే మార్గస్థుడగు పురుషునిచే యనుమతింపబడియు సమీపస్థుడగుటచే స్పర్శనేంద్రి
యము చేతనే గ్రహింపబడియును ఉన్నవి. ఇందువలన వాయువునకు నానాత్వంబు
ను సిద్ధించు చున్నది. దీనికి పార్థివాదులచే యుపరోధము గలిగినపుడు స్తంభనము
గలుగు చున్నది. (ఒక గాలితిత్తియంగున్న వాయువునందిది వ్యక్తముగ దెలియవ
చ్చును) దీనికి మరియు సలిలాతప కుసుమాది యోగంబువలన శీతోష్ణ సౌరభారోపం
బు గలుగు చున్నది. (ఇట్లే సలిలాది సంసర్గమందు వాయువునందు శీతస్పర్శంబును
తదభావమున నభావప్రత్యయంబును అన్వయవ్యతిరేకములచే తెలియవచ్చుచున్నది.
కొందఱాయుర్వేద ప్రవర్తకులు వాయువునందే శైత్యమాంద్యంబులను జెప్పినను దం

పాధిక ఏవాస్య శైత్యోపలంభః. కాఠిన్యం చాస్యాః స్వతస్సిద్ధం, యత్కృష్ణం తదన్నస్యేత్యాది శ్రుతేః, పాకభేదాత్తు విచిత్రవర్ణా జాయతే. తస్యాః కాఠిన్యేపి సలిలతాపాదియోగాత్క్వచిద్ద్రవత్వోపలంభః ఘనోఘ్రాణాప్యాయనాదినా చ తస్యా ఉపకారః. శరీరత్వమస్యా మనుష్యతిర్యక్స్థావరాదిషు వ్యక్తం విషయత్వం మృత్పాషాణౌషధి తిమిరాదిషు.

తమో ద్రవ్యం పార్థివం చ అఙ్గారశిలాదిద్రవ్యాణాం విషయత్వాత్. స్పర్శానుపలంభాది చోద్యం తు ఇన్ద్రనీలాదికాన్తిష్వివ నిర్వాహ్యం. ఆగమసిద్ధం చ తమసో ద్రవ్యత్వాదికం, 'తమస్సృజతి భగవానితి' తత్త్వాన్తరవత్సృష్టిశ్రవణాత్. 'నాసీత్తమో జ్యోతిరభూన్న చాన్య' దితి కార్యాన్తరైర్జ్యోతిషా చ సహ లయాభిధానాత్. ఉక్తం చ తత్త్వసారకృద్భిః. 'తమో నామ ద్రవ్యం బహులవిరలం మేచకచ

దుఃఖ స్వభావాదులయందు గురూహంబుల వస్తుశక్తి నవలంబించ వలసివచ్చుటచే వయ్యాది స్వభావము ప్రభావమునని యాయాయెడల వారలచేతనే అంగీకరింప బడుటచే నావాదంబును సమంజసమైనది కాదు. ఇయ్యది త్వగింద్రియము నాప్యాయనముజేయుటచే ప్రాణశరీర విషయాత్మకంబుగ నుపకరించు చున్నది. అందును శరీరధారణాది హేతువిశేషంబగునట్టిదియు నీవాయువిశేషంబే యగుచున్నది. ఇది ప్రాణమనంబరంగును. ఇట్లు వ్యాపారభేదంబుచే నిది యైదు విధంబులుగను పది విధంబులుగను విభజింపబడుచున్నది. ప్రాణాపానవ్యానోదాన సమానంబులనియు, వీనితోజేర్చి నాగకూర్మ కృకర దేవదత్త ధనంజయము లనియు వీనినామములు, ఈప్రాణశబ్దము వాయుసామాన్యమందు వాయువిశేషమందును గూడ వాడబడుచున్నది. జంగమశరీరములవలెనె స్థావరశరీరములందు ప్రాణముగలదు. ఉదకసేచనము సేయుట దోహదము సేయుట మొదలగు పనులచే వృద్ధినొందుట వలన నీప్రకారము స్పష్టపడుచున్నది నఖదంతరోమకిణాదుల యందును మందప్రాణాశ్రయత్వ ముండియే యున్నది. (కిణము=కాయకాచుట) ఈవాయువునకే రేచక పూరక కుంభకాది విభేదంబులచే నష్టాంగయోగమందలి ప్రాణాయామమువలన నియమనము విధింపబడుచున్నది. శరీరోపాదాన భూతంబగువాయువన్నదో యిట్టిప్రాణవాయువుకంటె వ్యతిరిక్తమైనది.

లం ప్రతీయః కేనాపి స్వాదిశపి న బాధస్య దర్శనాత్, అతః కల్పోత్త సోకేషు ప్రమితిరపి శక్తి విదధతి నిరాలోకం చక్షుః ప్రథయతి హి తేజస్తస్య నయనాకి.

తదేవం ప్రత్యక్షేణ తత్త్వాని చింతితాని. ఆత్మన ఆకాశస్సా భూతిః తేజోఽపస్సృష్టాః తత్త్వాని సృష్ట్యాః సృష్టిపర్యవదేశాః స తత్త్వాంతర సృష్టిప్రతిక్షేపపరాః, ప్రామాణికత్వావిశేషేణ తత్పరిత్యాగాయోగాత్. (అనాదిస్సిగవాన్ కాలోనామోఽస్య స్వవిద్యుతః ఇత్యాదినా కాలస్య మాయయా సృజ్యత్వానికం బోధనం)

ఏతాని తత్త్వాని ప్రథమమీశ్వర స్స్వసంకల్పాదేవ తత్తదవ్యవహిత పూర్వపూర్వతత్త్వశరీరకస్సృష్ట్వా సృష్టినామరూపవ్యాకరణం సంకల్ప్య తేషాం తత్త్వానాం పృథగ్భూతానాం వ్యష్టిసృష్ట్యశక్తేః పరస్పరనామిశ్ర

ఇదియే ప్రాణాత్మకంబగు వాయుతత్త్వమునందలి యుపకరించుట యెఱ్ఱదగినది. వాయూపాదానత్వంబు వాయుప్రాచుర్యము వలన మారుతాది శరీరములందు కనడుదును. ఇతిశరీరాత్మక మగు నుపకారము. సందువాతి, తాళవృంతపవనాదుల యందు విషయత్వమందు నిది విషయాత్మకమగు నుపకారంబని యెఱుంగునది.

ఈ వాయువునుండి రూపతన్మాత్ర యను అంశుండి తేజస్తత్త్వమును గలుగుచున్నది. ఉష్ణస్పర్శవత్త్వము, భాస్వరరూపవత్త్వము మొదలగునవి తేజస్తత్త్వలక్షణము. ఇయ్యది వాక్చక్షువుల కాప్యాయకము. దివాభీతాది వ్యతిరిక్తలోచనంబులను అంజన విశేషాది సంస్కృతలోచనంబులను తిమిరాద్యతిరిక్త విషయ ప్రత్యక్షహేతుత్వాదవమునందు విశేషమహత్త్వ మగలిగి నట్టియు పూర్వోక్తమగు నాప్యాయనముకంటె యన్యమైనట్టియు నొక్క తేజః పదార్థము అపేక్షితమగు చున్నది. అద్దాని యుపకారంబును నైల్యానగాదు స్వరూపంబున స్థిరయింప బడుచున్నది. శరీరాంతర్వర్తిస్సై ప్రాణాదిసంయోగము వలన నశితపీతంబులకు పాకాది హేతువగు తేజోవిశేషము వైశ్వానరం అనబడుచున్నది. శరీరత్వంబుకు వహ్నితపనాది తేజః ప్రచుర శరీరములంగను విషయత్వము దీపప్రకాశాదులందు (మెఱుపు, హుంతవహాదులంగను మా

అస్మాన్ వినా విఖనసే కో విశేష స్తవానఘ. ౩౫

× + ×

శ్రుతి స్మృతి పురాణేషు కిం ప్రామాణ్యం వద ప్రభో. ౪౫

జ స్తం విఖనస పక్షం, "తవ కో విశేషో హేతు స్తస్మిన్నస్మదపేక్షయా ౽౽దరా౽తిశయ" ఇతి ప్రశ్నః. అథ వా తస్మిన్ విఖనసే కో విశేషో గుణః పాత్రతా నామ యయా త్వమాకృష్యసే తత్పక్షపాత ప్రభూత ప్రగ్రహైరితి ప్రశ్నా౽శయః, అనఘ ఇతి. అనఘ స్త్వమేతాదృశం పక్షపాతం వోఢుం నార్హసీత్యభిసంధిం సూచయతి. ౩౫. అత్రా౽నఘ ఇత్యనన్తరం "త్వయి తిష్ఠతి వేదానాం ప్రవర్తిరి పురస్త్వయ" మిత్యా

ఆయిన యెడల నీయర్థము బాధింపబడుటయే గాక ప్రకరణమున కనౌచిత్యము దగులుచున్నది. కావున నౌచిత్యసంపాదనమునకై పై యర్థము గ్రహింపవలెను.) నిష్కల్మషహృదయుండవగునో దేవా! అనేక కాలంబు తపంబును చాంద్రాయణాది మహావ్రతంబులను యిట్టెన్నియో శ్రౌతస్మార్తధర్మంబులను శ్రద్ధతో నాచరించి నీప్రసాదమునకయి యెదురుచూచుచున్నట్టి నీకృపను మాపై బరుపగలవను దృఢవిశ్వాసముతో కాచియుంటిమి, (నీయాజ్ఞారూపములగు శ్రుతిస్మృతులయందుక్తమైన ధర్మములను కాయక్లేశాదుల పాటింపక యొనర్చుచు దాన నీయనుగ్రహమును సంపాదింప బ్రయత్నించుచున్నామనుట.) ఇట్లు నిరంతరము నీయందాధారపడి నీయాజ్ఞ పాల్జిలలో మెలగుచున్న దేవతలము (ఉత్తమలోకవాసులమనుట) అగు మమ్ములను విడచి నీవు మాయందుకంటె యధికముగ బ్రేమ జెందుట కావిఖనసునియందుగల విశేషమెద్దియో నీకట్టి ప్రేమగలుగుట యందెద్ది హేతువగునో సంక్షేపముగ నింకొకమారు జెప్పగోరుచున్నాము. మహాపురుషుల నామకీర్తనమును వినుటయందును జేయుటయందును మహాత్ములకు తనివి దీరదుగదా! (నీవకారణముగ నిట్టియాదరమును గలిగియుంటచే పక్షపాతివగుచున్నావని యనఘాయను సంబుద్ధిచే వ్యాజస్తుతి చేయబడుచున్నదని భావము.) ఓదేవా! శ్రుతిస్మృతి పురాణముల నన్నిటిని సాంగముగ నుపన్యసించి యుపదేశించిన నీకళ్యాణమూర్తిస్వరూపముగ మాకట్టెదుట బ్రసన్నమై తత్త్వప్రసూతియను వాక్కుచే మమ్ముల శాసింప నవకాశము గలిగియుండ నోమహాత్మా! క్లిష్టార్థం

భగవానువాచ. ఆత్మా వై పుత్రనామాఽసీద్విష్ణోర్విశ్వకుటుంబినః ౫

ర్థకం శ్లోకార్థం త్రుటితం స్యాత్. ౨౪. ఉక్తం త్వయా “శ్రుతిస్మృతీ
త్యాది యత్తదస్మాకం పరముపాలంభ ఇత్యవగచ్ఛామః, కిమస్మాకం
త్వయి “ప్రవక్తా ఛందసాం సాక్షా” దితి ప్రతిపాదితవైభవే పురతి
ష్ఠతి సాక్షాచ్చ తత్త్వం ప్రతిపాదయతి తస్యా వాచః పరం గ్రన్థస్థా
యా గహనార్థాయా శ్రుత్యాదేః కథం ప్రామాణ్యం తత్త్వబోధా
యసుగమమితి భగవదుక్తామాజ్ఞాం పూర్వాధ్యాయేరితామేవ ప్రశంస
న్తి శ్రుతీతి. నాఽస్మాకం గహనాయాం వేదరాశౌ తదుపబృంహణే
ప్రమాణాన్తరే వా తావాన్ విశ్వాసో యావాంస్త్వద్వాచి సాక్షాద
స్మాసు ప్రకరణపరికర ఉక్తాయామితి, శ్రుత్యాదీనాం వక్తాఽత ఏవ
తద్రహస్యవేదీ హి స్వయమేవ త్వమసంశయమేవమాత్థ కిం త్వదభ్య
నుజ్ఞాయాః శ్రుతిసారరూపాయాః పరం. శ్రుతిస్మృత్యాదిభిర్బాధసహై
రితి చ భావః. అత ఉక్తమిదం భవత్యస్మాసు శ్రుతిస్మృత్యాదిషు న
భగవత్సన్నిధావర్థనిర్ణయాఽధికార “స్త్వమేక స్సంశయస్యాఽస్య ఛే”
త్తేతి వచ్యయం పరితృప్తాస్తథాపి భవదుపన్యాససారం సంక్షిప్య తదు
త్థం సర్వాతిశాయి ప్రమాణమేక ముపన్యస్తుమభ్యర్థయన ఇత్యత్ర గూ
ఢోఽభిసంధిః. ౨౫. భగవాన్ సమాధత్త ఆత్మా వా ఇతి. విశ్వకుటుం
బినో విష్ణోర్యస్మైవాఽత్మా పుత్రనామా, యోఽయం విశేషణనాత్
త్వార్థపరిచ్ఛిన్నో దాసీజాతస్యాఽన్వర్థనామా విఖనా ఉచ్యతే. అన్వర్థ
నామత్వఖ్యాపనాయ హేతూపన్యాసః, మమేత్యర్థాల్లభ్యం విశేష్యం.

బులను బహ్వర్థంబులును దట్టస్థార్థంబులునగు శ్రుత్యాదివచనములందు మాకు ప్రామా
ణ్యమెక్కుడుగ నెట్లుదయింపగలదు. నీవు తత్త్వమని తెలియపరచిన యంశమునే
మేము శ్రుతిశిరోలలామముగ నెంచి యాదరించుచున్నాము. (తదనుగుణంబుగ నర్థాం
తర యోజనాసహంబులగు వానిని సంస్కరించి కొనుచున్నామనుట.) పూర్వాధ్యా
యోదితమగు నీప్రసంగమున కంతకును కొలికి పూసవంటి యొక తీర్మానము సంక్షేప
ముగ మాకుపదేశింపుమని భావము. ౨౫. అంత నాపలుకులను విని భగవానుడును

(విశేషఖననాద్ధ్యాయం విఖనా మునిసత్తమః.)   ౧౫

కుండలీకృతం శ్లోకార్ధం కుత్ర చిన్న లభ్యతే. ౧౫. యదా విఖనా మునిర్మమైవాత్మా జాత స్సంభూత స్తథైవ వ్యవహృత స్తదా తత్పుత్రానుయాయిత్వేన తత్పుత్రా స్తచ్ఛిష్యాశ్చ జనా స్తత్తుల్యత్వేన తత్త్వబుద్ధ్యా గృహ్యన్తే మయేత్యాహ వైఖానసా ఇతి.

వైఖానసా, విఖనస్సూత్రోక్తాఽష్టాదశ శారీరసంస్కారశాలినః, ఔచిత్యాత్. తేషామేవ భగవత్ప్రియతమత్వేన సర్వాఽతిశాయిత్వోపపత్తౌ భగవచ్ఛ్రీనివాసముఖోద్రిక్తవిధానాం హేతూనాముపన్యాసస్తత్రాఽనుసంధేయః తే వైఖానసా ఔరసాః ఔరసేన మమైవ మానసాజ్జాతేన విఖనసా తుల్యాః. విఖనస ఔరసత్వం "చాఽత్మా వా" ఇత్యనేన సిద్ధం. దీక్షితాః పంచరాత్రిణః. దత్తపుత్రాస్తత్సదృశాః, దీక్షాయా యథా పంచరాత్రతంత్రాఽసాధారణ్యం తథాఽస్మాభిః ప్రాగేవ ప్రపంచితం ద్రష్టవ్యం. అథ వాఽయం పారిభాషికో వ్యవహారః. దీక్షా తావత్ పంచసంస్కారరూపా, తత్రాఽవ్యయం

జగత్కుటుంబియునగు శ్రీమహావిష్ణుండును, ఓ దేవతలారా! నాయొక్క యాత్మయే (నేనే) విశేషముగ వేదాన్తతత్త్వ మీమాంసయను ఖననము అనగా చింతనముచే 'విఖనసు' డను పేరిట నొక్క దివ్యస్వరూప మావిర్భవించెనని చెప్పెను. ఇచ్చట 'విష్ణోః' 'విశ్వకుటుంబినః' అనుపదములచే నొక విలక్షణమగు నర్థము బోధింపబడుచున్నది. విశ్వవ్యాపనశీలుడను నర్థమిచ్చు విష్ణుశబ్దముచే దాను విశ్వవ్యాపిగనుక జగమంతయు దానెరుగని యంశము లేదు గనుక యప్రతిపత్తి విప్రతిపత్త్యన్యథాప్రతిపత్తులు గలుగనేరవనియు, జగత్కుటుంబియను పదముచే తనకు సమస్తప్రాణికోటియందును పుత్రభావంబును వారల నపేక్షించి తనయందు పితృభావంబును వహించియుండుటచే పక్షపాతిశంకావకాశంబు లేదనియు నిట్టి సంపన్నుడగు గృహస్థున కేప్రమేయమందుగాని యనృతము జెప్ప నవకాశము లేదనియు తెల్లమగుచున్నది. ౧౫ మరియు వైఖానసులందరును నా యౌరసపుత్రులుగను పంచరాత్రులు దత్తపు

సంకేతితశ్శబ్దో జ్ఞేయః. యత్తూక్తం కేన చిదసహిష్ణునా శాస్త్రమర్యా
దావాసనాఽనభిజ్ఞేన పండితంమన్యేన "కస్య చిత్పురుషస్య స్వకీయా
నామౌరసానాం కదా చిత్సతాం పుత్రాణాం విలయ ఏవ దత్తపు
త్రాఽపేక్షా తత్స్వీకారాఽవసరశ్చేతి. నిర్గుణేషు వా స్వకీయేషు పు
త్రేషు గుణవదితరపుత్రసంపాదనాయ దత్తపుత్రాఽపేక్షా తత్స్వీకా
రావసరశ్చేతి, తదేతాదృశానాం "వైఖానసా ఔరసా" ఇత్యాదీనాం
వచనానాం బాధితాఽర్థత్వేనాఽనాఽఽప్తతా యుద్ధ్వా సర్వేషామౌర
సపుత్ర పరిభాషితానాం వైఖానసానాం విలయశ్శక్యశంకః పంచరా
త్రిణాం దత్తపుత్రాణాం భగవతా స్వీకారప్రసంగ ఇత్యాది తత్తుచ్ఛం
సాదృశ్యార్థస్యాఽస్మత్ప్రతిపాదితస్య సార్వజనీనత్వేన సమీచీనతయో
పపత్తేః. కించ పుత్రహీనస్య తత్త్వేన దత్తపుత్రేఽపి పుత్రవత ఔరసపు
త్రాఽపేక్షాయాఽధికత్వే నాఽఽదరస్య సంభావ్యమానత్వేఽపి న త
త్ప్రేమ సోపాధికం సత్పరమార్థేనేతరదతి వర్తితుం ప్రభవతీతి బోధ్యం.
న చ విఖనస ఆదరాతిశయకారణస్య దేవైః పరిపృచ్ఛ్యమానే కిమ
నేన వైఖానసానామౌరసత్వకథనాదినా సంగతిరితి వాచ్యం. స్వ
సుతవిఖనః ప్రణీత విఖనస్సూత్రానుష్ఠాతౄణాం తావతా సంబంధే నై
తాదృశమానాఽర్హత్వే కిము వక్తవ్యం సాక్షాద్భగవతి స్వౌరసే వి
ఖనసీత్యర్థస్య బిబోధయిషితత్వాత్. కించ "పంచరాత్రస్య కృత్స్నస్య

తుల్యులుగను వైఖానస కులోద్భవులును పంచరాత్రశాస్త్రదీక్షితులును కానట్టి యితరు
లగు దేవతలాది భూలోకమందు గల నాభక్తులందరును దాసులుగను నాచే యనుగ్ర
హింపబడుచున్నారు. (ఇచ్చట కొంద రసూయాంధులును శాస్త్రమర్యాదాగంధశూ
న్యులును పండితంమన్యులు కుశంకలు జేయుదురు. పుత్రులు దత్తపుత్రులు అను రెండు
పదములకు యథాప్రతీతార్థమును గల్పించి దానవదంబు దగిలిన ద్వితీయార్థమును విడ
చిపెట్టి విపరీతార్థము ననువుపరచి లోకములో పుత్రవంతుడగు నొక్క పురుషునకు
వేరొకని పుత్రుని స్వీకారము జేసికొన దత్తము గాజాలదనియు నట్లే వైఖానసులచే

దేవాదయశ్చ మద్భక్తా దాసాశ్చాఽన్యే మహీతలే. ౬౪

వక్తా నారాయణస్స్వయ" మితి ప్రశస్యమానస్య పంచరాత్రస్య "వై
ఖానసం పంచరాత్రం విష్ణోశ్శాస్త్రద్వయం స్మృత" మితి సమాదరితస్య
చాఽపి సన్నిధానే తచ్ఛాస్త్రనిష్ఠజనాపేక్షయా వైఖానసశాస్త్రనిష్ఠా
త్మసు వైలక్షణ్య సంపాదనేన పరంపరయా విఖనస ఆదరాతిశయస్య
నిసాధయిషితత్వాచ్చ. కో వాఽనున్మత్తః ప్రలపే ద్వైఖానసాస్సర్వే వృ
త్త్యా వర్తమానా వర్తిష్యమాణా భగవత ఉరసైవ సంజాతా ఇతి యది
దం ప్రత్యక్షవిరుద్ధం, యద్వా పంచరాత్రిణ స్స్వీకృతాః పుత్రాస్స్వపి
త్రాదిమాన్యత్వ సంపాదనా మేతి యదిదమసంభవి, తతో భగవాన్
హి స్వయం గర్భం ధృత్వా దశమే మాసే ప్రసూతే తథా పంచకర్తా
రం కన్యాపి పరస్య పుత్రం దత్తహోమాది నిర్వర్త్య స్వీకురుతే,
కో వాత్రాఽఽచార్యో దత్తహోమాదినిర్వర్తయితా చేత్యాది కు
తర్కాణామనవరతకుక్షి ప్రలాపత్వేన తన్నమాహితావుదాసామహే,
శాస్త్రజ్ఞా హి బ్రువతే సర్వేఽపి భగవతః పుత్రా ఇతి. "త్వం మాతా
సర్వలోకానాం దేవదేవో హరిః పితా, పితాఽసి లోకస్య చరాచరస్య,
"మాతా పితా యువతయ స్తనయా విభూతి" రిత్యాది. యథాజీవకో
ట్యను ప్రవిష్టేషు వ్యక్తివిశేషేషు బ్రహ్మరుద్రాదిరూపేణ తరతమభా
వ ఆధికారిక స్సాంసారికో వా తథా కర్మవిశేషభేదేన "బ్రాహ్మం

భగవానుడు పుత్రవంతుడయినప్పుడు పంచరాత్రులను దత్తపుత్రులతోడి యావసరము గ
లుగదనియు, పుత్రరహితునకే అనగా ఒకప్పుడు పుత్రులుగలిగి యాపుత్రులందరును
విలయము జెందినచో గాని యాతనికి దత్తపుత్రాపేక్ష గలుగజాలదనియు నట్లే సకల
వైఖానసోచ్ఛేదంబునగాని పాంచరాత్రోత్పత్తి కవకాశము లేదనియు నట్లుగానిచో
తన యౌరసపుత్రులు నిర్ఘృణులై క్రూరకర్మపరాయణులైనంతట తనకై యాతడు
గుణవంతుడగు వేరొక పుత్రుని వంశోన్నతికై స్వీకారము జేసికొనుననియు వైఖాన
సులచే పుత్రవంతుడగు భగవానున కట్టి పంచరాత్రరూపదత్తపుత్రాపేక్షయు నై
పందర్భము ననుసరించి యాసర్గపర్యవసాయియై ప్రపంచమున వైఖానసోచ్ఛేదము

యోనిశతం ప్రా" ప్యేత్యాదిపూర్వాధ్యాయోక్తవత్ పుత్ర దత్తపుత్ర
రూపం తారతమ్యాం క్రమాద్వైఖానస వైఖానసేతరపంచరాత్రిషు సుత
రాముపపద్యతే, కించోచ్యతే సమనన్తరమేవ దేవాదయ ఇతి. ఇయం
యోజనా, యే మద్భక్తా మయి భక్తిభాజః, దేవాదయో బ్రహ్మేశా
దయః, అన్యే చ యే భూలోకవాసినో మర్త్యాః, మహీతల ఇతి లోకా
న్తరాణాముపలక్షణం, అత్ర యే వైఖానసకులేన జాతాః పంచరాత్ర
శాస్త్రేణ వా నాఽపి దీక్షితాస్తే దాసా దాససదృశాః. అస్యాస్తృతీ
యకక్ష్యాయా ఉపన్యాసోఽప్యస్మదుక్తార్థ ఏవ స్వరసతస్సంగచ్ఛతే విష్ణు
భక్తానాం త్రేధా విభాగ ఇతి. నాఽపి స్రంభణీయమేతద్వ్యధేషు వచనే
షు యత్ప్రియః పఠ్యన్తే "యం సాధు నినీషతి, సాధు కర్మ కారయతి,
అసాధు నినీషతి. అసాధు కర్మ కారయతి" "యమేవైష వృణుతే తే
న లభ్యః, యో మే భక్తస్స మే ప్రియః" "న క్షమామి కదా చ" నే
త్యాది. న హ్యేతావతా భగవత స్సర్వచేతనసామ్య భంగాపత్తిః. "స్వ
యం క్రీడన్ క్రీడయన్ క్రీడాన్తరమనుప్రావిశ" దిత్యాది ప్రమాణా
నాం జాగరూకత్వాత్. ప్రకృతమనుసరామః. దేవాదయ స్త్వీర్ష్యాపి
పాత్రః, తత్రాఽపి తుస్సముచ్చయార్థకః. ఉ॥ పుత్రత్వావచ్ఛిన్నేఽధి
కారిభేదేన భావభేదముపపాద్య సంప్రతి పితృప్రతియోగికం తత్తత్పుత్ర

గలుగజేయునను నాపాదనమే వీరల కుత్సితవాదమనదగును. ఇది కేవలము తుచ్ఛమైనది.
ఇచ్చటి పుత్ర దత్తపుత్రాదిశబ్దములకు సాదృశ్యార్థము సమంజసముగ నొప్పియున్నది.
ఇట్టి యర్థమునే భగవద్గీతయందు 'పితేవ పుత్రస్య సఖేవ సఖ్యుః ప్రియః ప్రియాయాఽ
ర్హసి దేవసోఢుం' (ఓ కృష్ణపరమాత్మా! పుత్రునకు తండ్రివలెను, సఖునకు చెలి
కానివలెను, నాయికకు నాయకునివలెను గల యనుబంధముతోడి నాయపరాధముల
నన్నిటిని మన్నించి నన్నాదరించ వేడెదను) అని యర్జునుడు జీవాత్మ పరమాత్మ
సంబంధమును తెలియ బరచియున్నాడు. ఇట్లుగాక కుత్సితమగు నర్థమును జెప్ప
ప్రారంభించుచో 'మాతాపితా' యనుచోటులందు భగవానుడు గర్భమును ధరించి నవ

పిత్రోర్యద్యద్వస్తుజాతం తత్తత్స్వీకురుతే సుతః. ౨౪

చరితమాహ పుత్రాః లోకే పుత్రా ఔరసా ఏవ పితుః పూజామపచితిం స్వభావాన్నిసర్గప్రేమభాజా హృదయేన సంప్రకుర్వతే నిర్వర్తయన్తి. దత్తాస్తు రిక్థబద్ధప్రేమ్ణైవ హృదయేనేతి వివేకః. అస్తు వా పితర్యన్యాదృశం ప్రేమ నతథా పుత్ర ఇతి ప్రీత్యా అనుభయ పిత్రాన్తత్వే విభక్తశక్త్యా స్తస్యా అవ్యాప్తకత్వ మత్రాత్మతృప్తిబీజం, పిత్రోరితి మాతాపిత్రోరిత్యర్థః, "మాతా పితరౌ పితరౌ" ఇతి కోశః, "పితా మాత్రేత్యేకశేషః. త్వామేవాహుః కతిచిదపరే త్వత్ప్రియాం లోకనాథం కిం తైరన్తః కలహముఖినైః కించిదుత్తీర్య మగ్నైః త్వత్సం ప్రీత్యై విహరతి హరౌ సమ్మ్యఖినాం శ్రుతీనాం భావారూఢౌ భగవతి యువాం దైవతం దంపతీన" ఇతి వేంకటనాథః. తయోర్నిత్యసంబన్ధ సహాధికారిత్వ జ్ఞాపనాయ ద్వివచనప్రయోగః పిత్రోర్యద్యద్వస్తుజాతం తత్తదపేక్షితం సర్వం సుతః పుత్రః స్వీకురుతే స్వోపయోగాయానాబాధం స్వత్వేన పరిగృహ్ణాతే "అభూతతద్భావే సంపద్యకర్తరి చ్వి:" "అకించనోఽనన్యగతిశ్శరణ్య త్వత్పాదమూలం శరణం ప్రపద్యే" ఇత్యాదియుక్తేః. తత్రైవ

మాసములు మోసి ప్రసవించుటయు భగవానుడు యేపుత్రవంతుడగు నితరునియొక్క కుమారుని నెవ్వనిదెచ్చి యేయాచార్యునిచే యేసూత్రమువలన దత్తహోమాది కర్మముల జేయించెననియు మొదలగు ననర్థము లెన్నియో శంకింపదగియు నిట్టి వచనములును దానిచే శాస్త్రమును పరిహాసాస్పదమై నష్టము జెందగలుగుటచే నావాదంబు పరిహాసింపదగినది.

ఇప్పుడు దేవతలడిగినట్టి వైఖానస మహర్షియందలి విశేషమును సమాధాన పరచునట్టి భగవదుత్తరమందు వైఖానసు లౌరసపుత్రు లౌటయు పంచరాత్రులు దత్తపుత్రు లౌటయు అకించిత్కరమై ప్రకరణాను గుణ్యముగ నున్నందుచే వైఖానససూత్ర ప్రస్తావమిచ్చట యసంగతముగ నున్నదనుట యవివేకము. విఖనసునిచే జెప్పబడిన సూత్రము ననుష్ఠించినంత మాత్రమున నట్టి యనుష్ఠాతలగు వైఖానసుల కితరజనంబుల మధ్య పైజెప్పబడిన యసాధారణమగు ప్రాశస్త్యము గలిగియుండినంత నట్టి (వైఖానస)

తస్మాద్వైఖానసశ్శ్రేష్ఠో మదర్చనవిధౌ సురాః
+ × × ౮౫
శ్రుతిస్మృతిపురాణేషు ప్రమాణం చ వదామ్యహం. ౮౬

త్యుభయోస్సాయి. సుత ఏవ స్వీకురుత ఇతి. అయం హి లౌకికో దృష్టా
న్తో యథాయథం. ప్రకరణౌచిత్యేన సమునేయః. తస్మాదుత్తమాధికా
రిత్వాద్ధేతోః మమార్చనవిధౌ మామర్చితుం వైఖానసో విఖనసకుల
ప్రసూతి శ్శ్రేష్ఠః, ప్రథమః, సురా ఇతి సంబోధనం. ౮౫. అతః పరం
"కిము భూయోఽభిధాస్యామి విశేషం విఖనోముు" నావిత్యర్థకం శ్లో
కార్థం త్రుటితం స్యాత్. ౮౫ ఇత్థం భగవద్దేవసంవాదసారం భగ
వదుత్తముత్తరముక్త్వా మహర్షిస్స్వయం పూర్వప్రతిజ్ఞాతం శ్రు
త్యాది ప్రమాణకథనముపక్రమతే శ్రుతీతి. భగవద్వాక్యస్య ప్రాకర
ణికత్వేన సాక్షాదుచ్యమానస్యార్చహీనత్వేన భగవదుపదిష్టత్వావిశే
షేణ శ్రుతిత్వేన వా పూర్వముపన్యాస సంభవ ఇతి. పూర్వప్రతిజ్ఞా
యాం "శ్రుతిస్మృతిపురాణేషు ప్రమాణం జ్ఞాతుమిష్యతే" ఇతి హే
తుగర్భణవిశేషణోక్తాపి త్రామా నాఽసంగతిర్వా పౌనరుక్త్యమ్.

సూత్రప్రణేతయగు మునీంద్రుని యందొట్టి భావము భగవానునకు గలుగదగునో తై
మితిక జెప్పనెంచుటచే నిచ్చట వైఖానససూత్రులకు వైఖానసుల ప్రస్తావ మెంత
యు సంగతమగు చున్నది. (దీక్షా కబ్దుసర్వచనంబును దీక్షితా బ్రాహ్మణునకు పంచరాత్రశా
స్త్రోక్తాతలయందు యాజ్యమహిమయు పూర్వ ముపపాదింపబడి యుండటచే విస్తర
మందు జూడనగును). ౮౫. మహిమయైన జగత్పతియగు తనకు లోకమంతటి జనులలో
వారల పుణ్యపాపవిశేషతచే పుత్రనిత్త పుత్రదాన భావమెట్లు వర్ణింపబడినదో ఆతె
రంగున నా పుత్రులగను తండ్రియగు తనయునకు గల్గెడి స్వాతంత్ర్యమును జెప్పవలసి
వచ్చుటచే యావిధంబు వర్ణింపబడు చున్నది) లోకమందు పుత్రుడగువాడు తనకు
తండ్రియందు సహజముగ నుదయించెడి జనకభావ సంబంధజ్ఞానముచే విధిప్రేరితముగ
తండ్రికి సమస్తములగు నుపచారములను జేయుచు నాతనియొక్క సొత్తులను తానే
తనయవిగా కావలసినవర కుపయోగించిరోని యానందించుటయు నిట్లే దత్తపుత్రు

శ్రుతిః, "యే నఖాః, తే వైఖానసాః
(యే వాలాః, తే వాలఖిల్యాః)" ఇతి. ౧

* "వైఖానసం పూర్వోహంత్సామ భవతీ" తి. ౨

కాత్యాయనోపనిషద:— "అథ పంచఋషయః, వైఖానసం భవతి, వైఖానసఋషిః, బ్రహ్మణశ్చాయుషం భవతి. ౩

ఛాన్దోగ్యే:— "ధేనుర్వహానా మదితిస్సురాణాం బ్రహ్మ ఋషీణాం విఖనా మునీనాం (భృగుః కవీనాం యథాఽంగిరోఽత్రి ర్యక్షేషు పాత్రాణి తథా విదధ్యే)" ఇతి. ౪

అత్ర పూర్వోక్తం "శ్రుతిస్మృతీ" త్యాదివాక్యం భగవతా దేవానుద్దిశ్యోక్తం సంబోధనం మన్యమానా స్తత్రత్య శ్రుతిస్మృతీత్యాది వాక్యం తదనుభావివాక్యజాతిమాధ్యాయ సమాప్తిచ భగవద్వచనమేవ వ్యాచక్షాణా "శ్రుతి స్మృతిపురాణేభ్య శ్శైష్ఠ్యం వైఖానసంమత"

డయినను దాసుడయినను ద్రవ్యకారణముగ నౌపాధికము సంబంధముచే నట్టి పరిచర్యలజేయుటయు చూడబడుచున్నది. కావున ప్రపంచమాతాపితరుల మగు మా (లక్ష్మీనారాయణుల) యొక్క పూజాదికమును సహజముగ నాసక్తితో జేయుటయును నాసొత్తులను సమస్తవిధములుగ ననుభవించుటకును నాయౌరసపుత్ర తుల్యులగు వైఖానసులహర్హులగుచున్నారు. ఇట్టి యర్హత గలిగి నాకు ప్రియతములుగ నున్నారలు గనుకనే నాయర్చనము సేయుటయందు వైఖానసు లుత్తమాధికారులని చెప్పుచున్నాను. ౪. (ఈవిధముగ వైఖానస సూత్రోపస్థాతల యందలి మహిమను మీకెరింగించుటచే నాసూత్రప్రణేతయగు విఖనసునియందు నాకెట్టి యాదరభావము గలదో అట్టి యాదరభావమెంగుల కెట్లు గలిగినదో మీరకు సువ్యక్తముగ దెలియగలదు. కావున దీనికి మించి మీకు నేను మీప్రశ్నకుత్తరముగ విశేషించి యెట్లు యేమి చెప్పగలనో తెలియబలుక గోరెదను. ౪౫. ఇట్లని సర్వేశ్వరుడగు విష్ణువు దేవతలను దనహృదయమును సరహస్యముగ విశదపరచి యూరకుండెను. (ఇచ్చట మతభేదముచే కొంచెమర్థభేదము సంభవించు చున్నది. కావున నాయంశము గూడ స్వల్పముగ విమర్శించ దగి

సీతోపనిషది:— "వైఖానసఋషేః పూర్వం విష్ణోర్వాణీ సము
ద్భవే" ఇతి, ౫
అశ్వమేధికే:— అశ్వత్థః కపిలా గావస్తులసీ విఖనాస్తథా

మితి పూర్వాధ్యాయస్థ వాక్యాంత న్నిర్వాహాయ ప్రమాణయన్తి. త
ద్వర్ణకస్యాప్యౌచిత్యభఙ్గజనకత్వాభావే వ్యాపాతత స్తథావిధస్యా
ఽప్యర్థస్య సంధవాగ్భగవద్దేవ సంవాదస్య "క్వచిత్కాలాన్తరే దేవా
విష్ణుపూజాకృతోద్యమాః" ఇతి ప్రాగుక్తరీత్యా కల్పాన్తర ప్రవృత్తత్వ
స్మరణాన్నిత్యేభ్యశ్శ్రుత్యాదిభ్యః ప్రమాణోదాహరణపర ఉపన్యాసో
భగవత ఉపపద్యత ఏవేత్యర్థో బోధ్యః. ౯. శ్రుతిముపన్యస్యతి శ్రు
తిరితి. పూర్వోక్తస్తు విలక్షణశ్రుతిసంగ్రహః, అథ వా శ్రుతిః పర్య
మానా ఇయమారణ్యకే శ్రుతిః. "ఆపో వా ఇదమాసన్ సలిలమే"
వేతి వాక్యేనాఽనువాక ఆరభ్యతే. తత్రేయం ప్రస్తూయతే గాథా.
యథా "ఏకదా జగదప్సుమయమాసీత్. తత్ర జలే కస్మింశ్చిత్సరసిజపత్రే
ప్రజాపతిశ్చతుర్ముఖ ఏకస్సమభూత్. తస్య జాతస్యేయం చింతాసము
జాయత సృజేయమిమం ప్రపంచమితి. బుద్ధిస్థస్య సర్గస్యైవ ప్రకారం
జిజ్ఞాసుస్స భూయోఽచింతయత్. తపః పరం దుష్కరకార్య సాధకం
మన్వానస్స స్వాభిలషిత సిద్ధ్యై తపోఽతప్యత. తత్తపోఽన్తరే కేనచి

యున్నది. ఈయర్థమందలి 'ఏవంబ్రువంతం లక్ష్మీశం' అను శ్లోకమందలి 'శ్రుతిస్మృ
తిపురాణేషు' అనువాక్యము భగవానునిచే దేవతల నుద్దేశించి జెప్పబడిన సంబోధన
ముగనెంచి పూర్వాధ్యాయమందలి 'శ్రుతిస్మృతి పురాణేషు శ్రైష్ఠ్యం' అను మొద
లగు భగవద్వాక్య స్వారస్యముచే నిచ్చట ప్రకృతమగు 'శ్రుతిస్మృతి పురాణేషు ప్ర
మాణంచ వదామ్యహం' అను ప్రతిజ్ఞావాక్యము భగవానునిచేతనే స్వయముగ జెప్ప
బడినదని యొక మతమై యున్నది. ఇయ్యది యౌచిత్యమునంతగ బోషించుటలేదను
నాశయముచే మానర్థాంతర ముపపాదింపబడినను ఆపాతముగ పైయర్థముగూడ సన్ని
హితమగుటంజేసియు నందేనియు భావభేదము లేమింజేసియు నాపక్షమును దిరస్కరిం

దస్పృష్టేన విస్మాపితో వేపమానసముస్త్రాసయుతః పులకితో బభూవ. తస్య తథావిధస్య హ్యాగయా జజ్ఞిరే బహవో మహాత్మానః. యథా అరుణాః, కేతవో వాతరశనా వైఖానసాః, వాలఖిల్యా ఇతీత్యాది, అరుణాః తేజస్వినః యద్వాఽరోదయాత్పూర్వ ముదీయమానా నూరురివ ఋషీణామస్యేషా ముత్పత్తేః పూర్వపూర్వం లబ్ధోదయాః, యద్వా న విద్యన్తే ఋణాని జన్మనిబంధనాని దైవార్షపైతృకాణి శ్రుతిప్రమాణసిద్ధాని త్రీణి వా యేషాం త ఉచ్యన్తే. (ఛాన్దసోఽత్ర నుడాగమాభావః) కేతవ స్సర్వేషామృషీణా మభిజనవిద్యావృత్తాదిషూదాహరణభూతా యద్వా కేతవ ఇవ సర్వేభ్య ఉన్నతస్థానవర్తినః, యద్వా కేతవ ఇవ స్వానుష్ఠానాదినా స్వస్వామిసంబంధమాహాత్మ్యావబోధనహేతుభూతాః వాతరశనా దిగ్వాసస ఋషయ స్సర్వేషాముత్కృష్టజ్ఞానాదిభిరుదతిష్ఠన్నుపస్యతిష్ఠన్నితి. అత్రారుణాః కేతవో వాతరశనా ఇతి ఋషీణాం ఋషయ ఇతి వైఖానసా ఇత్యస్య చ విశేషణం జ్ఞేయం. అత్ర

పజాలము. నిత్యాద్యన్తరహితములగు నీశబ్దప్రమాణములు ఒకానొక కల్పమునందు తన సాయుజ్యము బొంద నిచ్ఛయించి తపంబాచరించి తనసాన్నిధ్యమున కేతెంచిన దేవతల నుద్దేశించి భగవానునిచే యుపన్యసింపబడిన వనుటలో విరోధ మెద్దియు నుండజాలదు. కాని యనౌచిత్యదోష మీయెడ నపరిహారమని చెప్పక తీరదు. శ్రుతిస్మృత్యాది సకల ప్రమాణ ప్రవర్తకుడగు నీశ్వరుని నియమనమునకంటె వాని యెదుట నితరప్రమాణములను దెలియగోరుటమే యనౌచిత్యమని యెరుగదగినది. కావున శ్రుతిస్మృతీత్యాది ప్రతిజ్ఞా వాక్యము మొదలగు చివరవరకును ఉపన్యసింపబడిన ‘శ్రుతిః’ అనుమొదలగు ప్రమాణజాలమంతయు మరీచిమహర్షిచే సంగ్రహింపబడిన దనుట న్యాయము. ‘యేనఖాః, తేవైఖానసాః ‘ యేవాలాః, తేవాలఖిల్యాః’ అను మొదలగు విధమున తైత్తిరీయారణ్యక భాగమందు ‘ఆపోవా ఇదమాసన్త్సలిలమేవ’ అను వాక్యారంభముల యనువాకమందు పఠియింపబడుచున్నది. మొదటి రెండువాక్యములే ప్రకృతమైనను స్పష్టప్రతిపత్తి (దేశాన్తర ప్రకరణాంతర పఠితములతో నసంకరముగ దెలియుట)కై యచ్చట సహపఠితములగు తృతీయ తురీయ వాక్యములును పఠియింప బడినవి. ఇట్టి ప్రదేశ

ఏషో౽ర్థః ప్రకృతే ఏవ. యే నఖాః, న విద్యన్తే ఖాని దుష్టేంద్రియాణి
యేషాం తే నఖాః, యద్వా అనఖా ఇతి పదచ్ఛేదః, ఖకారస్య చ వ్యత్య
యేన ఘకారః, తథా చా౽విర్భావాదారభ్య భగవదేకాన్తతయా స
ర్వేంద్రియైరపి తత్కైంకర్యపరతయా చ సమ్యక్కృతన్యాసత్వేన నాని
కా౽నారబ్ధపాపకర్మాణ ఇత్యర్థః. యద్వా ఉక్తవిద్యయా౽నఘాః,
వైఖానసా విఖనసా ఋషిణా ప్రోక్తం శాస్త్రమధీయానా ఇతి. తథాచ
ప్రజాపతినా భగవద్ధ్యానరూపతపోమహిమ్నా౽౽విర్భావితాః అనఘ
త్వాది ధర్మవిశిష్టా యే ఋషయస్తే వైఖానసా అభూవన్నిత్యభిప్రాయః.
ఇత్యేవమాది రర్థశ్శ్రీమద్భాష్యకారచరణై ర్వేంకటనాథవేదాన్తదేశి
కాదిభిశ్చ ప్రతిపాదితో ద్రష్టవ్యః. కుదృష్టయో౽న్యే స్వా౽భిమత మి
తరమర్థం హృదయేకృత్య పూర్వోక్తస్య వేదభాష్యా౽నుదాహృతత్వా

ము తెలుపుడు లేనందుచే నీయత్నమర్థకరిగాజాలనివో నియ్యది యధికంబని యెంచ
దగును. ఈయనువాకమందు సృష్టిక్రమమును గూర్చిన యొక గాథ యీ క్రిందివిధముగ
జిత్రింప బడియున్నది, 'ప్రపంచమంతయు నిరూపములేక నాకానొకప్పుడు జలమయ
మైయుండెను. అందు సృష్టికర్తయగు ప్రజాపతియొక్కడొక్క తామరయాకునం
దుద్భవించెను. అతని మనసునందొక చిత్రమగు కోరిక గలిగెను. ఈజలములనుండి చి
త్రవిచిత్రరూపముగు నామరూపములు గల సృష్టిని జేయవలయుననుటయే యాతని
కోరిక యనవచ్చును. ఇట్లు సంకల్పించి యాసృష్టివిధానము నెఱుంగుటకై కొంతసేపు
తపంబాచరించెను. అవల నాచింతనమునందొక యపూర్వమగు ననుభావము గలిగి యా.
తడు పరమానందముచే నొక్కమారు పులకాంకితుడయ్యెను. పులకితగాత్రుడగు నా
ప్రజాపతి మానసమునుండి యనేకులు ఋషు లుద్భవించిరి. అందు అరుణులు అనగా
తేజస్సంపన్నులును కేతువులనగా మహర్షుల కందరకను ఆదర్శప్రాయులును, వాత
రశనులు అనగా దిగ్వాసులును, అనఘులు అనగా పాపరహితులునగు వారలు వైఖా
నసులయిరి. ఇచ్చటి యరుణ కేతు వాతరశన శబ్దంబులు ఆయా మహర్షులకు రూఢ
ములగు పేర్లనియనుట యుచితముగాదనియు వైతికన నర్థము న్యాయమనియు సం
ప్రదాయమై యున్నది. మరియు నీయరుణాదిశబ్దములకు చక్కని యర్థములు వర్ణింప
పబడినవి. అరుణులు = తేజస్సంపన్నులు' అనియు, అరుణులు సూర్యోదయమున కంటె

మాపాద్యమానాః పూర్వోక్తార్థం నాఽభినన్దన్తి. నైతే కృతకృత్యా భవన్తి యదయమర్థో న భాష్యవిరుద్ధః. భాష్యానాదృతత్వం హి న భాష్యవిరుద్ధం మన్యతే, న హి భాష్యకారాః కంఠరవేణాఽముమర్థమఖండయన్నపి వైకల్పికమితి నోపపాదయన్త్యదీయం భాష్యవిరుద్ధత్వాత్. తద్భాష్యపరగమేఽపి భాష్యకృత్స్వేవ విశేషేణాదరః పరమధ్వరీంద్రేనిరాబాధ ఇతి ప్రాచామేవ సంప్రదాయం శరణం యామః. "యేవాలాః, తే వాలఖిల్యా" ఇత్యైకరం. అథ నా ప్రథమప్రకూటాది నిరాసాయైకత్ర సహపఠితానాం వాక్యానాం సహైవోపన్యాసః. ౧. శ్రుత్యావేదముదాహరతి వైఖానసమితి. ఇయమపి తైత్తిరీయా శ్రుతిః. చతుర్థకాండే పఠ్యతే. "వైఖానసం విఖనసా ఋషిణా దృష్టం సామేత్యర్థః. విఖనా మంత్రాణాం ద్రష్టృత్వాతిశయ ఉచ్యతేఽనేన, అత్రాపి సామ్నాం

ధ్యానము అనూనదై గ్లానియొందమనో అత్లైలోకకళ్యాణమునకై భగవానుడర్చారూపియై యవతరించుటకు యత్నించు వానియర్చనమును జేయ స్వీకరించిన వారలు అనియు, అరుణులు = జన్మనిమిత్తగంధకంబులగు దేవర్షిపితృఋణముల నుండి విముక్తులైన వారలనియు అర్థము. ఇట్లే ధ్వజపర్యాయమగు కేతుశబ్దము గరుడధ్వజాది శబ్దంబులందు చిహ్నపర్యాయముగ నర్థమిచ్చు చుండుటచే 'కేతవః' అని చెప్పట సర్వులగు ఋషులలోను అభిజనవృద్ధాంగులయందు దుదాహరణభూతులనియు, ధ్వజములవలె తమతమదశః ప్రభావాతిశయంబువలన నందరకు నున్నత స్థానము నాక్రమించిన వారలనియు. ధ్వజములెట్లు తమస్వామిభూతులగు ప్రభువుల యొక్క ప్రతాపయశః ప్రభృతులకు బోధకములో అట్లు స్వాపస్థాన మహత్త్వముచే భగవన్మాహాత్మ్యావబోధమునకు హేతుభూతులనియు నర్థము. ఇట్లే వాతరశను అనిన నిస్సంగులనియు బోధమగుచున్నది. ఈయరుణాది పదములు ప్రస్తుతమగు వైఖానస పదమునకు విశేషణములగుటచే వానియర్థము వివరించుటయు నిచ్చట ప్రకృతమై యొప్పుచున్నది. అవల 'యే నఖాః' అను పదమును విచారింతము. ఖం అనగా యింద్రియము. యింద్రియశబ్దముచే యింద్రియ పరాధీనత్వము లక్షితమగుచున్నది. తదభావార్థకమగు కారముచే నఖశబ్దమునకు యింద్రియపరాధీనులు గానివారనియు దుష్టములగు నింద్రియములు లేనివారనియు నొక యర్థము. నఖాః అనుచోట నకారమునకు ముందొక యకారము ప్రశ్లేషము జేయబడి

ప్రస్తావే పరంపరయా విఖనసో ద్రష్టుర్మహిమా కథ్యతే. ౨. కాత్యాయనోపనిషది చ:- మహర్షిణాం తరతమభావప్రస్తావే ప్రక్రృతే నిష్కర్షణామాహాఽధేతి. పంచ ఋషయః. పంచ సంఖ్యాకా మునయస్తత్ర గణనీయా ఇత్యర్థః. యథోత్తరత్ర వక్ష్యతి. "పుత్రా విఖనసా సృష్టా వర్తన్తే బహవోఽధునా, తేషాం విఖనసో ముఖ్యా మునేః పంచ మహా

ఖకారస్థానమందు ఘకారంబును పఠియింప బడదగును. దానిచే తామావిర్భవించిన వెనుక భగవదేకాన్తత్వముచే సర్వేంద్రియములచేతను వానికైంకర్యమునందే పరాయణులై యుండుటచే సంచితప్రారబ్ధకర్మముల నాశమును జెంది యుత్తరాఘములు సంశ్లేషింపకుండిన వారలని వేరొక యర్థము. మరియు పై విధంబుననే అనఘా అనురూపమును జెందించి వైఖానసాః అను పదమునకు విఖనసునిచే ప్రణీతంబగు సూత్రశాస్త్రముల ననుసరించి శారీర కర్మములను జేయు వైఖానసులని యర్థము జెప్పి యీవిధంబగు వరుణ కేతు వాతరశన శబ్దవాచ్యులును సనఘులునగు వారలు వైఖానస సూత్రాధ్యేతలైరని యర్థము జెప్పుట వేరొకపక్షము. ఈ తెరంగున ననేక ప్రమాణసహితంబుగ శ్రీశ్రీనివాసమఖి శ్రీవేంకటనాథ వేదాన్తదేశిక ప్రభృతులు పై శ్రుతిని వ్యాఖ్యానము జేసి యుండుటచే విస్తరమా గ్రంథములందు జూడదగును. ఇచ్చట కొందరు పైయర్థము వేదభాష్యములందు పఠింపబడనందున నా ప్రకారము భాష్యవిరుద్ధమని యనియెదరు. వేదభాష్యములం దీయర్థము గాన రానంత మాత్రమున నియ్యది వేదభాష్యవిరుద్ధమని జెప్పుట సమంజసము కాదు. ఈయర్థము వేదభాష్యములందు ఖండనమండనములతో నిరూపింపబడక పోయినప్పటికి సమీచీనమగు నర్థము వారలకు హృదయంగమమే కాగలదు. అది యట్లుంచి భాష్యకర్తయేయగు మఖీంద్రులవా రుపపాదించిన పరిపాటిని భాష్యాన్తర విరోధము బాధింప జాలదనుటయే యిచ్చటి ప్రధాన సమాధానమనదగును. ఇచ్చట 'యేవాలాః తేవాలఖిల్యాః అను వాక్యము లధికముగ బఠియింపబడినవి, లేదా! అపారమగు వేదరాశియందు యిట్టి వాక్యములెన్నియో పఠియింపబడుచుండుటచే యీ వాక్యము లీ ప్రకరణము నందలి యేవని ప్రత్యభిజ్ఞ నుదయింపజేయుటకయి సహపఠితములగు పైరెండు వాక్యములును చేర్చి పఠింపబడినవని తెలియదగినది. ౧. వైఖానసం పూర్వేహాఽ అను మొదలగునదియు మరియొకస్థలమందలి తైత్తిరీయశ్రుతియై యున్నది. విఖనసునిచే జెప్పబడిన సామము ఆనమయామందు ప్ర

షణ్ణాయః, కాశ్యపోఽత్రి భృగుర్మరీచిరహం శిష్యా బోధాయనస్త్వితి తే
ఽమీ పంచ ఋషయః ప్రధానాః. అతస్తత్ప్రాధాన్యే మహత్త్వే చ
కారణముపన్యస్యతి వైఖానసమితి. తేషాం తథాత్వే తైరనుష్ఠితం వై
ఖానసం వైఖానసమతమేవ భవతి హేతుర్భవతీత్యర్థః. కిమిదం వైఖా
నసం నామేత్యాహ వైఖానస ఇతి. వైఖానస ఇతి ప్రసిద్ధః కశ్చిద్భగ
వన్మానస సంజాతో ఋషిః, స్వనామ్నా ప్రసిద్ధం వైఖానసమితి ఖ్యా
తం మతం చ స ప్రవర్తయతీత్యర్థః. కోఽయం వైఖానసఋషిర్నామే
త్యాహ బ్రహ్మణ ఇతి. వైఖానసో విఖనా ఋషిర్బ్రహ్మణశ్చతుర్ముఖ
స్యాయుషం ప్రాణశ్చ భవతి. విఖనా ఋషిరూపేణావతారాత్స్వయం
బ్రహ్మైవాఽభూదిత్యర్థః. యస్మాద్ బ్రహ్మణః పరబ్రహ్మణ ఆయుషమా
త్మాఽపిభవతి. చోఽప్యర్థకః, ఆయుషమిత్యత్రాజస్త్వం ఛాందసం
ఛాందోగ్యస్య ఇతి. ఉపనిషది, ఇయం శ్రుతిర్మద్దృష్టోపనిషత్కోశేషు న
దృశ్యతే. పరం చ శ్రీవైఖానససూత్రే మన్త్రప్రశ్నాఽష్టకే చ పఠ్యతే.
అయమర్థః. పశూనాం చతుష్పదాం మధ్యే ధేనుః, సురాణాం మధ్యేఽది

శంసింప బడియున్నదని యుంపలి తాత్పర్యము. దీని వలన విఖనసుడు మంత్రద్రష్టయ
ని చెప్పబడుటయేగాక విఖనసునిచే యుక్తమగు సామము యొక్క శ్రౌతత్వముచే
వైఖానసమునిపాత్రిత్వము చెప్పబడు చున్నదని భావము. ౨. కాత్యాయనోప
నిషత్తునందును ప్రమాణముపన్యసింప బడుచున్నది, ఇచ్చట మహర్షులలో తారతమ్య
భావము శంకింపబడి అందు యేవురు ముఖ్యులని శ్రుతి చెప్పుచున్నది. ఈయేవుర
యొక్క నామములను స్పష్టముగ మరీచి మహర్షియే పైభాగమున నీయధ్యాయ
మునందే యిట్లు చెప్పుచున్నారు. విఖనసునిచే సృజియింపబడిన వారలెందరో విఖన
సపుత్రులుగలరు. వారలలో ముఖ్యులు అయిదుగురు. కాశ్యపుడు, అత్రి, భృగువు, నే
ను (మరీచి) బోధాయనుడు నను నైదుగురము మాత్రమే యగుచున్నాము. అని చెప్ప
బడినవి. ఈ యైదుగురును వైఖానస మతము నవలంబించుటయే యిట్టి ప్రాధాన్యమును
శ్రేష్ఠ్యమును గలిగియున్నవి. వైఖానస మతమనగా విఖనసుడను మహర్షిచే ప్రవ

తిః, ఋషీణాం సృష్టికర్తౄణాం మధ్యే బ్రహ్మా చతుర్ముఖః. మునీనాం మననశీలానాం మధ్యే విఖనాశ్చ ప్రశస్యతే ఇతి. ౪. సీతోపనిషది వైఖానస ఇతి, వైఖానసో విరించః, అథవా తన్నామా ఋషిః తదుద్దేశేన పూర్వమగ్రే విష్ణోర్వ్యాణే శ్రుతిరూపా సముద్భవేయుదభూత్. భూతేవిజ్. భగవాన్ ప్రథమం విఖనసే శ్రుతిముపాదిశదిత్యర్థః, యథోక్తం హారీతేన "విష్వక్సేనాయ ధాత్రే చ సంప్రోక్తం పరమాత్మనా విష్వక్సేనేన సంప్రోక్తమేతద్వైఖానసే పురా, భృగోః ప్రోక్తం విఖనసా భృగుణా చ మునేరితః" ఇతి, అయమర్థః. విష్వక్సేనాయ సేనేశాయ, ధాత్రే బ్రహ్మణే చ యత్రాత్రలాన్తరే సంప్రోక్తం గ్రన్థజాతం తదేతత్పురా ప్రథమం విష్వక్సేనేన విష్ణునా "పీతాంబరోఽచ్యుతశ్శార్ఙ్గీ విష్వక్సేనో జనార్దనః" ఇతి కోశః

తినుపదేశింపబడిన యొక మతము. విఖనసుడనగా బ్రహ్మయొక్క. రూపాంతరము లేక భగవన్మానస సంజాతుడగు చతుర్ముఖుడు అని యభిప్రాయము. ౩. చతుష్పాత్తులలో ధేనువును, సురలలో నగ్నియు, సృష్టికర్తలలో బ్రహ్మయు, మునులలో విఖనసుడును ఉత్కృష్టులని పైశ్రుత్యర్థము. ఈవాక్యము ముద్రితములగు ఛాందోగ్యోపనిషత్కోశములందు అగుపడక పోయినను సంప్రదాయ పరంపరలో భాష్యకారులాదిగ పఠించు చుండుటచేతను శ్రీసూత్రమందును మన్త్రప్రశ్నాష్టకమందును గూడ వినియోగింపబడియుండుట చేతను ప్రక్షిప్తశంకా కలంకము గలుగజాలదు. ౪. సీతోపనిషత్తునందును విఖనసున కాదియందు విష్ణుచే శ్రుతియుపదేశింప బడినదని చెప్పబడినది. ఈయంశమే ఆచార్యపరంపరా ప్రస్తావమందు హారీతునిచే జెప్పబడినది. విష్వక్సేనునకును బ్రహ్మకు నుపదేశింపబడిన యీ శాస్త్రము ఆదియందు భగవానునిచే విఖనసునకుపదేశింప బడియుండెను. అని చెప్పబడెను. సీతోపనిషత్తు విశేషభాగము వైఖానసమహిమను జెప్పుచుండుటచే అందలి గ్రంథమంతయు నిచ్చట ప్రసంగించుట గ్రంథవిస్తరమగును, గావున నావిస్తరము మాచే జెప్పబడిన సీతోపనిషద్వ్యాఖ్యానమందు చూడనగును. ౫. శ్రుతి యైన వెనుక యాశ్వమేధిక స్మృతి యుదహరింప బడుచున్నది. అశ్వత్థము, కపిలగోవులు, తులసి, విఖనసుడు యీనలుగురును నాకు ప్రియులు, అం.

చత్వారో మత్ప్రియారాజం స్తేషాం వైఖానసోవరః. ౧౦
వైఖానసా మమ సుతా దాసాశ్చాన్యే మహీతలే
మత్పుత్రాణాం న చిహ్నాని దాసాశ్చిహ్నసమన్వితాః. ౧౧
వైఖానసానాం సర్వేషాం గర్భవైష్ణవజన్మనాం
అహమేవ స్వయం గర్భే మన్ముద్రాం ధారయామితాం. ౧౨
ఆగమే "అజ్ఞానాదర్థలోభాద్వా మోహాద్వా పరపీడనాత్
తప్తముద్రా భవేద్యస్తు స్ప్రష్టుం నార్హతి కేశవం.

విఖనసే ప్రోక్తమితి. విస్తరస్త్వస్మదీయే సీతోపనిషద్వివరణే ద్రష్టవ్యః. గి, స్మృతిముదాహరత్యాశ్వమేధిక ఇతి. వైఖానసో విఖనస్సూత్రానుష్ఠాతా. అత్రాఽపి సంగతిః పూర్వోక్తనయేన బోద్ధవ్యా. ౧౦. వైఖానసానాం వరత్వే హేతుమాహ వైఖానసా ఇతి. ౧౦౹. ప్రసంగాత్పుత్రదాసయోరసాధారణం వ్యవచ్ఛేదకం ధర్మమాహ మదితి చిహ్నం చార్థాచ్ఛంఖచక్రాదిభిస్తప్తైః కృతం. ౧౧. భగవచ్చిహ్నస్య తప్తముద్రాదేః కథం తేషు వ్యాప్తిరిత్యాహ వైఖానసానామితి. సర్వేషాం వైఖానసానాం విఖనస్సూత్రిణాం గర్భవైష్ణవజన్మత్వాదహమేవగర్భే

ధుసు వైఖానసుడొక్కడె ప్రియుడు. ౧౦. మహీతలమందలి వైఖానసు లందరును నాసుతులు. తక్కినవారలందరును దాసులు. ౧౦౹. నాపుత్రులకు తప్తశంఖచక్రాది చిహ్నములుండవు. దాసులు మాత్రమే తప్తచక్రాది చిహ్నముల ధరియింతురు. ౧౧. గర్భవైష్ణవజాతులగు వైఖానసుల కందరకును నేనే స్వయముగ గర్భమునందే నాచిహ్నములను ధరింప జేసెదను. ౧౨. అజ్ఞానము, అర్థలోభము, మోహము, పరపీడనముల వలన నెవ్వడు తప్తముద్రను ధరించునో వాడు భగవానుని బింబమును స్పృశియించుటకు గూడ నర్హుడుకాడు. ౧౩. వైఖానసకులమందు జనియించి యజ్ఞానముచే తప్తచక్రాది ధారణము జేసికొను వారలు యథావిధిగ మహాశాన్తియను ప్రాయశ్చిత్తమును జేసికొనవలయును. ౧౪. వీరలందరును నిరతము దేవద్రవ్యమునే దిన్న

వైఖానసకులే జాతా అజ్ఞానాత్తప్తధారిణః
ప్రాయశ్చిత్తం మహాశాన్తిం క్రమాదర్హన్తి శాస్త్రతః ౧౪
ఋషిప్రోక్తవిధానత్వా ద్దేవలత్వం న విద్యతే
వైఖానసకులే జాతః పంచరాత్రేణ దీక్షితః. ౧౫
న దీక్షితో న జాతో వై స వై దేవలక స్స్మృతః. ౧౫॥
అజ్ఞానాద్వా బలాన్మోహాద్యది చక్రాంకితో భవేత్.
వైఖానసోఽపి సోఽవద్య స్స్ప్రష్టుం నార్హతి కేశవం. ౧౬॥
ఆచార్యశ్చాలయం చైవ ప్రతిమా బలిపీఠకం
శరీరమేవ దేవస్య అర్చకస్తు సదాహరిః. ఇతి. ౧౭॥

శిఖా మన్ముద్రాం ధారయామి సంపాదయామి. ఇతి. ఆగమ ఇత్య
ప్యాశ్వమేధికం పదం, ఔచిత్యాత్. వైఖానసాద్యాగమ ఇత్యర్థః. అజ్ఞా
నాదిత్యాదేరర్థః ప్రాగుక్తః. ౧౪. తేషాం నాన్తరీయకతయా దేవ
ద్రవ్యోపజీవిత్వేన దేవలకత్వ దోషమాశంక్య పరిహరతి ఋషిప్రోక్తేతి.
౧౪॥. దేవలకం స్వయం లక్షయతి వైఖానసకుల ఇతి. ౧౫॥. తప్తము
ద్రా భవేద్యస్యేతి ప్రాగుక్తమేవ దార్ఢ్యాయాఽర్థాంతరేణోపన్యస్య
త్యజ్ఞానాదితి. అవద్యో నింద్యః "అవద్యపణ్యేత్యాదినా నిపాతః. ౧౬॥
భగవత్పరివారమధ్యేఽర్చకస్య ప్రాధాన్యం ప్రస్తౌత్యాచార్య ఇతి.

చుండుట వలన నితరులకు వలె వీరలకును దేవలకత్వమను దోషముండుటను శంకింప రా
దు. అట్టి దోషము ఋషిప్రోక్తములగు విధానములచే అర్చనము జేయువారలకు రెయిం
తమాత్రము సంభవింపజాలదు. ౧౪॥. మరియు దేవలకులనగా వైఖానస కులమందు
జనియించకను పంచరాత్రశాస్త్రిముచే తప్తముద్రాది దీక్షను బొందకను ఆలయముల
లోను గృహములలోను భగవాను నర్చించు వారలు మాత్రమే అగుచున్నారు. ౧౫॥.
అజ్ఞానముచేతగాని బలవంతముచేతగాని మోహముచేతగాని వైఖానసు డొకవేళ తప్త

ఓం అమరేంద్రాయ నమః
సుమేధో ధర్మవర్ధనాయ
క్షేత్రజ్ఞాయ
పుండరీకాక్షాయ
శ్రేష్ఠగాంభీర్య సద్గుణాయ, ౪౦
జితేంద్రియాయ
సుప్రదాయ
అప్రమేయ ప్రతాపనాయ
అబ్జహస్తాయ
రమాపుత్రాయ
మృగచర్మాంబరాయ
అచ్యుతాయ
పద్మోద్భవాగ్రజాయ
ముఖ్యాయ
ధృత దండకమండలవే. ౫౦
వైఖానసాగమనిధయే,
నైకరూపాయ
నిరంజనాయ
గర్భచక్రాంకితాఽధారాయ
శుచయే
సాధు ప్రకాశనాయ
యోగబ్రహ్మణే
పరబ్రహ్మణే
నిరామయ తపోధనాయ
మాధవాంఘ్రిసరోజాత పూ
జార్హ శ్రీచతుర్భుజాయ
అనఘాయ
భగవతే

ఓం విష్ణవే నమః
విజయినే
నిత్య సద్గుణాయ
హిరణ్మానస పుత్రాయ
శంఖచక్ర ధరాయ
పరాయ
క్రోధఘ్నే
శత్రుఘ్నే. ౭౦
దృశ్య బ్రహ్మరూపిణే
అత్రిపత్నీహాయ
కామఘ్నే
ధర్మకృతే
ధర్మవిశేష్టాయ
శాశ్వతాయ
శివాయ
అవ్యయాయ
సర్వదేవేశాయ
అచింత్యభయ నాశనాయ
భోగీంద్రాయ
భోగపురాయ
ఆదిదేవాయ
మహాత్మకాయ
వైఖానసమునిశ్రేష్ఠ నిధయే
కాంచనాంబరాయ
నియమాయ
సాత్త్వికశ్రీదాయ
తారకాయ
శోకనాశకాయ. ౯౦

ఓం అర్చనాయ యోగీశాయ
శ్రీధరాయ
అర్చిశ్శుభాయ
మహాత్మే
ముక్తిదాయ
పరమైకాంతినే
శ్రీనిధయే
శ్రీకరాయ
శుభాయ
చంద్రికాచంద్రధవళ మంద
హాసయుతాననాయ ౧౦౦

[illegible]
విఖనసాయ
విఖనసే
మునిపుంగవాయ
దయాళవే
సత్యభాషిణే
సుమూర్తయే
ఓం దివ్యమూర్తిమతే నమః. ౧౦౮

ఇతి శ్రీ విఖనసాష్టోత్తర శతనామావళిః.

మరీచిప్రోక్త ఆ. [illegible]సంహిత యందు

ఉపోద్ఘాతభాగము

ప్రథమభాగము.

సంపూర్ణము.

శ్రీ